

~MUO

Hogeschool van Amsterdam
Mediatheek Wibautstraat
Wibautstraat 2-4
1017 CA Amsterdam

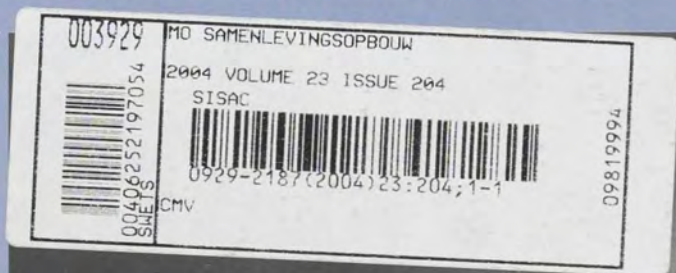
Samenlevingsopbouw

Sociale economie

'De ontwikkeling van allochtone vrouwen is dankzij het welzijnswerk hard gegaan, maar de mannen zijn een beetje uit het oog verloren' betoogt opbouwwerkster Fatima Lamkharrat

Paul Dijkstra (VOF De Verandering) en Paul Kuijpers (oud-directeur PON) geven commentaar op het **CDA-rapport 'Investeren in de samenleving'** dat het domein tussen overheid en markt bespreekt

Verslag van de **conferentie Weven aan Samenleven**

4. **Wijk met en zonder lef, bewoners en professionals werken samen aan een levensloopbestendig Ondiep**, *Patrick van der Hijden*
In de Utrechtse wijk werken diverse partijen, van woningbouwcorporatie, opbouwwerk, zorginstellingen tot bewonersgroepen samen aan vernieuwing van de wijk en haar voorzieningen.
  7. **Verhalen uit de praktijk van het opbouwwerk**
Op het scherp van de snede' van Anne van Veenen geeft een methodische praktijkbeschrijving van opbouwwerk in een aantal Rotterdamse herstructureringswijken.
  8. **Actieonderzoek tegen marginalisering**, *Bert Middel*
In dit artikel houdt de auteur een pleidooi voor de hergeboorte van een aloude steunpilaar van het opbouwwerk; het 'echte' (actie)onderzoek. Hij duikt daarvoor in de geschiedenis en komt tot de conclusie dat actieonderzoek met het verdwijnen van andragologie een ondergeschoven kindje is geworden, en gebleven.
  12. **Prijs voor het Wijkinitiatief zet buurtprojecten in het zonnetje**, *Astrid Dinissen*
De prijs voor het Wijkinitiatief is bedoeld als aanmoediging voor organisaties of instellingen met het meest onderscheiden idee voor behoud of verbetering van de samenleving in buurten of wijken.
  14. **Nationale Wijkbeurs 2005**
Op de Nationale Wijkbeurs kunnen burgers, beroepskrachten en bestuurders kennis en ervaringen uitwisselen over burgerinitiatieven die de dynamiek in onze samenleving versterken.
  15. **Column; Nieuwe maatschappelijke orde**, *Kor Kegel*
  16. **WMO en WBB; raakvlakken en samenhang**, *Catrinus Egas*
De auteur bespreekt een aantal aandachtspunten die bijstandsccliënten en lokale cliëntenraden WWB in verband met de invoering van de WMO nauwlettend in de gaten moeten houden.
  18. **Samenwerking Monsterboard.nl en X-52, Vacatures uit sociale sector bijeengebracht in één gezamenlijke database**
  19. **Zin en onzin van kwaliteit**, *Thijs Torremans*
De auteur gaat in op zin en onzin van kwaliteit binnen de sociale sector en gooit wat heilige huisjes omver.
  20. **Cartoon**, *Marnix Rueb*
  24. **www.devraag.org, De WMO: cliënten aan zet; Lokale samenwerking en cliëntenparticipatie WMO**, *Catrinus Egas*
  25. **Zeeuws meisje, Opbouwwerk als houdbaar margarinemer**, *Wil van de Leur*
  26. **Uit de kunst en Rotterdams Wijktheater presenteert Verhalen uit de Droogdok**
  28. **Bericht uit Rotterdam**, *Anne van Veenen*
De eerste aflevering van een serie berichten over ontwikkelingen en hete hangijzers in de Maasstad, gezien door de ogen van opbouwwerkers. Dit keer is het woord aan Fatima Lamkharat: 'Zelfkritiek geldt niet alleen voor Marokkanen en moslims.'
- Thema Sociale Economie*
34. **Werkwerf Culemborg; een sociaal-culturele bouwplaats**, *Jelle van der Meulen*
Vrijwilligers uit alle landen bouwen -in een goedbedoelde chaos- op de 'sociaal culturele bouwplaats' de Werkwerf aan een sociaal-ecologisch huis. De bouwplaats is een plek geworden van veel initiatieven en allerlei kruisbestuivingen. En dat maakt een projectontwikkelaar overbodig.
  39. **Mantelzorg economisch bezien**
  40. **Buurt en bewoners floreren bij zelfbeheer in groen; Utrechts project wil baten uitdrukken in euro's**, *Coby van Geffen*
In de Utrechtse flatwijk Overvecht start dit voorjaar een project om kosten én baten van zelfbeheer in kaart te brengen. Het is de bedoeling een landelijk toepasbaar instrument te ontwikkelen, zodat zelfbeheer gerichter kan worden gestimuleerd.
  42. **Het ontstaan van de Ruilwinkel**, *Sjaan Schaap*
Verslag van het ontstaan van een Ruilwinkel in de Rotterdamse wijk het Oude Westen, en de rol die het opbouwwerk daarin speelde.
  44. **De maatschappelijke onderneming**
Samenvatting van het rapport van het Wetenschappelijk Instituut van het CDA 'Investeren in de toekomst'; Paul Dijkstra (VOF De Verandering) en Paul Kuijpers (oud-directeur PON en organisatieadviseur) geven aansluitend een kort commentaar op deze samenvatting.
  50. **Conferentie Weven aan Samenleven groot succes**, *Fenny Gerrits*
Verslag van een geanimeerde conferentie met een gevarieerd programma, zoals de overhandiging van de toolkit 'Gereedschapskist voor kleinschalige sociale initiatieven', de ondertekening van een intentieovereenkomst voor de oprichting van een werkcoöperatie van vrouwen bij Moedercentrum De Koffiepot, een discussie met twee Haagse raadsleden en diverse sprekers:
  51. **Leren van Weven aan Samenleven ('WAS')**,
Peter Voogt diept eerdere inzichten over burgerinitiatieven verder uit en spist ze nog meer toe op het opbouwwerk.
  52. **Sociale architectuur als maatschappij uitdaging**
Wil van de Leur over de sociale architectuur die, als een van de zich aftekenende hoofdlijnen in de maatschappelijke ontwikkeling, desondanks stelselmatig onderbelicht blijft.
  54. **De samenleving in de 21ste eeuw; kwaliteitsvolle relaties tussen actieve burgers**,
Inleiding van *dr. Herman Wijffels*, voorzitter SER en lid van de raad van advies.
  58. **Kleine bedrijfjes en sociale ontwikkeling**
  59. **Nieuws voor de overheid: de burger bestaat niet**

In deze editie openen we met een artikel over Ondiep (Utrecht), waar met voortvarendheid wordt gewerkt aan het levensloopbestendig maken van de wijk. Een andere opvallende bijdrage komt van Bert Middel, die een pleidooi houdt voor de herontdekking van social (action) research. Dit type onderzoek, dat met name voor opbouwwerkers veel relevants kan opleveren lijkt geruisloos te zijn verdwenen uit de academische en (andere) onderzoek circuits. In deze MO start Anne van Veenen met een nieuwe rubriek, getiteld 'Berichten uit Rotterdam', waarin hij door de ogen van opbouwwerkers belangrijke trends en hete hangijzers die in de Maasstad spelen, wil laten zien. MO hoopt op een discussie onder vakgenoten over de onderwerpen die aldus op de agenda worden gezet.

Als vanouds is er de cartoon van Marnix Rueb, er zijn een column van Kor Kegel en een extra column van Wil van de Leur. Ook devraag.org en XS-2 dragen weer bij aan dit nummer.

Het thema is deze keer 'Sociale economie'. Er is voor deze term gekozen om de verwarring met de term 'maatschappelijk ondernemen' te omzeilen. Sociale economie gaat namelijk iets verder. Zoals blijkt uit de artikelen over de Rotterdamse Ruilwinkel, de Culemborgse Werkwerf en het integrale verslag van de Conferentie Weven aan Samenleven staan in de 'sociale economie' de initiatieven van burgers centraal. Dat noopt tot kleinschaligheid en vormt aldus een onontbeerlijke (horizontale) schakel in de gemeenschap op wijkniveau. Die kwalitatieve (sociale) meerwaarde bestempelt een economisch initiatief tot een sociaal economische onderneming.

In het conferentieverlag van WAS valt vooral de inleiding die werd gehouden door dr. Herman Wijffels op, het was ter plekke al een belangrijke inspiratiebron voor de aanwezigen. Het convenant echter, dat op de conferentie werd ondertekend door een aantal partijen, waaronder de vrouwen van De Koffiepot kan minstens evenveel aanspraak maken op het predikaat 'inspirerend'. Al was het alleen maar omdat het hier een sociaal economisch initiatief in oprichting betreft en tastbaar.

Het CDA-rapport 'Investeren in de samenleving' is een belangrijk document om de afbakening tussen de profit en de not-for-profit sectoren compleet te maken met een derde vorm, die vooral van toepassing is op maatschappelijke ondernemingen. Het kan een aanzet vormen voor de juridische onderbouwing van een nieuwe ondernemingsvorm die aan eigentijdse (en democratische?) eisen moet voldoen. Wellicht kan dit het vertrekpunt zijn naar een eigen identiteit voor sociaal economische initiatieven, die zich nu nog moeten behelpen met de stichtingsvorm. MO vroeg alvast commentaar aan twee prominente deskundigen.

Als uitsmijter fungeert Wouter Bos die in een artikel in De Volkskrant een nieuwtje heeft gemeld aan de overheid: de burger bestaat niet. Burgers zijn erg verschillend en hebben verschillende verwachtingen van de overheid, daar moet de overheid volgens hem aan tegemoet komen. Veel leesplezier.

Samenstelling en redactie:

Fenny Gerrits, (hoofdredactie),
Coby van Geffen (eindredactie),
Ed Kooger, Wil van de Leur
en Kees Stuurup.

Administratieve ondersteuning:

Siepie Latuheru en John Struiken.
Cartoon pag.20/21 Marnix Rueb.
Foto/illustratie omslag foto: John Struiken.

Vormgeving/DTP: John Struiken.

Druk: Stimio Tiel.

Abonnementen:

De jaarabonnementsprijs
bedraagt €44,- voor het eerste en
€39,- voor het tweede en verdere
abonnementen. Losse nummers
kosten €12,50 (Prijzen exclusief
portokosten.)

Opzegging van abonnementen
dient schriftelijk vóór 1 december
te geschieden.

ISSN:0929-2187.

Redactie en administratie:

Prinsegracht 51,
2512 EX Den Haag,
Telefoon: 070-380 4431,
faxnummer: 070- 380 9973.

E-mail Internet:
info@opbouwwerk.nl

Advertentie tarieven zijn op aan-
vraag verkrijgbaar.

Kopijsluitingsdatum volgende nr.:
1-6-'05

Wijk met en zonder

Bewoners en professionals werken samen

In Utrecht werkt een groot aantal partijen, waaronder het opbouwwerk, samen aan het levensloopbestendig maken van de wijk Ondiep. Het is een integraal ontwerptraject: iedereen, van woningcorporatie tot zorginstelling, werkt samen aan vernieuwing van de wijk en haar voorzieningen. Bewoners mogen in dat ontwerpproces niet ontbreken. Een kijkje in de Utrechtse keuken.

Het is juni 2004. Nederland speelt tegen Duitsland in de groepswedstrijden van het Europees Kampioenschap. Grote delen van de wijk Ondiep in het noordwesten van de stad Utrecht zijn oranje gekleurd. Duizenden vlaggetjes, slingers met honderden oranje lampen en complete partytenten in de nationale kleur sieren de straten. In een straat in de Fruitbuurt (door sommige bewoners ook wel 'de camping' genoemd) zitten in sommige voortuinen wel vijf generaties klaar voor de aftrap. Een aantal van die kinderen woont met (achter-) kleinkinderen buiten de stad. Maar het merendeel woont in Utrecht Noordwest – waarvan weer een aantal in de wijk zelf. De grootouders woonden ooit in het beruchte en inmiddels gesloopte Hooipoortcomplex, een complex van arbeidershuisjes met om de zoveel woningen een groter huis. Daarin woonden dan burgers om de arbeidsklassen te verheffen. Nu zetelen ze aan de andere kant van de buurt in een eigen huis. En overgrootvader van in de tachtig woont nog steeds op zichzelf, een paar straten verderop. Zijn warme eten krijgt hij van de maaltijdservice, maar zijn dochters halen hem in en uit bed en bad, elke dag. En in de rust van

Nederland-Duitsland brengt zijn oudste dochter hem naar huis. 'Dag Opa!' roepen de overburen...

Het lijkt een ouderwets soort Nederland, maar het is in Ondiep bij veel mensen thuis de praktijk van alledag. De professional in de wijk: 'Het gebeurt regelmatig dat een bewoner het gesprek beëindigt met een blik op de klok, en zegt dat-ie zijn moeder in bed moet gaan stoppen.' De wijk is levensloopbestendig avant la lettre.

Levensloopbestendig Ondiep

Sinds twee jaar werkt de provincie Utrecht samen met de gemeente aan het levensloopbestendig maken van Ondiep. Vertegenwoordigers van zorginstellingen, woningcorporatie Mitros, bewonersgroepen en welzijnsorganisatie Portes zitten in het Ontwerpteam; daarin worden de plannen gesmeed. Het project heet Levenslustig Ondiep en loopt gelijk op met de herstructurering van de wijk. Een levensloopbestendige wijk is - volgens de provincie Utrecht - een wijk die als het ware kan meebewegen met de ontwikkeling van haar bewoners. Of het nu gaat om een vergrijzende bevolking of juist de toe-

aan een levensloopbestendig Ondiep

stroom van jonge gezinnen, de wijk moet het allemaal aankunnen.

Levensloopbestendigheid komt tot uiting in het type woningen en voorzieningen in de wijk, maar ook ontmoetingsmogelijkheden en de openbare ruimte. De wijk moet zo zijn ingericht dat iedereen er prettig kan wonen en dat er een goede sociale cohesie kan ontstaan.

De provincie Utrecht heeft in 2003 alle gemeenten in de provincie uitgenodigd om ideeën in te dienen. Ideeën voor de herstructurering van bestaande wijken of de aanleg van nieuwe woonwijken die 'Nieuw wonen door de generaties heen' waar kunnen maken. Uiteindelijk is voor Ondiep gekozen. Volgens Gedeputeerde Staten, die de keuze hebben gemaakt, is de gemeente Utrecht een stapje verder in haar ideeën over een levensloopbestendige wijk dan andere gemeenten. Ook kijkt ze vanuit zowel fysiek als sociaal oogpunt naar de wijk.

De provincie Utrecht heeft de bijzondere rol van procesmanager en is als onafhankelijke speler in staat om het proces en de belangen van alle partijen te overzien. Hierdoor is zij in de positie om levensloopbestendigheid onder de aandacht te brengen

bij de betrokken partijen en in de bestaande procedures. Christine Dolman begeleidt namens de provincie het ontwerpteam en vervult daarin een ambassadeursrol voor levensloopbestendige ontwikkeling.

Het was belangrijk om bewoners vroegtijdig en op een goede manier te betrekken, zeker omdat het project deels samenvalt met de herstructurering. Hoe dat moest, was aanvankelijk volstrekt onduidelijk.

Zoeken naar juiste rol

'Ze noemen Ondiep een wijk met lef. Nou, juist niet! Iedereen trekt zijn mond open als er eens wat gaat veranderen, maar wat er nou echt speelt, daar kom je niet achter. Nee, Ondiep is verlegen. Ondiepers zeggen juist niet waar het op staat'. Aldus de professional die Ondiep van binnen en van buiten kent.

Haar voor velen herkenbare analyse bevat zowel de noodzaak als de lastigheid van het betrekken van de bewoners bij het ontwikkelproces. Als je het niet doet, sla je de plank mis. Als je het wel doet, moet je het goed doen - en dat betekent soms door de façade van de grote mond heen kijken.

Er zijn meer redenen om veel aandacht te besteden aan de directe betrokkenheid van de bewoners bij het ontwikkelen van een levensloopbestendig Ondiep. Al tijdens de eerste gesprekken begin 2003 krijgt Christine Dolman te horen dat de relatie tussen de gemeente en woningcorporatie Mitros enerzijds en de Ondiepers anderzijds koeltjes is. Dat heeft zijn wortels in het verleden, maar beïnvloedt vaak sterk het heden. In eerste instantie wil Christine Dolman een aantal bewoners laten deelnemen in een stuurgroep. Die groep kijkt van een afstandje naar het project en stuurt waar nodig bij.

Opbouwwerker Peter Koene raadt het af. Bewoners spreken vaker namens zichzelf dan namens de andere bewoners. Daar is niks mis mee, aldus Koene, maar in een stuurgroep gaat het om andere dingen. Al snel ontstaat het idee voor een meedenktank, die dus wel meedenkt, maar niet meebeslist. Het hele voorjaar van 2003 komt dat in gesprekken steeds terug, zonder overigens tot concrete stappen te leiden. Tegelijkertijd wordt in hoog tempo het ontwerpteam samengesteld. Christine Dolman overlegt inmiddels al wel met een aantal

bewoners over het project. In samenspraak met Peter Koene vraagt Dolman uiteindelijk een vijftal om voorlopig mee te gaan draaien in het team. De in het kader van de herstructurering reeds bestaande Adviesgroep van zo'n twintig bewoners, ging ook voor Levenslustig Ondiep de rol vervullen van klankbordgroep én adviesorgaan op afstand.

Dan vindt op 12 juni 2003 de start van het project plaats. Alle deelnemers gaan op pad door Ondiep om foto's te maken en er komen veel eerste ideeën op tafel. De bewoners die al eerder overlegden met Christine Dolman zijn aanwezig en leveren een stevige bijdrage. Op 1 juli komt de vervolgmeeting en ook daar drukken ze een positief stempel op het geheel. Beide dagen doen de ideeën voor een meedenktank een beetje teniet. De realiteit achterhaalt het denkwerk als het ware. De bijdrage is zinnig en inhoudelijk kloppend, waarom zou je dan nog een aparte plek voor ze verzinnen? Elke bewoner voor zich koos door zijn of haar bijdrage in feite zelf de plek in het geheel.

Het geheugen van de wijk

Levenslustig Ondiep verkeert nu, in het vroege voorjaar van 2005, in een cruciale fase. De tijd is aangebroken om contracten te sluiten en nieuwe diensten ook daadwerkelijk vorm te gaan geven. Alle bewoners die er in de zomer van 2003 bij waren, zijn zeer actief in de deeltaams. Hun meerwaarde is glashelder. Twee voorbeelden van de functies de ze vervullen in het ontwerpproces.

Allereerst kennen bewoners de wijk veelal langer dan de professionals die zich ermee bezig houden. Ambtenaren komen en gaan, waardoor gemeenten bijvoorbeeld aan chronisch geheugenverlies lijden.

Mislukkingen worden snel vergeten; behalve door de bewoners die de hoop en de realiteit van oude plannen hebben leren kennen.

Het team dat in het voorjaar van 2004 met zaken als nieuwe voorzieningen aan de slag gaat, doet dat met veel elan. De productie is er ook naar: meerdere prachtige concepten van multifunctionele welzijnspunten tot gezondheidsvoorzieningen met dependances overal in de wijk en een internetcafé dat wordt gerund door gehandicapten.

Er is veel enthousiasme voor al dit moois; in de beleving van bewoner Jan Kooij zou met al die vernieuwingen alles goed komen in

de wijk. Maar hij legt meteen ook de vinger op de zere plek. 'Momenteel mislukt het plein de Plantage compleet - omdat geen winkelier er wil zitten. Wat de neergang alleen maar versnelt! En dat begon zeven jaar geleden ook zo enthousiast. Wat garandeert ons dat het deze keer met al die plannen niet net zo gaat?'

Wijsheid van achter de voordeur

De opmerkingen van Jan Kooij geven het verleden een rol in het ontwerpproces. Maar bewoners zijn ook meer dan wie ook in staat om te beschrijven wat de gevolgen zijn van de besluiten en ideeën in het proces. Ze brengen als het ware het ontwerpproces de huiskamers in.

Eind juni 2004 - Nederland is net jammerlijk uitgeschakeld tijdens het EK - vergadert het Ontwerpteam van Levenslustig Ondiep. Een ambtenaar van de gemeente legt wat dingen uit over de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. 'Het komt erop neer dat de overheid van de mensen verwacht dat ze eerst in hun omgeving de zorg proberen te regelen en daarna pas een beroep doen op bijvoorbeeld de thuiszorg.' Dat lokt een stevige reactie uit van een wat oudere bewoonster. 'Mijn kinderen zijn buiten de stad gaan wonen en zijn hartstikke druk met banen en kinderen. En niet alleen die van mij. Ondertussen wordt die mooie thuiszorg verschrikkelijk veel duurder. Nu ben ik nog op en top gezond - maar hoe moet dat over tien jaar? Dan woont er helemaal geen familie meer om de hoek en is de professionele zorg voor mij niet te betalen.' De ambtenaar moet de bewoonster een sluitend antwoord schuldig blijven.

De hartenkreet schetst precies één van de uitdagingen van Levenslustig Ondiep. Een wijk die duurzame sociale cohesie kent (niet alleen tijdens EK's) met mensen die op een goed moment een beroep kunnen doen op betaalbare zorg. Tegelijk is de doelstelling eindeloos ambitieus om de wijk aantrekkelijk te houden voor de kinderen van deze vrouw, zodat mantelzorg natuurlijker en makkelijker kan verlopen.

Achteraf concluderend kun je zeggen dat de onduidelijke rolverdeling in het begin de betrokkenheid en effectiviteit van de bewoners heeft verhoogd. De confrontatie met het verleden van de wijk en de vertaling naar de straat, zijn aspecten die geen procesmanager en professional in zou kunnen

brengen. Om dat te kunnen brengen is overigens wél lef nodig.

Naschrift: de oude heer Holm, die in de rust van Nederland-Duitsland naar huis werd gebracht, is inmiddels overleden.

Patrick van der Hijden volgt het project in Ondiep op de voet en publiceert erover, in bladen en op de website www.lerenvannieuwwoonen.nl. Dat doet hij in opdracht van de provincie Utrecht, zodat vergelijkbare projecten in Nederland kunnen leren van de Utrechtse ervaringen. In Veenendaal wordt de ontwikkeling van een levensloopbestendige nieuwbouwwijk op dezelfde manier gevolgd. Meer weten?

Patrick van der Hijden, Tinker, telefoonnummer: 030 2300405, patrick@tinker.nl.

<

Verhalen uit de praktijk van het Rotterdamse opbouwwerk

Het vorig jaar verschenen boek 'Op het scherp van de snede' geeft een methodische praktijkbeschrijving van opbouwwerk in de Rotterdamse herstructureringswijken Pendrecht, Zuidwijk, Meeuwenplaat en Landzicht. Invalshoek van de studie zijn de sociale processen in herstructureringswijken.

In de huidige fase van het vernieuwingsproces ontstaan grote sociale en culturele verschillen binnen wijken. Naast nieuwe buurten ontstaan doorgangsbuurten. De sociale structuur staat onder druk door het komen en gaan van groepen bewoners, grootschalige sloop- en nieuwbouwactiviteiten en tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen.

In de studie wordt beschreven hoe opbouwwerkers in deze situatie te werk gaan bij het ontwikkelen van sociale netwerken, het maken van dwarsverbanden tussen diverse groepen bewoners en het vormen van nieuw sociaal leiderschap. Deze taken vormen het 'basiswerk' van opbouwwerkers. Ze hebben een samenbindende en stimulerende rol bij het tot stand komen

van sociale verbanden en bij de ontwikkeling van samenspel tussen bewonersinitiatieven en woningcorporatie, deelgemeente en andere instanties.

Een van de conclusies luidt dat samenlevingsopbouw iets anders is dan bewonersparticipatie op door derden (gemeente, corporatie) benoemde onderwerpen. Samenlevingsopbouw en het bevorderen van (enige) sociale cohesie moet worden gezien als een onderscheiden sociaal programma, naast acties voor het vergroten van leefbaarheid en veiligheid en de differentiatie van de woningvoorraad.

Doelgroep en auteur

Het boek is bedoeld voor opbouwwerkers en andere sociaal werkers, studenten en personen die geïnteresseerd zijn in grootstedelijke vraagstukken en herstructurering van naoorlogse woonwijken. Drs A.F. van Veenen is werkzaam onderzoeker en adviseur bij IGG-Voogt & van Veenen, bureau voor sociaal beleid te Rotterdam. In de periode 1981-1995 was hij coördinator opbouwwerk bij de stedelijke opbouwwerkinstelling in Rotterdam.

'Verbijsterend leeswerk'

'De dagelijkse beroepspraktijk van de opbouwwerker blijkt een wonderlijk geschipper tussen allerlei valkuilen te zijn en tegelijk

een uiterst diplomatiek schaakspel, een soort simultaan schaakspel op borden waarvan sommige op straat staan en andere in directie- of wethouderskamers. Alleen al om die documentaire waarde is het boek het lezen waard.' (Nico de Boer in Tijdschrift voor de Sociale Sector)

Op het scherp van de snede.

Samenlevingsopbouw in buurten-inverandering.

Door Anne van Veenen.

Met medewerking van Joke van Baaren, Frank Boerboom, Ronald Bijnaar, Deanna Gozzi, Carla ten Have, José Spiering, Gina Thijssen en Rieks Westrik
Den Haag, 2004, Dr Gradus Hendriks Stichting
ISBN 90-72846-23-0, 215 pg.'s,
prijs 17,90 euro

Bestelwijze

Het boek is verkrijgbaar bij de Gradus Hendriks Stichting, Prinsegracht 51, 2512 EX Den Haag (070-3804431, info@opbouwwerk.nl).

<

Actieonderzoek *tegen*

Het opbouwwerk heeft in ons land wel vrolijker tijden meegemaakt. Terwijl het maatschappelijk gezien als werksoort momenteel meer dan nodig is, dreigt het vermalen te worden in de belangenstrijd tussen overheden en instellingen die her en der gevoerd wordt. Het opbouwwerk moet zich derhalve teweer stellen tegen zijn dreigende marginalisering. Dit kan enerzijds door duidelijk te maken welke effecten opbouwfuncties kunnen ressembleren. Anderzijds kunnen praktijkervaringen en de daaraan verbonden theorievorming zowel de potentie van het opbouwwerk als de kracht van de opbouwwerkers versterken

Een instrument dat beide aspecten – beroepspraktijk en wetenschappelijke reflectie – in zich verenigt is het actieonderzoek, dat in ons land altijd een ondergeschoven positie heeft ingenomen. Sedert het uit 1993 daterende proefschrift van Lammerink is er op dit terrein en volgens deze methode weinig meer wetenschappelijk onderzocht. Daarvoor in de plaats werden – zonder al te veel theoretische poespas en gespeend van elke ideologische rimram – op zorgvuldige wijze projecten van samenlevingsopbouw, opbouwwerk en lokaal sociaal beleid achteraf beschreven en geanalyseerd. Als het meezat werden ze vervolgens ook nog van aanbevelingen voorzien. Het bleek daarbij te gaan om zowel bewonersinitiatieven in diverse vooroorlogse 'aandachtswijken' in de grotere steden als om 'buurtprojecten' rondom de thema's 'leefbaarheid' en 'veiligheid' in met name de naoorlogse volksbuurten. In beide varianten speelden opbouwwerkers een ondersteunende, begeleidende en facili-

terende rol. Met actieonderzoek heeft het echter niets van doen. Daarnaast zijn er tal van beschrijvingen van bewonersinitiatieven – bijvoorbeeld verzameld in het kader van de jaarlijkse prijsvraag rond het 'Wijkinitiatief' – die zich lenen voor een nadere beschouwing en analyse. In het verlengde daarvan kunnen eigentijdse methoden voor opbouwwerk en strategieën voor sociale interventies ontwikkeld worden. Maar dit alles neemt niet weg dat het gemis van 'echte' (actie-)onderzoek blijft spelen. Vandaar een pleidooi voor de hergeboorte van een steunpilaar voor het opbouwwerk.

Desintegratie

Binnen onze samenleving zijn de symptomen van uitsluiting, desintegratie, het gevoel van onveiligheid en het ontbreken van een leidend normen- en waardenbesef manifest aanwezig. Intussen gaat de ene na de andere instelling die de functie opbouwwerk behartigt op de fles of delft zij anderzijds het onderspit in de slag met de eigen gemeentelijke overheid. Deze overheid heeft het opbouwwerk eigenlijk altijd 'lastig' gevonden.

Toen de heersende tijdgeest nog links georiënteerd was en het geld evenmin een bezwaar vormde, koketteerden tal van gemeentebesturen met 'hun' opbouwwerkers, wijkconsulenten en inspraakcoördinatoren. Op het moment dat zij erachter kwamen dat professionele opbouwwerkers zich qualitate qua niet laten gebruiken als uitvoerder van gemeentelijk sociaal-cultureel beleid, bekoelde hun liefde voor het lastige opbouwwerk aanmerkelijk. Juist de laatste jaren pogen lokale overheden bij voortdurend het opbouwwerk tot instrument van gemeentelijk handelen te maken. De eigenstandige positie en de daaruit voortvloeiende min of meer autonome taakvervulling van het opbouwwerk komen hiermee onder grote druk te staan. Zoals gezegd komt daar bij dat de ene na de andere welzijnsinstelling (met opbouwfuncties in het pakket) failliet gaat of het onderspit delft in de competentiestrijd met de subsidiërende overheid. De schuld hiervan kan niet eenzijdig bij onwillige gemeentebesturen worden gelegd. Wanbeleid van en gebrek aan professionele affiniteit bij

welzijnsmanagers vormen evenzeer belangrijke factoren in de teloorgang van opbouwfuncties die her en der zichtbaar is. De voorbeelden – Amsterdam, Groningen, Emmen, Amersfoort en helaas nog veel meer – spreken voor zich.

In contacten met gemeentebestuurders en lokale volksvertegenwoordigers is mij herhaaldelijk gebleken dat niet duidelijk is wat opbouwwerk is, waartoe het dient en aan welke voorwaarden voldaan moet worden om het te laten gedijen. Misschien ligt dit deels aan de opbouwwerkers zelf, maar zeker ook aan de afnemende belangstelling van wetenschap en media voor wat gemaximaliseerde 'het sociaal werk' kan worden genoemd. Daar waar opbouwwerkers successen boeken, dringt dit nauwelijks tot de buitenwereld door. De opdrachtgever gaat strijken met de eer – soms een bewonersgroep, maar meestal de subsidiërende wethouder ter plaatse – terwijl de beroepskrachten uit zicht blijven. Net als 'echte' politici doen ook gemeentebestuurders graag kond van hun heldendaden in de lokale context. Er is daar altijd wel een luisterend oor voorhanden.

Het feit dat er nog maar weinig onderzoek wordt verricht naar opbouwwerkprocessen draagt hier ook aan bij. Daarnaast zijn er betrekkelijk weinig handzame 'best practices'-beschrijvingen. Verder worden blijkbaar op de paar nog bestaande specifieke opbouwwerkopleidingen vooral lessen in nederigheid gedoceerd. Het door het LCO verzorgde kwartaalblad 'Werkchrift Opbouwwerk' bevat te weinig concrete praktijkbeschrijvingen die houvast kunnen bieden aan beroepsgenoten die in soortgelijke omstandigheden werken. Met name de preventieve werking die de inzet van opbouwfuncties impliceert, komt onvoldoende aan bod. Alleen wijkagenten fungeren nog als lokale spreekbuis en pleitbezorger voor het opbouwwerk. Zij laten doorgaans niet na om het belang van opbouwwerk in 'moeilijke buurten' te benadrukken. De politie kan inderdaad zo nu en dan je beste vriend zijn. Het onlangs afgesloten project 'Weven aan samenleven' toont bij uitstek dat bewonersinitiatieven meer kans van slagen hebben

marginalisering

als op de achtergrond professionele opbouwwerkers beschikbaar zijn en blijven om op het geëigende moment op te treden. Kijk naar de bundel 'Dragers en schragers' of naar de 'Kleine-Kansen-Atlas' (die allebei in het kader van dit project zijn uitgebracht) en de meeste van de daarin genoemde initiatieven spreken boekdelen. Een keerzijde van de medaille is dat ook het opbouwwerk – als verlengstuk van instellingen die op hun beurt ook weer op hun activiteiten worden 'afgerekend' – kan bijdragen aan de 'onteigening' van bewonersinitiatieven. Duyvendak, Van der Laan en Veldboer hebben hier in het kader van 'Weven aan samenleven' een verhelderende studie over gepubliceerd.

Actieonderzoek en opbouwwerk.

De grondlegger van het naoorlogse opbouwwerk, de al tijdens haar leven ook buiten (Opbouw) Drenthe legendarische 'juffrouw' Jo Boer, omschreef opbouwwerk als een verzamelbegrip van activiteiten en werkvormen, gericht op het beter functioneren van de samenleving voor de mens en van de mens ten opzichte van de samenleving. Volgens Jo Boer was er – in de lijn van de Amerikaanse 'community organization', zoals die was gegrondvest door Murray Ross – in de moderne samenleving behoefte aan opbouwwerk, omdat er altijd tal van situaties zijn waarin tekorten van die samenleving aan het licht komen en de mens onvoldoende mogelijkheden heeft op die veranderende samenleving in te werken of onvoldoende in staat is zich in een veranderende samenleving te oriënteren. Door de jaren heen kent het opbouwwerk een tweetal onderling samenhangende constanten, te weten het bestrijden van achterstanden en het bevorderen van participatie. Tegen die achtergrond spreekt het dan ook vanzelf dat zowel het opbouwwerk als zijn jongere broertje 'sociale actie' ingezet kunnen worden als wapen in de strijd tegen desintegratie en sociale uitsluiting.

Het opbouwwerk in Nederland ging jarenlang vergezeld van mooie voornemens en

fraaie doelstellingen, maar het pakte in de alledaagse praktijk nogal eens onhandig uit. Dit werd niet in de laatste plaats veroorzaakt door tekortschietende analyses en een gebrek aan theoretische inbedding. De afstand tussen theorie en praktijk leek in verschillende opzichten onoverbrugbaar. Aan klinkende retoriek over maatschappijverandering ontbrak het doorgaans niet, maar aan de daartoe geëigende methoden en strategieën daarentegen des te meer. Een leidraad – door sommigen ten onrechte ook wel gezien als een blauwdruk – voor het handelen zou geboden moeten worden via praktijkonderzoek. Daartoe werden enerzijds 'werkplaatsen opbouwwerk' ingesteld, waarvan in Noord-Nederland (Drachten) het meest tot de verbeelding sprak, terwijl anderzijds vanuit universiteiten coalities werden gesloten met lokaal opererende sociale bewegingen. Daarnaast beschikten de ongeveer veertig over het land verspreide provinciale, stedelijke en regionale opbouworganen/welzijnsorganen over eigen onderzoeksafdelingen, die zich onder meer op het praktijkonderzoek storten.

Pleidooi voor de hergeboorte van een steunpilaar voor het opbouwwerk: het actieonderzoek

Met name via actieonderzoek zouden concepten kunnen worden uitgewerkt die het collectieve handelen van bewonersorganisaties konden versterken. Zo zou aan de ene kant de praktijk van sociale bewegingen en de daarmee solidarisierende welzijnswerkers gediend worden, terwijl aan de andere kant wetenschappelijke (andragologische) kennis gegeneerd werd. Deze kennis kon bijdragen aan de noodzakelijk geachte theorievorming.

In de daarnaast voorafgaande periode werd vanuit de andragologie vooral aandacht besteed aan de problemen van de professie en van de opbouwwerkers zelf. Methodiekontwikkeling, het opstellen van sociale kaarten, het hanteren van de 'pro-

bleem-projectmethode' en het ontwikkelen van inspraak- en participatieprocedures stonden voorop. Hierin klinkt het belang door van de opdrachtgever van het opbouwwerk, die vrijwel altijd werd belichaamd door de lokale overheid. Een systematische reflectie op de maatschappelijke functie van het opbouwwerk of op de maatschappelijke achtergronden van de problemen waarmee het opbouwwerk zich bezig hield, bleven doorgaans achterwege. Het doel van de analyse van het opbouwwerk was om inzicht te krijgen in de rol en betekenis ervan in het realiseren van collectieve welzijnsvoorzieningen, alsmede in de inrichting van de woon- en leefomgeving. Vanuit de destijds tamelijk luidruchtige hoek van de zogeheten 'maatschappijkritische' of 'progressieve' wetenschapsbeoefenaren werd daaraan toegevoegd dat het opbouwwerk tot dan aan de leiband liep van het 'heersende politieke systeem', dat feitelijk elke interventie vanuit het opbouwwerk vanuit een beheersingsoptiek legitimeerde. Dit politieke systeem was volgens de opinieleiders van die dagen vooral bedoeld om

“... de massa zand in de ogen te strooien en minder om een grotere economische en politieke gelijkheid te realiseren”. Los van de waardering voor de ideologische toonzetting van de kritici van het opbouwwerk moet wel worden

geconstateerd dat het opbouwwerk tot ver in de jaren zeventig van de vorige eeuw vooral gericht was op onderling samenhangende vraagstukken rond economische, ruimtelijke en sociale planning in door de overheid gestelde kaders. De strategieën in het opbouwwerk waren daardoor niet zelden verweven met de doelstellingen van het overheidsbeleid. Daarbinnen werd door het opbouwwerk niet alleen de politieke legitimatie voor het handelen gezocht, maar ook een zekere maatschappelijke acceptatie. Daarentegen zou vanuit zijn doelstelling en werkwijze het opbouwwerk toch vooral het draagvlak voor het eigen professioneel handelen moeten zoeken bij zijn doelgroepen, zoals bewonersorganisaties, actiecomités en

verbanden van lotgenoten (zoals uitkeringsgerechtigden en andere 'zelfhulpgroepen') en representanten van de 'tegenbeweging'.

Vanuit met name de sociologie waren stedelijke sociale bewegingen al jarenlang volop geanalyseerd, maar de andragologie liep hierin ietwat achter. Pas vanaf het moment dat Beck het paradigma van de 'belangenbehartiging door zelforganisatie' introduceerde, als alternatief voor het traditioneel geachte opbouwwerk, kreeg actieonderzoek naar processen van maatschappelijke ontwikkeling een voet aan de grond.

Beck beschreef en analyseerde het handelen van de 'zich organiserende tegenbewegingen'. Hij kan hiermee beschouwd worden als de grondlegger van het actieonderzoek binnen en rondom het opbouwwerk. Maar waar in het buitenland – vooral Engeland, Frankrijk en Duitsland – het actieonderzoek volop tot wasdom kwam, bleef Nederland in dit opzicht achterlopen, uitgezonderd wellicht het onderzoek dat door de vrouwenbeweging werd geïnitieerd. Op grond van studies naar sociale bewegingen in Londen en Parijs, alsmede naar actievoerders tegen kerncentrales in Duitsland, werden de kenmerken van het leerproces in een actie-groep of sociale beweging vijftienvintig jaar geleden in het Tijdschrift voor Agologie als volgt samengevat:

"Het is een collectief gebeuren; het is direct betrokken op het leven van alledag; handelen en 'leven' zijn direct op elkaar betrokken; de scheiding tussen openbaar en privé wordt doorbroken; de herkenning treedt op van het algemene karakter van individuele problemen; de nadruk valt op coöperatie in plaats van concurrentie; verscheidene probleemsituaties worden aan elkaar gekoppeld; de eigen probleemsituatie wordt fundamenteeler bediscussieerd; de leerbehoeften en leervormen worden ontwikkeld in samenhang met het 'dagelijks leven.'"

Anders dan het politiek correcte denken in opbouwkringen deed veronderstellen, kwam Beck tot de conclusie dat sociale bewegingen – en daarmee eigenlijk ook actiegroepen – in de eerste plaats emancipatiebewegingen zijn. Ze zijn daarom niet louter gericht op de verandering van structuren, al dragen ze dit wel uit. De eigen

bewustwording, de verandering van houdingen en gedragsvormen, het afbouwen van machtsrelaties, het opheffen van vervreemding, alsmede de aandacht voor het verlangen en de verleiding vormen allemaal even vitale momenten in het maatschappelijk emancipatieproces. Dit bewustwordingsproces is voor de betrokkenen niet meer of minder dan een leerproces, dat gericht is op mobilisatie en bewustwording. Daarbij spelen telkens drie componenten een centrale rol: (a) de kritiek op de bestaande situatie, (b) de idee van een betere samenleving en (c) de leer van de weg ernaar toe.

Voor en door actie

In zijn studie over actieonderzoek stelt Lammerink dat sociaal onderzoek niet in een vacuüm plaatsvindt. Het wordt volgens hem bepaald door sociale, economische en politieke factoren. In navolging van buitenlandse onderzoekers stelt hij dat sociaal onderzoek door de dominante klassen wordt

Lammerink maakt een onderscheid tussen twee elkaar aanvullende componenten van actieonderzoek, te weten participatief-onderzoek-voor-actie, dat is gericht op het verkrijgen van gegevens en inzichten om het bewustzijn van mensen over hun situatie te doen toenemen. Dit kan mensen motiveren om activiteiten te ondernemen ter correctie van sociaal onrecht. Participatief onderzoek-door-actie heeft als uitgangspunt dat de meeste activiteiten op het gebied van sociale transformatie gezien kunnen worden als experimenten, die wel of niet aantonen dat mensen bepaalde groepsstrategieën kunnen hanteren om hun situatie te verbeteren en hoe dit op de meest effectieve wijze te realiseren valt door organisatievorming en gezamenlijke actie.

In dit licht is het een 'understatement' om te melden dat participatief actieonderzoek op gespannen voet staat met de conventionele vormen van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, waarin doorgaans leden van een organisatie of gemeenschap louter als onderzoeksobject worden beschouwd. Lammerink merkt op dat participatief actieonderzoek evenzeer afwijkt van de meest gehanteerde vorm van toegepast onderzoek, waarin de onderzoekers

Actieonderzoek bleef helaas in het domein van maatschappelijke ontwikkeling en samenlevingsopbouw een ondergeschoven kindje

gebruikt om onrechtvaardige situaties te rechtvaardigen of te handhaven. Daartoe worden steeds nieuwe strategieën van sociale controle onderworpen. Met deze notie wordt onderlijnd dat participatief (actie-)onderzoek binnen de kortste keren in een politieke context wordt getrokken, als het er al bij voorbaat geen deel van uitmaakte. Lammerink, die zijn ervaringen uit de jaren zeventig van de vorige eeuw in zowel Latijns Amerika als Nederland boekstaafde, beschrijft participatief onderzoek als

"... een manier van onderzoek waarin alle betrokkenen een bijdrage leveren aan het creatieve denken dat in de onderzoeksonderneming wordt gestoken. Dit betekent dat zij gezamenlijk besluiten waarnaar gekeken zal worden, welke methoden van onderzoek gehanteerd zullen worden en hoe hetgeen is uitgezocht, begrepen en zinvol gemaakt kan worden. Tegelijkertijd leveren alle betrokkenen ook een bijdrage aan het handelen dat het onderwerp is van onderzoek."

professionele deskundigen zijn, die het project ontwerpen, de gegevens verzamelen, de bevindingen interpreteren en aanbevelingen doen voor het handelen van de cliënt, organisatie of groepering. Daarentegen zijn in een participatief actieonderzoek een aantal leden vanuit de organisatie of groepering, die opdracht geeft voor de studie, zelf actief betrokken bij het onderzoeksproces: vanaf het begin van het ontwerp tot de uiteindelijke presentatie van de resultaten en het ontwikkelen van ideeën die hun toekomstig handelen beïnvloeden.

Lammerink noemt relevantie een belangrijke kwaliteitseis voor participatief actieonderzoek. Onder relevantie verstaat hij de mate waarin het kennisproduct kan bijdragen aan de realisatie van intenties die actoren in een specifieke situatie hebben. Feitelijk duidt hij hier op maatschappelijke relevantie, die hij boven de wetenschappelijke relevantie positioneert. Volgens hem is in participatief actieonderzoek niet slechts de uitkomst, het onderzoeksresultaat, van

belang, maar evenzeer het proces waarlangs deze resultaten zijn bereikt. Dat geeft inzicht in de wijze van leren bij het oplossen van problemen en bij het zelf ontwikkelen van praktijktheorie. De resultaten van actieonderzoek kunnen een bijdrage leveren aan zowel de algemene kennis van de onderzoekte gemeenschap als aan de algemene theoretievorming over het verloop van veranderingsprocessen.

Dubbelkarakter

De opkomst en ontwikkeling van actieonderzoek past in de korte maar desalniettemin bewogen traditie van de andragologie of veranderkunde. Vooral in de zogeheten 'progressieve' benadering binnen de andragologie werden analyse en strategie binnen het object van onderzoek – veelal het welzijnswerk – aan elkaar gekoppeld. Daarbij speelden op de achtergrond de theorieën van Paolo Freire een grote rol. Deze wees bijvoorbeeld op dialectische relatie tussen de mens en zijn omgeving. Enerzijds brachten mensen zelf hun sociale omgeving voort en anderzijds werden ze door diezelfde sociale omgeving beïnvloed. Hierop voortbordurend kwam in ons land Michielse tot zijn analyse van het 'dubbelkarakter' van het welzijnswerk. Cliënten werden in dat domein geholpen door beroepskrachten die functioneerden in en afhankelijk waren van de bestaande maatschappelijke verhoudingen, terwijl deze beroepskrachten tegelijkertijd de cliënten helpen om beheersing te krijgen over onrechtvaardige of zelfs onderdrukkende verhoudingen in diezelfde maatschappij.

In het onderwijsprogramma van die dagen – eind jaren zeventig, begin jaren tachtig van de vorige eeuw – werd veel aandacht gegeven aan het zogeheten 'onderzoekend leren', waarbij vanuit de strategie een handelingspraktijk werd geanalyseerd. Zo dacht men het feitelijk maatschappelijk functioneren expliciet te kunnen maken.

Dit maatschappelijk functioneren verschilde nogal eens van het gewenste functioneren. Vanuit deze invalshoek van het 'onderzoekend leren' werden de te onderscheiden werkvelden binnen het welzijnswerk bestreken. Daarbij werd het opbouwwerk vooral gezien als een correctie op en/of een aanvulling van de ideologie van de parlementaire democratie en het lokale politiek systeem. Het vormingswerk of de volwasseneneduca-

tie was vooral een correctie op en/of aanvulling van de ideologie van het onderwijs, terwijl de hulpverlening vooral een correctie en/of aanvulling was op de ideologie van het gezin. Het begrip ideologie moet hier begrepen worden in de betekenis die Althusser er aan gaf. Hij definieerde ideologie als de thema's, begrippen en representaties door middel waarvan mensen op imaginaire wijze hun relatie tot de werkelijke bestaansvoorwaarden 'leven'.

Ook in een meer traditionele wetenschapsopvatting krijgt het actieonderzoek een plaats. Kurt Lewin, de 'vader' van de groepsdynamica en in het verlengde daarvan ook een beetje de 'oom' van de andragologie, wordt door velen gezien als de grondlegger van het actieonderzoek. Hij propageerde de drie-eenheid van handelen, onderzoeken en leren, die leidde tot een in de praktijk toepasbare 'goede theorie'. In zijn kielzog probeerde in de jaren zeventig van de vorige eeuw de themagroep Noord-Nederland van

dies – geïnspireerd door de tweede feministische golf in de vrouwenbeweging – vrijwel uitsluitend kwalitatieve in plaats van kwantitatieve onderzoeksmethoden gehanteerd. Zo werd op zijn minst de schijn gewekt dat actieonderzoek strijdig was met de tot dan gangbare empirisch-analytische opvattingen.

Drie stadia

Lammerink merkt op dat in het begeleiden van leerprocessen die zijn gericht op emancipatie en mobilisatie (ofwel opbouwwerk), verschillende visies zijn geïntegreerd die deels aan het volwassenenonderwijs zijn ontsproten. De leerprocessen van personen die in acties participeren kennen drie, elkaar deels overlappende, stadia: (a) ervaring en waarneming, ofwel inzicht, (b) collectivisering en (c) activering. Oriëntaties vanuit het vormingswerk kunnen hierbij gehanteerd worden, zoals de methoden van het exemplarische leren (Mills) of het ervaringsleren (Freire).

Het mag op zijn minst opmerkelijk genoemd worden dat binnen ons land, met zijn rijk areaal aan allereerste sociale bewegingen en collectieve acties, het participatieve actieonderzoek

Onbekendheid opbouwwerk deels te wijten aan afnemende belangstelling van wetenschap en media voor 'het sociaal werk'

de arbeids- en organisatiepsychologen van de Rijksuniversiteit Groningen de theorie van de 'action research' om te zetten in een praktijk. Maatschappelijk gezien zeer relevant – met name in de strijd tegen de ploegenarbeid, die de gezondheid van de desbetreffende arbeiders schaadde en hun sociale leven ontwrichtte – maar vanuit wetenschappelijk oogpunt een stuk minder. Mede om dit laatste te omzeilen kwam Reckman tot een eigen interpretatie van wetenschap. De alom gehanteerde empirische cyclus, ontleend aan de methodologiegoeroe van de sociale wetenschappen, A.D. de Groot, kon wat hem betreft vervangen worden door een handelingscyclus. Hij legde daarbij het accent op leer- en vormingsprocessen, die ook als bewustwordingsprocessen gezien kunnen worden. Met deze benadering vormde actieonderzoek geen aanvulling op tot dan gangbare methoden en technieken van onderzoek, maar nam het daartegen juist stelling. Zo werden bijvoorbeeld binnen 'vrouwenstu-

nooit tot volle wasdom is gekomen. Slechts enkele onderzoeken spraken tot de verbeelding. Zo analyseerden Beck en Blom in 1980 de belangenstrijd rond de geplande komst van een operagebouw in de Amsterdamse Pijp (dat er overigens niet kwam). In dezelfde periode werd de praktijk van het Rotterdamse welzijnswerk object van een actieonderzoek, dat door dezelfde Beck en zijn medewerkers werd uitgevoerd. Maar toch, met de neergang van de andragologie als zelfstandige wetenschappelijke discipline in de jaren tachtig van de vorige eeuw en de daaraan gerelateerde crisis in het opbouwwerk, bleef het actieonderzoek in het domein van maatschappelijke ontwikkeling en samenlevingsopbouw een ondergeschoven kindje. Helaas is het dat vandaag de dag nog steeds.

Prijs voor het Wijkinitiatief zet buur

Literatuur:

- Althusser, L. (1978). Ideologie en ideologische staatsapparaten, in: Ter Elferd Ure, 24, p. 58-103
- Beck, W. (1975). Democratie in de wijken – een onderzoek naar buurtactie in Nederland. Amsterdam
- Beck, W., B. Smit, H. Vogelesang (1978), "En toch beweegt het", in: Tijdschrift Marge, 2/12
- Beck, W. en M. Blom (1980). Een cultuurpaleis in een arbeiderswijk. Analyse van een belangenstrijd. Deventer: SMP/ Van Loghem Slaterus
- Boer, J. (1960). Opbouwwerk, Deventer: Van Loghem Slaterus
- Dijkum, C. van, I. van Dobben de Bruyn en E. Kats (1981). Actie-onderzoek. Een discussie- en werkboek, Meppel: Boom
- Freire, P. (1972). Pedagogie van de onderdrukten, Baarn: Ambo
- Lammerink, M.P. (1993). Participatief actie-onderzoek met rijstboeren, steenbakkers en vissersvolk. Ervaringen uit Latijns Amerika en Nederland, Opbouwteksten 9, Den Haag: Gradus Hendriksstichting (diss.)
- Michielse, H.C.M. (1977). De burger als andragoog. Een geschiedenis van 125 jaar welzijnswerk. Meppel/Amsterdam: Boom
- Middel, B. (1981). Van overleg via opbouwwerk naar ontwikkeling. De profilering van de provinciale opbouworganen in de jaren tachtig: achtergronden/ maatschappelijke context/ legitimatie/ positiekeuze/ instrumentarium. Assen: Stichting Kontakt Opbouworganen
- Middel, B. (2003). De vierde omslag in het opbouwwerk, in: MO Samenlevingsopbouw, 22/193, jan. 2003, p.4-7
- Middel, B. (2004). Samenlevingsopbouw, uitsluiting en isolement, in: MO Samenlevingsopbouw, 23/200, maart 2004, p. 4-10
- Middel, B. en M. Slagter (2005) Lerend actie-onderzoek en opbouwwerk. Methode en educatief middel in de strijd tegen sociale uitsluiting, in: Boog, B. en anderen. (red.) Focus op Action Research, Assen: Van Gorcum, pag. 114-125
- Reckman, P. (1980). Hoe anders? Baarn/Ambo
- Smit, B. (1980). De woon- en leefomgeving als maatschappelijke verhoudingen: uitgangspunten, probleemvelden, theorie van de vakgroep samenlevingsopbouw i.o., in: Tijdschrift voor Agologie, Themanummer: Perspectieven voor het opbouwwerk, 3/4, p. 276-302
- Stuurman, S. (1978). Kapitalisme en burgerlijke staat, Amsterdam <

Dit jaar wordt voor de derde keer de Prijs voor het Wijkinitiatief uitgereikt. De prijs is bedoeld als aanmoediging voor een organisatie of instelling die het meest onderscheidende idee heeft voor het behoud of de verbetering van de samenleving in wijken en buurten. Het gaat hierbij om projecten waarin men met gebruik van sociale en fysieke krachten streeft naar een 'kloppend hart'.

De Prijs voor het Wijkinitiatief is in 2003 voor het eerst uitgereikt. Voor die tijd werd Hevo, de initiatiefnemer van de prijs, jaarlijks meermalen benaderd door verschillende maatschappelijke instellingen voor financiële ondersteuning. Per instelling werd steeds bekeken of de projecten van deze instelling pasten bij de activiteiten van het bedrijf. Op basis hiervan werd vervolgens vastgesteld of de initiatieven gesponsord zouden worden. Hierdoor waren de keuzes van Hevo subjectief en werd het budget versnipperd. Daarom is onderzocht of er mogelijkheden waren voor een structurele aanpak. Het

bedrijf is doorlopend betrokken bij de realisatie van projecten voor moderne multifunctionele gebouwen, zoals (wijk)voorzieningen- en zorgclusters en brede scholen, zowel in nieuwe wijken als in bestaande binnenstedelijke omgevingen. Door deze projecten komt Hevo in contact met maatschappelijke organisaties die actief zijn in deze buurten en wijken. Uit het contact met deze organisaties blijkt dat veel buurtbewoners initiatieven nemen om de samenleving in hun wijken en buurten te verbeteren. Vanwege de aansluiting van deze initiatieven bij de projecten van Hevo is besloten om jaarlijks een prijs uit te reiken om deze initiatieven op te sporen, in het licht te zetten en te belonen. Dit is uiteindelijk de Prijs voor het Wijkinitiatief geworden.

Doelgroep

Organisaties met afgebakende initiatieven en organisaties die een concrete bijdrage leveren aan de wijk- of buurtsamenleving komen in aanmerking voor de prijs en kunnen zich inschrijven. Dit kunnen lopende of toekomstige wijk- of buurtprojecten zijn die geheel of gedeeltelijk afhankelijk zijn van bekostiging uit andere dan publieke middelen. Bij de inschrijving wordt onder meer gevraagd naar de doelstelling en de beschrijving van het project en de motivatie voor inschrijving. Daarnaast wordt gevraagd naar illustraties, projectplanning, projectkansen en risico's.

Projecten in het zonnetje

Kent u een organisatie of instelling die in aanmerking zou kunnen komen voor de Prijs van het Wijkinitiatief, of bent u zelf betrokken bij een project, of als u na het lezen van dit artikel meer informatie wilt ontvangen over de Prijs voor het Wijkinitiatief, neem dan contact op met het Landelijk Centrum Opbouwwerk.
Prinsegracht 51
2512 EX Den Haag
Telefoon: 070-380 4431
E-mail: info@opbouwwerk.nl

Jury

De ingeschreven projecten worden beoordeeld door een deskundige en onafhankelijke jury. Deze bestaat uit vertegenwoordigers van verschillende maatschappelijke disciplines: Bert Middel, Eerste-Kamerlid voor de PvdA en lector zorg en welzijn aan de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden (voorzitter), Jan de Wild, directeur NIZW Sociaal beleid en Leo Huijssoon, manager stichting Alcides, organisatie voor Welzijn en Kinderopvang.

Bij de beoordeling van de projecten let de jury op de bijdrage van het project aan de verbetering van de wijk samenleving en de haalbaarheid en de slagingskans ervan. Ook wordt aandacht besteed aan de samenwerking met meer partijen of tussen sectoren, het draagvlak bij betrokkenen en bewoners en de creativiteit en het innovatieve karakter van de aanpak. Bovendien wordt er gekeken naar onderbouwing en kwaliteit van de projectbeschrijving. Tenslotte moet duidelijk blijken waarvoor de middelen gebruikt zullen worden.

De jury stelt op basis van de inzendingen en de hierboven beschreven criteria een lijst met gegadigden samen. Hieruit wordt vervolgens de winnaar gekozen, de overige projecten ontvangen een eervolle vermelding.

Prijzen

De winnaar van de Prijs voor het Wijkinitiatief ontvangt een geldprijs van 10.000 euro. De projecten die een eervolle vermelding ontvangen tijdens de uitreiking een oorkonde en zullen, evenals de winnaar, vermeld worden in de persberichten die gepubliceerd worden naar aanleiding van de uitreiking. Dit geeft de mogelijkheid aan initiatieven om naamsbekendheid te creëren.

<

Eerdere winnaars

In 2004 werd de prijs uitgereikt aan **Stichting 'Het Wilde Westen'** uit Utrecht. 'Het Wilde Westen' initieert en stimuleert kunst- en cultuur activiteiten in de Utrechtse wijk Oog in Al. De initiatiefnemers proberen hiermee de sociale betrokkenheid van de buurtbewoners onderling te vergroten. Het project geeft kunstenaars uit de wijk de mogelijkheid cursussen aan te bieden en bewonersinitiatieven op het gebied van cultuur te ondersteunen. Vijf jaar geleden startte het Wilde Westen met de organisatie van uit verschillende kunstrichtingen. Inmiddels zijn er al veel bewoners als deelnemer of vrijwilliger betrokken bij de activiteiten.

Het Wilde Westen viel met name op door het brede scala aan activiteiten en de doelgroepen. Daarnaast viel het initiatief op door de culturele benadering en omdat het niet specifiek gericht is op problemen in de wijk, maar uitsluitend de sociale cohesie in de wijk wil bevorderen.

De eerste prijs voor het Wijkinitiatief ging in 2003 naar **Werkgroep Tuindorp uit Hoogeveen**. Deze werkgroep is al meer dan vijf jaar actief in de wijk Tuindorp en bereikte al eerder dat een verouderde speeltuin in ere werd hersteld en dat er verlichting en drempels werden aangelegd. Sinds een aantal jaren zijn er hulpdiensten actief en worden er in de zomervakantie activiteiten georganiseerd voor kinderen die niet op vakantie gaan.

Werkgroep Tuindorp trok de aandacht mede door hun enthousiasme en zelfwerkzaamheid. Daarnaast was de projectonderbouwing, door middel van foto's en concrete voorbeelden, zeer duidelijk. Ook door de bevordering van de samenwerking tussen verschillende disciplines sprong dit project eruit.

Nationale Wijkbeurs 2005

Hét evenement voor betrokken burgers

Zaterdag 23 april vindt in Utrecht de Nationale Wijkbeurs 2005 plaats. Een dag bedoeld voor mensen uit het hele land die werken aan het creëren van een sterke samenleving. Tijdens de beurs kunnen burgers, beroepskrachten en bestuurders kennis en ervaringen uitwisselen over burgerinitiatieven die de dynamiek in onze samenleving versterken.

Hoe geven burgers zelf invulling aan hun rol met betrekking tot de sociale kwaliteit van Nederland, het samen-leven van verschillende generaties en culturen? Tijdens de Nationale Wijkbeurs wisselen presentaties van vernieuwende initiatieven af met debatten over kansen en bedreigingen in onze maatschappij een serie workshops, brainstorm, discussies, entertainment, een informatiemarkt en presentaties.

Thema's zijn onder meer:

Een maatjesproject voor tieners;

Bedrijven in en voor de buurt;

Jongeren voor Jongeren;

Hoe pak ik lokale sponsoring aan;

Excursies in Kanaleneiland en Lombok.

Het programma is erop gericht oplossingen te bedenken voor tal van nijpende vraagstukken. Het centrale thema is de vraag hoe we de krachten in ons land kunnen bundelen, ten bate van iedereen. Hoe houden we kinderen en jongeren binnenboord? Hoe overbruggen we de kloof tussen bevolkingsgroepen? Hoe kan de controverse rond de islam ten gunste worden omgebogen?

Aan het slot van de Wijkbeurs worden de resultaten becommentarieerd door onder andere Mohamed Sini als voorzitter van Islam & Burgerschap, de Rotterdamse wet-

Doe mee aan de derde
Nationale Wijkbeurs
Utrecht, zaterdag 23 april 2005

houder Marianne van den Anker en president-directeur Rein Willems van Shell Nederland.

Een bijzondere gebeurtenis op de Wijkbeurs is de presentatie van het prototype van een nieuw, nog ultra-geheim wapen voor sociale cohesie!

Naast de diverse workshops kunnen bezoekers de hele dag deelnemen aan het EigenWijze Buurt-spel. Een spel waarbij spelers aan de hand van allerlei vragen stilstaan bij de sfeer en beleving van hun wijk. Het spel is ontwikkeld door Stichting WijkAlliantie en Shell Cares en heeft als doel het vormen van een ideaal bewonersnetwerk. Het Nieuwegeinse College van B en W, raadsleden en bewoners speelden het spel al samen. Het Utrechts Nieuwsblad kopte naar aanleiding van dit avondje EigenWijze Buurtspelen: 'Volgende keer groet ik je, want nu kennen we elkaar'.

Tijdens de beurs vindt ook de uitreiking plaats van de EigenWijze Buurt-prijs. Bewoners uit Dordrecht, Almere en Amsterdam zijn op dit moment aan de slag met het voorbereiden en uitvoeren van allerlei buurtacties om deze prijs voor het beste kleurrijke buurtelftal in de wacht te kunnen slepen. De Eigenwijze Buurt-wisselbeker prijs zal worden uitgereikt door minister Piet Hein Donner van Justitie.

De Nationale Wijkbeurs 2005 vindt plaats op **zaterdag 23 april** van 9.00 uur tot en

met 18.00 uur in Het ROC Midden Nederland, Amerikalaan 109 te Utrecht. Inschrijven en informatie via www.wijkalliantie.nl/wijken/wijkbeurs/wijkbeurs2005/

Voor groepjes, bewoners en beroepskrachten zijn er flinke kortingen! Mail of bel: Stichting WijkAlliantie
Faten Zaghloul
tel: 020 - 638 36 33
e-mail: info@wijkalliantie.nl

De Nationale Wijkbeurs is een initiatief van Stichting WijkAlliantie. WijkAlliantie is een Nederlands-kosmopolitische, onafhankelijke burgerorganisatie die werkt aan creatieve wijken. De stichting bundelt en steunt bewoners die zelf, samen met geestverwanten, iets willen doen om de sfeer in de buurt goed te houden of weer te maken. De Eigenwijze Buurt-prijs (mede mogelijk gemaakt door Rabobank Foundation, Shell Nederland en VSBfonds) en het EigenWijze Buurt-spel (een product van WijkAlliantie en Shell Nederland) zijn producten die in dit kader ontwikkeld zijn.

Nieuwe maatschappelijke orde

Natuurlijk, meteen al gemiezeuis, nog voordat het rapport 'Vertrouwen in de buurt' van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) was uitgekomen. Meteen al scepsis en betweterigheid. Gemeentebestuurders vinden namelijk dat ze het zo goed doen - en dan kunnen ze geen rapport gebruiken, waarin wordt geadviseerd om voortaan 'de buurt' als leidend principe te nemen teneinde de betrokkenheid van burgers te vergroten.

Dat lukt alleen maar in buurten, waar de bewoners niet weg te branden zijn en een gesloten gemeenschap vormen, wist Ronald Bandell, burgemeester van Dordrecht. De burger identificeert zich niet alleen met de buurt en organiseert zich ook op andere niveaus, in een sportclub bijvoorbeeld, reutelde Paul Depla, wethouder in Nijmegen. Het is een queeste om burgers betrokken te krijgen, mompelden Onno van Veldhuizen, burgemeester van Hoorn, en Marion Stein, griffier van de Haagse gemeenteraad. Het waren voorspelbare reacties, die aan de essentie van het WRR-rapport voorbijgingen, maar goed, het rapport moest dus officieel nog verschijnen. De lokale bestuurders reageerden eigenlijk alleen op het voorschotje, dat Thom de Graaff erop genomen had. De ex-minister van Bestuurlijke Vernieuwing prees het belang van 'de buurt' aan op het symposium Vernieuwingsimpuls Dualisme en Lokale Democratie.

De buurt centraal stellen, daar zijn bewoners en beroepskrachten al generaties mee bezig, maar nooit krijgt dat nou eens een concrete vertaling in een gemeentelijke organisatie. Als een gemeentebestuur al afdaalt uit de ivoren toren, dan zie je schimmige probeersels met wijkwethouders, wijkcoördinatoren, wijkbeheerverleg, wijkbudgetten, wijkonderhoudsploegen. Sommige gemeenten zijn er alweer op teruggekomen, want als de bewoners zo'n wijkoverleg gebruiken om te klagen over kapotte wipkippen en haperende straatlantaarns, dan zitten de vertegenwoordigers van de politie en de woningcorporatie zich af te vragen wat ze aan die wijktafel doen, maar als de beleidsambtenaar en de welzijnsdirecteur te veel aan het woord zijn, blijven de bewoners weg. Het is constant de vraag, op welk niveau de wijkzaken besproken moeten worden.

En dan breekt zo'n rapport 'Vertrouwen in de buurt' ineens door de schaal van de wijk heen. Niet de wijk, maar de buurt moet centraal staan, zegt de WRR. Het rapport is een oproep aan gemeenten om niet alles van een afstand voor de burgers te organiseren, maar om de buurtbewoners meer ruimte te geven om problemen in hun directe omgeving op te lossen. De WRR doet dat met een positieve insteek. De bedoeling is niet gemeente, laten die bewoners het zelf maar uitzoeken, ze zijn mondig genoeg - nee, de opzet van de WRR is dat gemotiveerde buurtbewoners en bewonersgroepen beter gefaciliteerd worden, zodat ze wellicht meer mensen uit de buurt mee krijgen in verbeterprocessen. Het kan dan zowel om fysieke verbeteringen gaan als om bevordering van de sociale cohesie. Ik beschouw het WRR-rapport als poging tot eerherstel van 'samenlevingsopbouw aan de basis', maar nu écht.

En dan kan het wel zo wezen dat veel mensen niet om hun buurt geven - tien procent verhuist geregeld, zoals de Dordtse burgemeester Bandell zegt - maar dat mag geen reden zijn voor een gemeentebestuur om niet nader op buurten in te zoomen, want er wonen ook veel mensen die er wel mee begaan zijn en actief zijn, maar een beetje hulp nodig hebben (geld, vergader- en ontmoetingsruimte, bewonersondersteuning). Dat kan trouwens in alle buurten. Bij het Rotterdamse opzoomeren is gebleken dat je in de meest uiteenlopende buurten de bewoners actief krijgt, als je maar met de goede stimulansen komt.

Uiteraard, bewoners zijn niet alleen op microniveau bezig, daar heeft de Nijmeegse PvdA-wethouder Paul Depla best een punt. Maar al organiseren burgers zich op honderd niveaus, van de klaverjastafel tot het antiglobalisme, dan heb je toch nog als gemeente in te spelen op de buurtbetrokkenheid.

Een queeste om de weinig betrokken burgers geïnteresseerd te krijgen in het lokale bestuur? Dat kunnen lokale bestuurders wel een hopeloze zoektocht vinden, maar denk dan eens niet vanuit jezelf en haak aan op de plek waar bewoners wel blijik geven van interesse en betrokkenheid: de buurt.

De tegenspuiterende gemeentebestuurders moeten bij de provincie Zuid-Holland maar eens de nieuwjaarsstoepspraak nabestellen, die de commissaris van de koningin, Jan Franssen, op woensdag 12 januari uitsprak. Franssen zei bezorgd te zijn over de 'toeschouwersdemocratie'. Burgers reageren net als politici op de waa van de dag, maar dat gaat gepaard met vervlakkings en onverschilligheid. Franssen doet een beroep op het verantwoordelijkheidsgevoel van burgers die een positieve rol in hun omgeving kunnen spelen. Franssen pleitte voor sociale contracten tussen bevolking en overheid, en daar mag je best de samenlevingscontracten in het Haagse Laakkwartier onder verstaan, of de Tien Gouden Stadsregels van Gouda, of de Rotterdamse Straatladder, met opklimmende afspraken op straatniveau. Die straatafspraken zijn een voortvloeisel van de Stadsetiquette, die weliswaar op beleidsniveau werd gelanceerd, maar dankzij opbouwwerkers ingang vond bij bewoners van gewone buurten in Feijenoord en Charlois.

Nee, de provincie gaat niet over de relatie tussen het gemeentebestuur en een buurt. Maar ik vind het niet onverstandig als een commissaris, die burgemeesters voor benoeming voordraagt bij de koningin, voor de zekerheid toch die burgemeesters even meegeeft dat ze moeten inspelen op buurtinitiatieven - en dat ze er financiële middelen en menskracht voor vrijmaken om buurtbewoners tot zinvolle initiatieven te verleiden. Franssen zei in zijn nieuwjaarsstoepspraak dat je bewegingen van verantwoordelijke burgers, die op hun overheid kunnen rekenen, gerust mag zien als een nieuwe maatschappelijke orde. Ik vind zo'n visie veel verfrissender dan de scepsis van gemeentebestuurders over 'de buurt'.

Dus het is niet zo gek dat de WRR in feite Franssen nog gelijk geeft ook.

<

WMO en WWB; raakvlakken

Dat veel bijstandcliënten en lokale cliëntenraden WWB (Wet Werk en Bijstand) belangstelling hebben voor de WMO is terecht. Er bestaat op veel punten een duidelijke samenhang en die moet ook in het gemeentelijke beleid terug te vinden zijn.

Om te beginnen gaat het bij beide wetten om gemeentelijke beleids- en uitvoeringsverantwoordelijkheid en financiering via het gemeentefonds. Dat leidt tot onder meer de volgende aandachtspunten, waar vanuit cliëntenkring nauwlettend naar gekeken zou moeten worden.

De WMO is, evenals de WWB, een raamwet die, wellicht meer nog dan bij de WWB, met lokaal beleid en lokale verordeningen zal moeten worden ingevuld. De voorgenomen wet schrijft voor dat gemeenten in ieder geval een vier-jaren-beleidsplan moeten opstellen in samenspraak met burgers en in het bijzonder burgers die gebruik maken of zullen maken van de WMO-voorzieningen. Het is bij elke gemeente weer de vraag hoe dat vormgegeven gaat worden. Net als bij de WWB is het dus van belang dat cliënten en hun organisaties daar zelf (ook) initiatief op nemen.

Financiering

Net als bij de WWB loopt de gemeente met de WMO-financiering financiële risico's en is de gemeente financieel belanghebbend als het gaat om het niveau van het voorzieningspakket. De WMO zal financieel neutraal worden ingevoerd; dus zonder bezuiniging op de huidige budgetten. Het is echter de vraag of dat zo zal blijven. Een van de motieven van het kabinet om de WMO in te voeren is de voorspelde groei van de kosten in de AWBZ (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten). De kans bestaat dat de WMO op termijn een bezuinigingsoperatie wordt van het rijk en dat gemeenten met de financiële tekorten komen te zitten. Ook afgezien daarvan is de financiering een belangrijk aandachtspunt. Hoe zal het WMO-budget

over de gemeenten worden verdeeld? Niet alle gemeenten hebben een zelfde bevolkingssamenstelling en er zullen dus grote verschillen kunnen ontstaan in het beroep dat wordt gedaan op de WMO-voorzieningen. En daarmee zullen er grote verschillen ontstaan in de kosten die daarmee zijn gemoed. Veel gemeenten zullen daarom de neiging hebben heel terughoudend te zijn met hun voorzieningspakket om zoveel mogelijk financiële risico's te mijden. Bovendien komen de kosten van de WMO en de WWB uit dezelfde gemeentepot. Tekorten op het ene terrein kunnen dan ook wel eens worden gecompenseerd uit de middelen voor het andere terrein. Dat is een belangrijke reden voor cliëntenorganisaties om te pleiten voor een geoordekt WMO-budget. Ook dan echter bestaan er compensatiemogelijkheden, zoals we verderop bij het pgb en het vrijwilligerswerk zullen zien.

Uitvoering

De invoering van de WMO kan voor gemeenten aanleiding zijn de ambtelijke dienst te reorganiseren. Er zijn al gemeenten die als eerste stap een ambtelijke werkgroep hebben gevormd vanuit verschillende diensten. Dit kan mogelijk leiden tot de uitvoering van de WWB en WMO vanuit een en dezelfde ambtelijke dienst.

Overlap in doelgroepen

Er zal een grote overlap ontstaan in de doelgroepen van de WWB en de WMO, zoals dat nu al het geval is tussen die van de WWB en de WVG (Wet Voorzieningen Gehandicapten). Veel burgers zullen met beide gemeentelijke regelingen te maken krijgen. Cliënten hebben dan ook belang bij een goede afstemming tussen de regelingen en voorzieningen en in veel gevallen bij één samenhangende aanvraag- en uitvoeringsprocedure. Het zijn juist cliënten die deze noodzakelijke samenhang op een heel praktische manier kunnen aangeven.

Samenvoeging cliëntenraden?

Juist vanwege de samenhang in beleid tussen de WMO en de WWB en de overeenkomsten in doelgroep, zijn er gemeenten die van mening zijn dat er één cliëntenraad of adviesraad zou moeten worden ingericht

voor het hele terrein. Andere gemeenten willen dat juist strikt gescheiden houden.

Regionale samenwerking

Veel gemeenten kennen een regionaal samenwerkingsverband op het terrein van de WWB en de WVG. Bij de WWB gaat het meestal om een gemeenschappelijk uitvoeringsorgaan, een gezamenlijk contract met een ziekenfonds over een collectieve aanvullende verzekering, en in enkele gevallen ook om een regionale cliëntenraad. Bij de WVG zijn er vaak materiële aanleidingen, zoals de vervoersvoorziening die op elkaar moet worden afgestemd en/of die wordt aanbesteed bij een regionale vervoerder. Bij de WMO zullen de materiële aanleidingen alleen maar toenemen. Op de terreinen wonen, welzijn en zorg hebben gemeenten immers vaak met regionale of zelfs landelijke instellingen en organisaties te maken. Denk aan woningcorporaties, grote regionale welzijnsinstellingen en thuiszorgaanbieders, regionale steunpunten mantelzorg, en voorzieningen die alleen maar regionaal kunnen worden ingericht zoals vrouwenopvang, verslaafdenzorg, jeugdzorg en dergelijke.

Gemeenten kennen soms verschillende regionale samenwerkingsverbanden die elk een verschillende regio betreffen. Het kan dus van belang zijn om goed na te gaan met welke gemeenten in de regio, onder welke regelingen en afspraken samenwerking wordt aangegaan en wat dat gaat betekenen voor cliënten. Dat laatste kan betrekking hebben op de regelingen maar ook op de uitvoering. Gaan de betrokken gemeenten hun WMO-beleid op elkaar afstemmen en geldt die afstemming dan ook het WWB-beleid? Of gaat het om een gezamenlijk uitvoeringsorgaan of alleen maar om gezamenlijke contracten met dienstverleners? Wordt er een regionaal Zorgloket ingericht, waardoor je ver moet reizen om aan je informatie te komen, of wordt in elke gemeente (en wijk of dorp) zo'n loket ingericht?

Eigen bijdragen WMO, bijzondere bijstand en vrijstellingsregelingen

De WMO voorziet in de mogelijkheid om eigen bijdragen te heffen bij het toekennen

en samenhang

van voorzieningen. Welke vrijstellingsnorm zal de gemeente daarbij gaan hanteren, 100 procent of 120 procent van het minimumloon? Hoe gaat het met stapeling van eigen bijdragen die mensen moeten betalen? Kunnen zij dan weer een compensatie of volledige vergoeding krijgen uit de bijzondere bijstand? Zal dat op elkaar worden afgestemd zodat er een goede vrijstellingsregeling komt en deze mensen niet bij twee loketten terecht moeten. Eén loket om te betalen (WMO) en één loket om dat weer vergoed te krijgen (WWB).

Welke bijzondere kosten zullen in aanmerking komen voor vergoeding in de bijzondere bijstand? Een voorbeeld: mijnheer Janssen is weduwnaar en moet rondkomen van nauwelijks meer dan zijn AOW. Hij is niet meer in staat om zijn huishouden te doen en ook niet om zijn boodschappen in huis te halen. Hij doet een beroep op de thuiszorg. Het gaat hier om 'enkelvoudige huishoudelijke hulp' en dat valt onder de WMO. De gemeente kent hem een thuiszorgvoorziening toe voor het huishouden maar niet voor de boodschappen. Volgens de gemeente kan hij gebruik maken van de boodschappendienst die in het dorp is opgezet. Mijnheer Janssen moet dan echter elke keer vijf euro bezorgkosten betalen en dat kan aardig oplopen in een maand. Voor mijnheer Janssen is dat heel bezwaarlijk. Zal de gemeente hem voor die kosten compenseren uit de bijzondere bijstand?

Vrijwilligerswerk en mantelzorg

De WMO is een achterliggende voorziening en gaat uit van eigen en onderlinge verantwoordelijkheid van burgers en eigen en onderlinge zorg- en andere dienstverlening. Dat lijkt haaks te staan op het geldende WWB-beleid waarbij cliënten steeds meer en sneller (soms al bij de aanvraag; Work First) worden gedwongen om actief op zoek te gaan naar werk of gedwongen werk krijgen aangeboden tegen loon of met behoud van uitkering. Veel cliënten vrezen dat ze gedwongen zullen worden om vrijwilligerswerk te gaan verrichten door de WMO. "Als je bij je thuis het huishouden kunt doen, kun je dat ook wel bij een ander." Of: "Ga maar helpen bij de dagopvang of bij het

vrijwilligersvervoer, de boodschappen-dienst, enzovoort." De verleiding voor gemeenten kan groot zijn om met dit soort gedwongen trajecten van 'sociale activering' een dubbele slag te slaan. Naast een reïntegratietraject ook kostenbesparing dankzij de WMO.

Er wordt in Nederland veel mantelzorg verleend (zie 2.4). Dat geldt in kleinere omvang ook voor de vrijwillige thuiszorg. Zullen mantelzorgers met een bijstandsuitkering vrijstelling krijgen of houden van sollicitatieplicht? Zo'n regeling zal worden ingevoerd voor oudere langdurig werklozen die minstens twintig uur per week vrijwilligerswerk doen. Mantelzorgers zijn hard nodig en passen in de uitgangspunten van de WMO. Bovendien besparen ze veel kosten voor verzorging en verpleging in een verzorgingshuis of verpleegtehuis. Maar de kosten van een verzorgingshuis en een verpleegtehuis worden gedekt uit de AWBZ en komen dus niet voor rekening van de gemeente. Een mantelzorger in de bijstand bespaart dus niet op de gemeentelijke kosten. Pas als een mantelzorger uit de bijstand komt levert dat een besparing op. Hoe zal de gemeente hiermee omgaan?

Pgb versus vrijstelling sollicitatieplicht

Het wetsontwerp WMO biedt gemeenten de mogelijkheid om cliënten een persoonsgebonden budget (pgb) aan te bieden in plaats van een voorziening in natura. Gemeenten zijn dat echter niet verplicht, maar in gemeenten die een pgb-regeling invoeren kan het volgende dilemma ontstaan. Mevrouw Pieterse is zorgbehoefstig. Er is sprake van mantelzorg. Haar jongste dochter doet voor haar een groot deel van de huishouding en de boodschappen, en koopt de meeste dagen. Deze dochter heeft echter een bijstandsuitkering. Mevrouw Pieterse kan aanspraak maken op een pgb om dit soort hulp in te huren. Zal de gemeente haar een pgb toekennen zodat zij haar dochter kan inhuren en de dochter uit de bijstand kan? Of zal de gemeente de dochter vrijstelling van sollicitatieplicht verlenen en mevrouw Pieterse een pgb (of thuiszorgvoorziening in natura) weigeren

omdat zij al voorziet in haar eigen mogelijkheden (hulp van haar dochter)?

Niet-gebruik en positie meest kwetsbaren

De bijzondere bijstand kent, hoewel gemeentelijk verschillend, veel niet-gebruik. Het gaat meestal om mensen die sociaal kwetsbaar zijn, niet of nauwelijks beschikken over een sociaal netwerk en de vaardigheden missen om te weten dat ze ergens een beroep op kunnen doen en een aanvraag in te dienen. Het is voorspelbaar dat dezelfde mensen evenmin gebruik zullen maken van de WMO-voorzieningen. Goed gemeentelijk beleid en de gemeentelijke zorgplicht zullen er toe moeten leiden dat deze mensen worden opgespoord en geholpen om aan hun recht te komen en aan de noodzakelijke voorzieningen en verstrekingen.

Activerende zorg

Nu zowel de WWB als de WMO onder gemeentelijk beleid en regie komen en ook de gemeente financieel belanghebbend wordt kan dat er toe leiden dat bijstandsccliënten met drang en mogelijk zelfs dwang in een zorgtraject worden geplaatst om ze langs die weg te 'activeren'. Op zichzelf is dat niet afhankelijk van de invoering van de WMO. Vanuit het regime van de WWB bestaat die aanleiding er immers ook al. Maar beleidsvorming op het terrein van de WMO kan daartoe wel een (extra) aanleiding toe geven, zoals we onder meer kunnen lezen in een eerste beleidsnotitie van de gemeente Uden. Letterlijk staat daar het volgende: *'In de groep bijstandsgerechtigden zit een categorie die langdurig zonder werk is en die geringe kansen op de arbeidsmarkt heeft (fase 4). Zij vallen onder het regime van de WWB wat betekent dat ze teruggeleid moeten worden naar de arbeidsmarkt. In de praktijk blijkt dit beleidsstreven niet voor iedereen realistisch. Dat betekent dat als na verloop van tijd (zeg drie jaar) er nog geen uitzicht is op werk, de betreffende persoon niet meer aan uitstroombestelling van de WWB wordt gehouden. In het kader van een samenhangend beleid WMO/WWB zou de persoon zijn uitkering kunnen behouden en vervolgens kunnen deelnemen aan dagactiviteiten in het*

kader van de WMO (eventueel met sancties). Na verloop van tijd kan met deze persoon opnieuw verkend worden of hij voor toeliding naar arbeid in aanmerking komt. Als dat het geval is valt hij weer onder het regime van de WWB. Op deze wijze wordt een meer realistische en samenhangend beleid van beide wetten gevoerd".

De komst van de WMO kan dus een extra aanleiding geven, maar met de WMO heeft de gemeente ook meer greep op de dienstverlening, zoals maatschappelijke opvang, dagactiviteiten en dergelijke, via de indicatiestelling en het inkoop- en aanbestedingsbeleid. Een bovenbeschreven ontwikkeling past in

de tendens van groeiende acceptatie van 'bemoeizorg' en de groeiende stroom klachten van bijstandsccliënten en WAO-ers dat zij onder druk worden gezet, op straffe van sancties, om medische behandelingen te ondergaan.

1) *Hautskoolschets Wet Maatschappelijke Ondersteuning gemeente Uden, november 2004* <

Samenwerking Monsterboard.nl en X-S2 Vacatures uit sociale sector in één database

X-S2 en Monsterboard.nl zijn een nauwe samenwerking aangegaan voor het aanbieden van vacatures in de non-profit en sociale sector. Hierdoor kunnen werkgevers en werkzoekenden op een effectieve wijze met elkaar in contact treden. Monsterboard.nl verruimt hiermee het blikveld nog meer in de richting van de sociale sector en voor X-S2 is het een logische vervolgstap binnen de doelstelling zich op te werpen als matchmaker en kennisportal op sociaal gebied.

X-S2 Kennisnetwerk Sociaal Beleid is een organisatie die partijen die aan sociaal beleid werken met elkaar in contact brengt. Dit betreft niet alleen contacten tussen partijen binnen de sociale sector, maar ook contacten met organisaties en personen vanuit andere sectoren, zoals de fysieke en economische. De samenwerking met Monsterboard.nl zorgt ervoor dat alle bedrijven in deze sectoren hun vacatures kunnen aanbieden op de speciale pagina binnen de website van X-S2: <http://www.x-s2.nl>. Werkzoekenden kunnen zo in één oogopslag alle vacatures vinden in de sociale sector. Monsterboard.nl faciliteert deze dienst, wat betekent dat de vacatures gelijktijdig op Monsterboard.nl zullen verschijnen. De samenwerking past volledig in de missie en doelstelling van X-S2. Thijs Torremans,

Directeur van X-S2: "Door het aanbieden van vacatures in de non-profit en sociale sector kunnen wij ons nog beter profileren als de matchmaker op sociaal gebied." Voor Monsterboard.nl betekent de samenwerking een verdere verruiming van het blikveld in de richting van de sociale sector. Managing Director Marc de Vries spreekt daarom van een belangrijke overeenkomst: "De tijd dat vacaturesites alleen gebruikt werden door werkzoekenden die zochten naar IT banen of commerciële functies ligt ver achter ons. Internet is tegenwoordig volledig geïntegreerd in de samenleving zodat nu in alle sectoren gezocht wordt. Monsterboard.nl wil er voor iedere werkzoekende zijn en ziet het daarom als zijn doelstelling om ook in de sociale sector vertegenwoordigd te zijn met een ruim aanbod van banen. De samenwerking met X-S2 maakt dit mede mogelijk."

X-S2 Kennisnetwerk Sociaal Beleid

X-S2 (spreek uit access to) Kennisnetwerk Sociaal Beleid, ontstond in 2001 op initiatief van vijf landelijke kennisinstututen: het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW), het Verwey-Jonker Instituut, het Landelijke Centrum Opbouwwerk (LCO), het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) en FORUM. Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling. X-S2 wordt gefinancierd door het ministerie van VWS. Eind 2001 werd X-S2 een zelfstandige stichting, met een projectbureau dat uit zeven mensen bestaat. Momenteel werken er 14 mensen bij X-S2. Het doel van het kennisnetwerk sociaal beleid is om kennisuitwisseling tussen professionals (bestuurders, ambtenaren, uitvoerders bij instellingen enz.) op landelijk, provinciaal en lokaal niveau tot stand te brengen. Ook het signaleren van kennisla-

cunes hoort hierbij. X-S2 levert hiermee een bijdrage aan de vernieuwing en versterking van het (lokaal) sociaal beleid.

Monsterboard.nl

Monsterboard.nl is gestart op 13 januari 1998 en is gevestigd in Amsterdam. Monsterboard.nl gelooft sterk in het recht voor iedereen op een succesvolle en plezierige loopbaan en een effectief wervings- en selectieproces. Als Carrière Management Systeem zijn alle activiteiten er dan ook op gericht om de persoonlijke ontwikkeling en het wervings- en selectieproces te faciliteren. Op Monsterboard.nl staan momenteel circa zestienduizend vacatures en meer dan vierhonderdduizend CV's. Per maand kent de site ruim één miljoen unieke bezoeken (maart 2005). Monsterboard.nl committeert zich aan de hoogst mogelijke zorgvuldigheid in het bewaren van de privacy van zijn gebruikers. Het privacystatement dat via www.monsterboard.nl te vinden is, geeft hierover meer informatie. Monsterboard.nl is onderdeel van het Monster Career Network dat in 1994 geleden werd opgericht en inmiddels lokale sites en vestigingen heeft in 24 landen. Monsterboard.nl is gevestigd aan de Rijsburgstraat in Amsterdam. Er werken 95 mensen.

Monster Worldwide

Monster Worldwide, Inc., opgericht in 1967, is het moederbedrijf van alle Monster-sites in het Monster Career Network. Het hoofdkantoor van Monster Worldwide staat in New York. Internationaal werken er circa vijftienduizend medewerkers in 26 landen (Nasdaq: MNST).

<

De zin en onzin van kwaliteit

In de afgelopen maanden heb ik een aantal goede gesprekken mogen voeren over de zin en onzin van kwaliteit binnen de sociale sector. In mijn ogen is het tijd om paar heilige huisjes ter discussie te stellen.

Het grootste heiligdom maar meteen voorop, namelijk het keurmerk; HKZ, INK, ISO of welke andere dan ook. Direct daarop volgend de illusie dat door het invoeren van een kwaliteitsmodel het werk ook automatisch beter wordt. En dan de vraag voor wie we het kwaliteitsdenken nou eigenlijk doorvoeren; de financier, de klant, de medewerker en wie wordt er dan echt beter van.

Laat ik voorop stellen dat ik het kwaliteitsdenken een groot en belangrijk goed vind. Mijn uitgangspunt hierbij is vooral dat de (potentiele) klant, gebruiker, client of hoe ze dan ook heten, er beter van wordt. Natuurlijk is het ook van belang stil te staan bij de wensen en behoeften van medewerkers, financiers en andere stakeholders, maar kwaliteit begint en eindigt mijn inziens toch vooral bij die klant.

Belangrijke vraag die iedere kwaliteitsdenker zich dus moet stellen is 'wat wil die klant?'. Dit is binnen de sociale sector geen vraag met een eënduidig antwoord. We hebben namelijk niet alleen te maken met een individuele vrager die een dienst wil, maar in veel gevallen meer met 'de samenleving' die een collectieve welzijnsvraag neerlegt over bijvoorbeeld armoede, integratie of vrijwilligerswerk. Hier ontstaat wat mij betreft meteen een belangrijke kloof. Die organisaties die zich bezig houden met het aanvragen van een keurmerk worden geacht navraag te doen naar die wensen van de klant. Echter de kwaliteitsmodellen hebben geen échte voorziening voor het fenomeen collectieve vraag. In de modellen wordt onvoldoende rekening gehouden met de ingewikkelde vraag-aanbod verhouding binnen de sociale sector. Natuurlijk kunnen we voor kinderopvang aan een ouder vragen welke openingstijden wenselijk zijn en vervolgens kunnen we dat ook

nog leveren. Als het echter om bijvoorbeeld overlastbestrijding gaat door een groep hangjongeren komt de buurt meestal niet verder dan de wens dat het stopt. Hier komt de deskundigheid van een welzijnswerker om de hoek kijken om die specifieke welzijnsvraag te achterhalen. Dit moet je niet willen vangen met een keurmerk. Daarnaast is het keurmerk teveel een uitgangspunt waarin het gevaar schuilt dat middel doel wordt. Het halen van een keurmerk is over het algemeen geen sinecure. Het kost veel tijd en energie van meerdere mensen, die vervolgens die tijd niet kunnen besteden aan het bedienen van de klant. De grote vraag is, hoe ver ga je hierin? Het verwijt wat mij recent ten deel viel was hoe ik als vertegenwoordiger van de landelijke kennisinfrastructuur zoiets goeds als een keurmerk ter discussie kon stellen. Mijn tegenwerping dat het vooral om een balans gaat tussen het doel, de klant beter bedienen, en het middel, een keurmerk met alles wat daarbij hoort, werd slechts deels gehoord. Als het keurmerk alleen voor de buitenwereld wordt gehaald, heb ik ernstige twijfels of die balans wel goed uitvalt. Als je het keurmerk gebruikt om een interne discussie op gang te brengen en concrete verbeteringen doorgevoerd te krijgen, zie ik al meer evenwicht.

Een vraag die in het verlengde van deze discussie ligt, is: maakt het invoeren van een kwaliteitsmodel het werk beter? Een lastige vraag omdat iedere kwaliteitsconsultant meteen roept 'ja natuurlijk'. Wat hij/zij er niet bij zegt, is: mits goed ingevoerd en doorgevoerd tot in de kleinste details. En ook hier wringt de schoen. Het is namelijk goed mogelijk om concessies te doen aan kwaliteit zonder dat het negatief uitpakt bij het invoeren van een kwaliteitsmodel en het behalen van een keurmerk. Het veelal verplicht uitvoeren van audits levert lang niet altijd een representatief beeld op van de werkelijke kwaliteit van de dienstverlening. Met name bij ISO en ISO-achtige kwaliteitsmodellen is de focus erg op het proces en veel minder op de inhoud. Of zoals een sociaal ondernemer eens tegen mij zei: 'als ik opneem dat twee centimeter modder op de binnenplaats van het buurthuis volgens de procedure is, en ik dat vervolgens ook

meet, heb ik kwaliteit geleverd'. Maar ook bij HKZ en INK kun je veel of weinig kwaliteit leveren al naar gelang de manier waarop je een en ander meet.

Een tweede punt in dit verband is het gebrek aan mogelijkheid in de kwaliteitsmodellen te werken aan de inhoudelijke kwaliteit van het werk. Bijvoorbeeld, welke methodiek wordt waarom gebruikt? Die vraag komt niet echt aan bod, terwijl het essentieel is voor de manier waarop een interventie door een professional in een buurt wordt uitgevoerd. Het kwalificeren en valideren van toegepaste werkwijzen, uitvoeringspraktijken en dergelijke zouden in mijn ogen een veel belangrijkere positie moeten krijgen in een kwaliteitstraject. Helaas levert dat (nog) geen keurmerk op en is het misschien daarom wel een ondergeschoven kindje.

Ik pleit er dan ook voor dat we veel meer energie gaan stoppen in elkaar bevragen op juist dat element van kwaliteit zodat de eindgebruiker, de burger, een betere dienst krijgt van ons welzijnswerkers. En als toetje krijgen we dan ook meer krediet bij financiers, omdat ze in zullen zien dat we écht goed bezig met kwaliteit, namelijk als professionals die hun vak verstaan.

Interessante voorbeelden over professionalisering en kwaliteit kunt u vinden in het gelijknamige dossier op www.X-S2.nl. Hierin zijn ook diverse links naar kwaliteitsmodellen opgenomen. Als u zich aanmeldt als extranetlid, krijgt u regelmatig de laatste nieuwtjes en voorbeelden over dit en andere onderwerpen uit de sociale sector.

<

Actie voor De Ster is te laat

De steunactie die twee buurtbewoners afgelopen vrijdag zijn begonnen voor discotheek De Ster in Nieuwkuijk komt te laat. De uitgaansgelegenheid sluit komende zaterdagavond. De eigenaars vinden dat ze de disco niet meer rendabel kunnen exploiteren.

De initiatiefnemers van de steunbetuiging zijn P. Kleijn en J. Keetels. Zij hebben zaterdag een brief en een aanplakbiljet verspreid bij zo'n honderd direct omwonenden. Velen hebben de poster inmiddels voor hun raam gehangen. Zaterdagavond hoorden de twee van de sluiting van De Ster. "Erg triest", reageert P. Kleijn. Hij stelt zelf als directe buur geen geluidsoverlast meer te ervaren sinds De Ster vorig jaar een limiter, een geluidsbegrenzer, installeerde. Gisteravond hebben Kleijn en Keetels hun pamflet ook nog verspreid in de Nieuwkuijksestraat waaraan De Ster ligt. "De bezwaarmakers zijn te ver gegaan. De Ster was er eerder dan de meeste bewoners. Je weet waar je voor kiest als je hier komt wonen. De gemeente en De Ster hadden de tijd moeten krijgen om de zaak te regelen. We willen met onze actie de eigenaars van De Ster een hart onder de riem steken."

Regels

Buurtbewoner J. Budding is een van de bezwaarmakers die strijden voor zo min mogelijk overlast van De Ster. Hij betreurt de sluiting van de discotheek. "Dat is onze inzet nooit geweest. Wij wilden gewoon dat de regels die gelden voor De Ster ook nageleefd worden. Zeker, onze acties hebben het De Ster niet gemakkelijk gemaakt, maar ze kunnen niet de oorzaak van de sluiting zijn. Dat moeten economische gronden zijn. Wij zijn sinds 2003 bezig. In die tijd mocht De Ster om 3.00 uur of om 4.00 uur sluiten. Dus we hoeven ons niet schuldig te voelen." (De sluitingstijd voor de discotheek moet officieel terug naar 2.00 uur, voor de eigenaren de druppel die de spreekwoordelijke emmer deed overlopen. red.) Het is Budding al wel duidelijk dat de vaste bezoekers van de horecazaak het de bezwaarmakers kwalijk nemen dat deze dicht gaat. "Ik begrijp die emoties wel. Maar ik hoop dat iedereen de kop er gewoon bij houdt." Burgemeester H. Willems van Heusden bespreekt deze kwestie vandaag met de vijf wethouders. Hij wilde daarom gisteren nog geen reactie geven op de sluiting van discotheek De Ster in Nieuwkuijk.

Vergald

De 21-jarige David van Rangelrooij uit Vlijmen komt sinds zijn vijftiende jaar bij De Ster. "Eerst met carnaval, later om echt uit te gaan. Ik kwam er altijd met veel plezier. De sluiting is echt heel jammer. De Ster is de enige discotheek in De Langstraat. Ik vind dat enkele egoïstische omwonenden het vergald hebben voor de hele uitgaansjeugd en ook nog het levenswerk van de eigenaars hebben afgepakt."

Waar hij na de sluiting van De Ster uit gaat, weet hij nog niet. "Er zijn geen disco's meer in de buurt. Misschien komt er een in Waalwijk. En anders moeten we in de richting van Nijmegen, Maar dat is onhandig, vanwege het vervoer."

Op de website van De Ster staan meer hartekreten van bezoekers. Sommigen maken gewag van hun verdriet, anderen wenssen de eigenaars veel sterkte toe. 'Stuff' uit Nieuwkuijk meldt: 'Vanaf mijn 14e kwam ik hier regelmatig. Vond het altijd erg relaxed zo'n disco langs m'n huis. Helaas dacht niet iedereen daar zo over.'

Brabants Dagblad 15 maart 2005

Devraag.org, het organiseren van de vraag in het publieke domein, is een initiatief van Catrinus Egas (bureau AanZ). Partners in dit project zijn het LCO, het Verwey Jonker Instituut en X-S2. Ook Sjakus was partner, maar is door de subsidiestop van VWS genoodzaakt de activiteiten te beëindigen.

Devraag.org is gericht op het in kaart brengen en ontsluiten van praktijkvormen. Verder willen we het inzicht vestigen dat een actieve vraagzijde alleen kan worden bereikt als er stevig wordt geïnvesteerd in **het organiseren van de vraag**.

In MO verzorgen wij een vaste rubriek, met theoretische handreikingen maar vooral ook presentaties van praktijk. Deze keer staat de WMO (Wet Maatschappelijke Ondersteuning) centraal. Deze wet gaat uit van meer eigen verantwoordelijkheid van burgers en heeft als uitgangspunt dat burgers eerst en vooral voor zichzelf en elkaar zorgen. Clientenorganisaties bemoeien zich op landelijk niveau stevig met de besluitvorming over de nieuwe wet. Zij hebben zich gebundeld in een samenwerkingsverband rond een Manifest. Gemeenten lopen zich echter al warm voor de komst van de WMO en dit jaar gaan 25 proefgemeenten ervaring opdoen met de beoogde werkwijze. Hoog tijd dus dat clientenorganisaties zich ook lokaal manifesteren, zelf initiatieven nemen en lokale allianties vormen om invloed uit te kunnen oefenen op de lokale beleidsvorming en op de zorg- en andere dienstverlening. Het opbouwwerk is bij uitstek een partij die daaraan ondersteuning kan en moet bieden. Landelijke clientenorganisaties zijn druk doende om hun (lokale) achterban te informeren en te instrueren. De Sociale Alliantie bracht onlangs een informatieve en instructieve brochure uit (zie kadertekst) die kan helpen om lokale initiatieven van de grond te trekken.

De WMO: Cliënten aan zet

Hoewel de WMO alleen nog maar bestaat in de vorm van een conceptwetsvoorstel, werpt hij zijn schaduw ver vooruit. Het is de bedoeling dat de wet vanaf 1 januari 2006 stukje bij beetje wordt ingevoerd, maar gemeenten zijn al druk bezig zich er op voor te bereiden. Het gaat daarbij niet alleen om een nieuwe wet maar ook om het overhevelen van veel beleid op het terrein van de zorg naar gemeenten en daarmee ook de financiële verantwoordelijkheid en de risico's.

Wat merken we daarvan lokaal? Het terrein is complex. Bestaande dienstverlening moet worden ingepast in een nieuw stamien, financieringsstromen worden verlegd van rijk naar gemeente en samengevoegd. Gemeenten moeten, net als in de WWB (Wet Werk en Bijstand), beleidsverordeningen maken. Zorg en maatschappelijke diensten moeten worden aanbesteed op de 'vrije markt'. Woningcorporaties beginnen thuiszorg aan te bieden. Welzijnsorganisaties beginnen zorgdiensten te verlenen. De

markt van dienstverleners wordt steeds onoverzichtelijker. Gemeenten vragen zich af hoe ze daar de regie in kunnen voeren en organisatieadviesbureaus doen goede zaken...

De belangrijkste vraag blijft meestal onbeantwoord: **waar blijven de meest kwetsbare burgers?**

Iedereen moet in de eerste plaats voor zichzelf zorgen. Je kunt geen aanspraak meer maken op verzekerde rechten. Je kunt hoogstens een beroep doen op de gemeente als je zelf aantoonbaar niet of niet voldoende voor jezelf kunt zorgen. Je moet dan wel eerst je eigen familie of bureaus hebben ingeschakeld of vrijwilligers hebben ingehuurd.

Maar hoe moet dat straks in de praktijk? De meeste mensen die veel zorg en ondersteuning nodig hebben zijn niet zo mondig, schamen zich of leven geïsoleerd zonder veel sociale contacten waarop ze een beroep kunnen doen. Ook beschikken ze meestal niet over voldoende inkomen om zelf hulp in te huren. Het gevaar dreigt dan ook dat veel meer mensen dan nu al het geval is, verstoken zullen blijven van noodzakelijk zorg en hulp.

Zelf aan de slag

De ontwikkeling van de WMO is al geruime tijd aan de gang. De plannen hebben al diverse veranderingen ondergaan en van de

oorspronkelijke omvang is weinig overeind gebleven. De hectische sfeer lijkt zich dan ook vooral in bestuurlijke kring af te spelen. In de praktijk zal het allemaal veel bescheidener blijken te zijn. Dat wil niet zeggen dat burgers, cliënten, zorggebruikers zich niet druk zouden moeten maken, maar enige nuchterheid is wel geboden. Zelfs los van de invoering van de WMO voltrekt zich een belangrijke ontwikkeling in de zorg naar meer marktwerking, ketendienstverlening en vraagsturing. Het is belangrijk dat cliënten en zorggebruikers daarop inspelen. De WMO biedt daarvoor een opstapje en een organisatorisch kader waarbinnen initiatieven kunnen worden gebundeld.

De WMO; cliënten aan zet

Tekst: Catrinus Egas

Uitgave: Sociale Alliantie,

Plompstorengracht 19, 3512 CB Utrecht,

info@socialealliantie.nl, februari 2005

ISBN 90 71003 0 00

Bestellen door overmaking van 4 euro (inclusief portokosten) op gironummer 239249 t.n.v. Sjakus onder vermelding van 'WMO; cliënten aan zet' en aantal exemplaren.

Bij bestelling van meer exemplaren geldt een gereduceerde prijs. Een prijsopgave kan per e-mail worden toegezonden.

Lokale samenwerking en cliëntenparticipatie WMO

Voor de belangenbehartiging rond de WMO is het van belang dat lokale organisaties gezamenlijk optrekken en hun krachten bundelen. Hoe doe je dat?

Hoe haal je gezamenlijke noemers uit afzonderlijke groepsbelangen? Hoe zorg je ervoor dat iedere organisatie tot zijn recht komt in de samenwerking? Wat zijn valkuilen die de samenwerking frustreren en welke mogelijkheden zijn er om deze valkuilen te vermijden? Wat zijn de voor- en nadelen van het samenwerken in een netwerk? Kan er een lokale Sociale Alliantie worden gevormd? Hoe kan de cliëntenparticipatie zo functioneren dat de samenwerking tussen lokale groepen wordt bevorderd?

Kennis van de WMO

Voor lokale samenwerking rond de WMO is op de eerste plaats kennis nodig van de WMO. De actuele informatie staat steeds op internet: www.socialealliantie.nl/wmo, www.X-52.nl en andere sites. Lokale organisaties kunnen ook veel informatie aandragen en/of verzamelen. Bijvoorbeeld over hoe zorgdienstverlening uitpakt of is georganiseerd. Maar zij kunnen ook hun landelijke organisatie raadplegen voor dat soort informatie. Belangrijk is om geen informatiebronnen over het hoofd te zien of uit te sluiten.

Litkeringsgerechtigden en hun organisaties besteden de laatste jaren steeds meer aandacht aan het verwerven van posities in lokale en regionale cliëntenraden. Er zijn nieuwe werkvormen ontstaan: de netwerken rondom de cliëntenparticipatie breiden zich steeds verder uit. De kwaliteit kan op veel plaatsen nog beter en daarvoor moeten lokale groepen samenwerken. En daarvoor moet iedereen weten wat de ander kan bijdragen.

Netwerkanalyse

Een goed hulpmiddel is het maken van een netwerkanalyse. Dat helpt om een systematisch plan van actie op te stellen. Uitgangspunt is het doel van de cliëntenraad: het op een collectief niveau meningen, inzichten en ervaringen kenbaar maken en het beïnvloeden van de gemeente, opdat het perspectief van de cliënt centraal komt te staan in de uitvoering.

Met een netwerkanalyse kun je samenwerkingspartners vinden, tegenwerkende krachten opsporen, voorkomen dat je dubbel werk gaat doen en bepalen op welke manier je je doel kunt bereiken.

De volgende vragen zijn daarbij van belang.

- * Wat is het doel precies (welke manieren zijn er om het doel dichterbij te brengen – voorzieningen, inkomen, bejegening, de verhouding tussen rechten en plichten, enzovoort – en welke punten zijn het belangrijkste)?
- * Welke organisaties zijn betrokken of kunnen helpen om de plannen te realiseren (lokale steunorganisaties)?
- * Wat kan van elke betrokken organisatie verwacht worden (in steunende of tegenwerkende zin)?

Kies de organisaties die van belang zijn én handelingsbereid en ga daarmee verder. Houd aandacht voor organisaties die wel van belang zijn maar niet handelingsbereid – die kunnen later gaan tegenspreken of alsnog gaan meewerken.

- * Maak vervolgens een analyse per betrokken organisatie: hoe kijkt die naar het doel en de manieren om dat te realiseren, welk belang heeft de organisatie om mee te werken, wie heeft geld of ruimte of publicitaire middelen of specifieke deskundigheid, wie heeft invloed/macht?
- * De antwoorden op de vorige vragen kun je gebruiken om een plan van aanpak op te stellen. Ook het overheidsbeleid speelt een rol en het kan zijn dat er ontbrekende schakels zijn in kennis of middelen of contacten.

Zo'n netwerkanalyse kan heel globaal zijn (op basis van kennis en ervaring die u al heeft) of zeer gedetailleerd (op basis van uitgebreid onderzoek). Ook een globale analyse helpt, bijvoorbeeld omdat het helpt bij het ontdekken van voor de hand liggende samenwerkingspartners die u tot nu toe over het hoofd heeft gezien.

De WMO heeft heel veel kanten maar je hoeft als lokale groep niet alles alleen te doen; samen sta je sterker! Lokale groepen weten vaak wel wie zich in de gemeente inzetten om de belangen te behartigen van mensen die aangewezen zijn op de thuiszorg en andere voorzieningen die onder de WMO gaan vallen. En er zijn landelijke organisaties die de weg kunnen wijzen naar organisaties van uitkeringsgerechtigden of vakbondsgroepen in de buurt. Het is nuttig eens systematisch te inventariseren wie waarmee bezig is. Misschien heeft een andere groep kennis of contacten die goed van pas kunnen komen. Misschien is er een krantje of een website waar uw groep gebruik van kan maken. Een uitgebreide vorm van zo'n inventarisatie is een sociale kaart. Die biedt een systematisch overzicht van groepen en hun activiteiten.

Netwerk en cliëntenparticipatie

Op landelijk niveau is de Sociale Alliantie een goed voorbeeld. Die heeft een manifest opgesteld. Dat begint met een pleidooi voor volwaardig burgerschap:

'Burgerschap is een taakstellend begrip met als centrale kern: het actief deelnemen aan het maatschappelijke leven. Mensen die permanent in onzekerheid verkeren over hun materiële bestaansvoorwaarden kunnen niet ten volle inhoud geven aan hun rechten en plichten als burger. Mensen die niet met respect worden behandeld, die met onverschilligheid of vooroordelen tegemoet worden getreden en aan wie sociale erkenning wordt onthouden, kunnen niet ten volle deelnemen aan de samenleving. Armoede en sociale uitsluiting moeten daarom worden opgeheven; iedereen moet ten

volle burger kunnen zijn.' (Voor volledige tekst van het manifest: www.socialealliantie.nl.)

Van de organisaties die het manifest steunen wordt niet gevraagd dat ze alles tot in detail onderschrijven. Ze ondertekenen het manifest, maar ze verblinden zich daarmee niet tot in detail aan alle actiepunten. Ondertekenen verplicht hen binnen hun beleidsruimte concrete bijdragen te leveren aan de verwerkelijking van de voorgestelde maatregelen en taakstellingen. Zo blijven alle organisaties in de Sociale Alliantie zelf verantwoordelijk voor hun eigen activiteiten. De Sociale Alliantie is een thematisch samenwerkingsverband waarin elke organisatie inbreng levert op basis van het manifest en een gezamenlijk afgesproken werkprogramma. Daar is geen eigen logo of een eigen rechtspersoon voor nodig.

De *Landelijke Cliëntenraad (LCR)* is de landelijke koepel van cliëntactiviteiten in de sociale zekerheid. Die werkt heel anders. De samenstelling en de taken zijn per wet geregeld. De LCR wil in het overleg de stem van cliënten laten horen en de belangen van de cliënten op het gebied van werk en inkomen behartigen.

In de praktijk werken de LCR en de Sociale Alliantie nauw samen en vullen elkaar aan. De LCR is een overlegorgaan en adviesorgaan op wettelijke basis; de Sociale Alliantie is op eigen initiatief ontstaan als samenwerkingsverband van cliëntenorganisaties, anti-armoedegroepen vakbonden en levensbeschouwelijke organisaties.

Op lokaal niveau kunnen de lokale belangengroepen en de lokale cliëntenraad elkaar ook aanvullen. Het is daarbij belangrijk dat iedere organisatie tot zijn recht komt en dat valkuilen, die de samenwerking frustreren, vermeden worden. Het benutten van geschikte werkvormen en omstandigheden kan daaraan bijdragen.

Netwerken, werkvormen en omstandigheden

Lokale groepen van uitkeringsgerechtigden, platforms van gehandicapten, spreekuurpunten van allochtonen, netwerken van ouderenadviseurs, vakbondsgroepen, er zijn in elke gemeente een aantal van deze initiatieven. Ze worden opgezet om burgers te ondersteunen die afhankelijk zijn van een uitkering. Het zijn door hun aard en opzet knooppunten van kennis over de uitvoeringspraktijk. Zij weten hoe de regels van de overheid in de praktijk uitwerken. Die ken-

nis is van groot belang voor overheden die de cliënt centraal willen stellen.

Deze lokale ondersteuningsnetwerken kunnen naar hun werkvorm sterk variëren.

De meest losse vorm is het uitwisselen van 'visitekaartjes'. Wanneer je iets nodig hebt bel je een aantal mensen op tot je de informatie hebt die je zoekt.

Er zijn ook netwerken met een veel vastere werkvorm: de mensen die eraan meedoen zijn elkaars bondgenoot op een bepaald terrein, ze komen regelmatig bij elkaar, leren van elkaars ervaringen en maken gebruik van elkaars deskundigheid, bespreken de problemen die ze tegenkomen, zoeken gezamenlijke oplossingen en stimuleren elkaar.

Voorwaarden voor het goed functioneren van zo'n steungroep zijn:

- * gezamenlijke betrokkenheid bij de organisatie ervan;
- * onderling vertrouwen;
- * het kunnen geven van opbouwende kritiek;
- * het vermijden van moeizame visiediscussies.

Lokale cliëntenraden, zoals die bestaan rond de WWB, hebben ook een vaste werkvorm. De leden komen regelmatig bij elkaar en stellen zich een doel dat langdurige samenwerking vraagt. Ze worden niet opgericht om steun te geven aan individuele burgers. De cliëntenraad moet op een collectief niveau meningen, inzichten en ervaringen over de praktijk van de sociale zekerheid kenbaar maken. Het gaat dus niet om individuele verhalen maar om lessen die daaruit getrokken worden voor het beleid. Omdat die lessen gebaseerd moeten zijn op de levende praktijk van de lokale ondersteuningsnetwerken ligt het voor de hand dat de cliëntenraden hun leden betrekken uit die lokale netwerken. De cliëntenraad vormt dan een brug naar de gemeente: het college van B&W, de ambtelijke dienst, de gemeenteraad.

Het samenstellen van een cliëntenraad, die op zijn taak is berekend, is geen gemakkelijke opgave. Richtlijn is niet: wie zou er mee moeten doen, maar wie is handelingsbereid. Een cliëntenraad is geen 'praat'-club maar een 'daad'-club. Het komt vaak voor dat er een paar mensen zijn die alle werk voor hun rekening nemen naast mensen die het 'mooi vinden om in de raad te zitten' of die niet komen opdagen. Hoe vind je de beste mensen en hoe voorkom je dat die door

stapeling van taken niet in staat zijn een goede inbreng te leveren? Een lokaal samenwerkingsverband, een netwerk dat gericht is op inhoudelijke samenwerking, kan een goede leverancier zijn.

Thematische netwerken

Een nieuwe ontwikkeling in netwerken zijn 'thematische netwerken'. De Sociale Alliantie is daar een voorbeeld van. Bij thematische samenwerking staat de inhoud voorop en is de intentie om samen te werken belangrijker dan de vormvastheid van de structuur. In een thematisch netwerk behouden deelnemende organisaties hun eigen identiteit, organisatiestructuur, middelen en mensen, terwijl ze voor het werken aan bepaalde doelen geld, menskracht, ideeën leveren aan een in beginsel lichte nieuwe structuur die op een beperkt aantal onderwerpen actief is. Lotgenoten en bondgenoten werken op voet van gelijkheid samen, geleid door een gezamenlijk belang dat mede door het grote aantal deelnemende organisaties steeds meer de kracht van een algemeen belang krijgt.

Thematische netwerken richten zich op het verwerkelijken van concrete, meestal haalbare eisen, zonder dat men vervalt in een puur pragmatische opstelling. De samenwerking omvat ook het verkennen van elkaars standpunten en het onderzoeken van de verschillen en overeenkomsten. Deelnemers geven door samen te werken te kennen dat ze het belang van de gezamenlijke zaak van meer gewicht achten dan de instellingsbelangen van afzonderlijke organisaties. Die onbaatzuchtigheid is een voorwaarde voor het slagen van de samenwerking. In de samenwerking gaat het niet om het veroveren van de macht, maar om de inhoudelijke ontwikkeling met een open houding op weg naar de gewenste resultaten. De thematische samenwerking kan, onder gunstige omstandigheden, leiden tot een sfeer waarin bewegingen zich van binnenuit vernieuwen en verbreden.

Omdat deelnemers niet worden afgerekend op actieve deelname aan activiteiten van het netwerk is er ook een risico aan verbonden. Dat risico ontstaat als de samenwerking vorm krijgt in ontmoetingen van de top van organisaties en de afstand tot de achterban groot wordt. Naarmate een organisatie meer opgaat in de samenwerking, kan het lastiger worden een eigen gezicht te behouden en de eigen achterban te blij-

ven betrekken bij het wel en wee van de eigen organisatie.

De vraag of er op lokaal vlak een sociale alliantie kan worden gevormd naar het voorbeeld van de landelijke Sociale Alliantie kan alleen lokaal beantwoord worden. Vanuit de landelijke netwerken wordt er op ingezet om, waar dat wordt gewenst, daaraan bij te dragen. In enkele grotere gemeenten zijn er al initiatieven om een lokale Sociale Alliantie te vormen (Den Haag, Rotterdam). In andere plaatsen is er in feite al lang sprake van thematisch overleg, dat echter niet aangeduid wordt met de

naam 'lokale sociale alliantie'. Dat hoeft ook niet. Het gaat om de samenwerking en hoe deze genoemd wordt is van minder belang. Lokale groepen van uitkeringsgerechtigden, platforms van gehandicapten, spreekpunten van alloctonen, netwerken van ouderenadviseurs, vakbondsgroepen zijn door hun aard en opzet knooppunten van kennis over de uitvoeringspraktijk. Zij weten hoe de regels van de overheid in de praktijk uitwerken en die kennis is van groot belang voor overheden die de cliënt centraal willen stellen. Netwerken kunnen dynamische vormen van samenwerking worden, de creativiteit ontwikkelen en stimuleren. Dat werkt

het best als de lokale overheid samen met de betrokkenen een gezamenlijke probleemanalyse maakt, op basis daarvan naar overeenstemming zoekt en naar effectieve vormen van samenwerking en afstemming van beleid. Sinds de 'dualisering' van het bestuur hebben het college van Burgemeester en Wethouders en de gemeenteraad elk een eigen taak in de gemeente en dat biedt een cliëntenraad nieuwe kansen.

<

Zeeuws meisje,

Opbouwwerk als houdbaar margarinemerk

Al weer een paar jaar geleden viel op de financiële pagina's van de dagbladen te lezen dat Unilever het aantal te voeren merken drastisch zou gaan beperken. Een afslankingsoperatie waardoor een fors aantal 'labels' geschrapt zouden worden en tal van andere niet langer van zuurstof (actieve marketing en reclame) voorzien zouden worden.

Toen ik dat indertijd las drong zich meteen de vergelijking met het opbouwwerk op. Decennia geleden was het opbouwwerk een zeer prominent merk in de 'sociale supermarkt' en lag het in de lokale winkels prominent op de bovenste plank. In de 'eighties' kwam de klad er in. Niet alleen hadden knoeiers en kloners voor zeker merkbederf gezorgd, maar bovenal besloten de marktbestuurders (de werkgevers- en werknemersorganisaties) om het opbouwwerk haar kwaliteitsrange (oplopend tot goudmerk) te ontnemen. Om het aansluitend in de Euroshopper-outlet van het sociaal-cultureel-werk-conglomeraat te laten vegeteren.

Die beslissing had een desastreuze uitwerking op de vitaliteit en kracht van de eerste lijn. Immers juist het net wat duurdere

goudmerk in de opbouwwerk kwaliteitsklassen was als *mother of social invention* de trekker van de sector. Steeds wist het mélanges samen te stellen die zowel de koopkrachtige als de niet-koopkrachtige vraag aanspraken.

En dat voor geen cent te veel.

De invoering van de nieuwe branche-policy heeft, zo is door de jaren gebleken, een Euroshopperverzamelaar opgeleverd zonder ontwikkelkracht.

Dezer dagen komt die *Werdegang* weer boven. Nu in de dagbladen te lezen valt dat bij Unilever een curieus resultaat boekt is: het jarenlang niet actief vermarkten van het margarinemerk *Zeeuws Meisje* heeft niet geleid tot een *stil versterven* van dit zuinige kind. Integendeel. Jaren van opzettelijke verwaarlozing brachten de omzet niet omlaag.

Het opbouwwerk lijkt bijzonder op Zeeuws Meisje; tegen jarenlange verdrukking in existeert het als *eigen merk*.

Unilever gaf onlangs haar mistaxatie toe en gooide er een paginagrote Zeeuws Meisjesadvertentie in de dagbladen tegen aan: we nemen Zeeuws Meisje weer serieus, want dat heeft ze zelf verdiend!

Dat is mooi voor Zeeuws Meisje, kan ze gewoon aan de slag blijven.

Bij de marktbestuurders in de sociale sector die volhardend jaren investeerden in een ongesorteerde Euroshopperballenbak ligt nu indringend de vraag voor het opbouwwerk de honneurs te bieden die het krachtens gebleken identiteit en survival-kracht toekomt.

Dat betekent: hernieuwde erkenning van het merk, het (re-)installeren van drie kwaliteitsklassen in het merk én een opleidingsimpuls.

En dán kan de eerste lijn weer de 'mother of social invention' worden, weer mélanges samenstellen die intersectoraal en dwars door allerlei groepen en verbanden heen aanspreken en verleiden.

En dat alles voor geen cent teveel.

Wil van de Leur

<

Uit de kunst, In de wijk

Kunstenaars&CO, de landelijke organisatie die kunstenaars informeert en adviseert bij de ontwikkeling van hun kwaliteiten, performance én ondernemerschap, heeft samen met het Landelijk Centrum Opbouwwerk twee handzame brochures ontwikkeld onder de titel *Uit de Kunst, In de Wijk*. De eerste brochure zet kort en bondig uiteen wát sociaal-artistieke projecten zijn en schetst vier artistieke arena's met aansprekende voorbeelden. De tweede brochure bevat een inzichtelijk *beslismodel* en een *checklist* om mee aan de slag te gaan. Tiesamen vormen zij een kleine *toolkit* voor initiatiefnemers, aanjagers en beslis-sers. Maar de brochures zijn voortreffelijk los van elkaar te gebruiken. Sociaal-artistieke projecten spreken letterlijk én figuurlijk tot de verbeelding en leiden bij een goede procesvoering tot én artistieke én sociaal-integratieve resultaten.

De brochures zijn verkrijgbaar bij Landelijk Centrum Opbouwwerk

Voor informatie over Kunstenaars&CO, raadpleeg de Website: www.kunstenaarsenco.nl

Voor meer informatie over de brochure en Sociaal artistieke projecten: www.hetvertrek.nl

<

Verhalen uit

SPELERS:

in de kerk: Aart van Boeijen, Kees Commijs, Nimo Hoddoon, Edna Jacott, Hans Verhoeven, Adeliën Zeeuw, Kristel Zuiddam
in het huis: Alfa Barry, Els de Man en Toes Smit
in de kantine: Ria Kradolfer Mara Michon en Rina Wapperom
in de loods: Muziekvereniging Dockyard,

Tekst, regie en productie:

Stefan van Hees

Tekst en regie in de loods:

Annelies Spliethof en Mirjam van Vugt (stage)

SPEELDATA:

donderdag 2 juni	- 20.00 uur (try out)
vrijdag 3 juni, zaterdag 4 juni	- 20.00 uur
zondag 5 juni	- matinee om 13.30 uur
donderdag 9, vrijdag 10 en zaterdag 11 juni	- 20.00 uur
donderdag 16, vrijdag 17 en zaterdag 18 juni	- 20.00 uur
donderdag 23, vrijdag 24 en zaterdag 25 juni	- 20.00 uur
zondag 26 juni	- matinee om 13.30 uur.

STARTPUNT:

Repetitieruimte Muziekvereniging Dockyard, Heijplaatstraat 21, Heijplaat

RESERVEREN:

Telefonisch: 010 - 423 01 92

VERVOER:

Met de bus: buslijn 68 vanaf station zuidplein, uitstappen halte voor restaurant Courzand
Met de watertaxi, halte Heijplaat voor restaurant Courzand
Met de auto. Er is voldoende parkeergelegenheid.

de droogdok

Locatievoorstelling van het Rotterdams Wijktheater

de hele maand juni op verschillende locaties in de wijk Heijplaat

Verhalen uit de Droogdok is een locatievoorstelling over de wijk Heijplaat en de roemruchte historie van de Rotterdamse Droogdok Maatschappij (RDM).

Heijplaat, ooit gebouwd door de RDM, met haar prachtige arbeidershuisjes, karakteristieke pleinen en kerken, heeft gedurende haar hele geschiedenis onderdak geboden aan de arbeiders van de RDM, die van over de hele wereld naar Heijplaat trokken om daar te wonen en te werken. De RDM was in zijn hoogtijdagen een scheepsbouwer van formaat, die met kolossale schepen als de 'Nieuw Amsterdam' en de 'S.S. Rotterdam' een belangrijke bijdrage leverde aan de vloot van de Holland Amerika Lijn die duizenden gelukszoekers naar Amerika verscheepte.

Het Rotterdams Wijktheater maakt al 14 jaar voorstellingen door en voor de bewoners van de Rotterdamse wijken. De voorstellingen worden door heel Rotterdam gespeeld. Met *Verhalen uit de Droogdok* maakt het RWT voor de eerste keer een voorstelling op locatie.

Verhalen uit de Droogdok is gemaakt in het kader van de Kunst- en Cultuurmanifestatie KOORTS en gebaseerd op de verhalen van bewoners van Heijplaat en oud RDMers.

DE VOORSTELLING

VERHALEN UIT DE DROOGDOK

In de voormalige kantine van de RDM zetelt Muziekvereniging Dockyard. De vereniging bestaat inmiddels 90 jaar en is hard toe aan nieuwe kostuums. Maar er is geen geld. Een toeristische rondrit door de wijk moet toch het nodige in het laatje brengen. .... In vier verschillende groepen worden de bezoekers langs een aantal karakteristieke locaties in de wijk gereden en krijgen ze een indruk van deze unieke wijk en haar bewoners, wier leven zo verbonden is met de RDM.

Ampenanstraat 28

In een van de arbeiderswoningen woont oma, geboren en getogen op Heijplaat. Ze haalt herinneringen op aan haar jeugd waarin ze als dochtertje van een RDM-arbeider de opening mocht verrichten van de Courzandzaal.

Julianakerk

De repetities voor het kerstspel zijn in volle gang. De dominee regisseert een aantal van zijn trouwe kerkangers. Het is zijn afscheid-

regie, want de kerk zal moeten sluiten. Het is de zoveelste sluiting op Heijplaat, sinds de RDM de ene na de andere ontslagolf in gang zette.

Timmerloods

Op de plek waar duizenden Heijplaters het grootste deel van hun werkzame leven hebben doorgebracht, herleeft de sfeer van weer. Tegen de achtergrond van deze loods op het RDM terrein, de plek waar de schepen werden gebouwd, speelt Muziekvereniging Dockyard een bijzondere compositie.

Containerbioscoop

Een stapel zeecontainers en één scherm vormen het decor voor een film over de geschiedenis van Heijplaat en de RDM. Beelden uit het Gemeentearchief illustreren het verhaal van een van de oud RDMers, die als jonge knul in de leer ging bij een oudere leermeester.

Uiteindelijk komt iedereen weer samen in de kantine waar Muziekvereniging Dockyard de avond afsluit.

Fatima Lamkharrat: 'Zelfkritiek geldt Marokkanen en moslims'

Dit is de eerste aflevering van een serie berichten over ontwikkelingen en hete hangijzers in de Maasstad, gezien door de ogen van opbouwwerkers. Het stuk is geschreven vanuit de overtuiging dat het voor de vakgenoten interessant is om kennis te nemen van de achterliggende gedachten waar vanuit de opbouwwerker in zijn werk opereert. Als eerste komt de visie van Fatima Lamkharrat, opbouwwerkster te Rotterdam aan bod. Als jonge moslima heeft zij de afgelopen jaren haar (professionele) houding moeten bepalen ten opzichte van een aantal ingrijpende gebeurtenissen in de samenleving. In dit interview vertelt ze hoe ze dat heeft gedaan.

Fatima Lamkharrat (28) noemt zich "Rotterdamse van Marokkaanse afkomst". Ze was één jaar toen ze met haar ouders naar Nederland kwam, naar de stadsavenuwingswijk het Oude Noorden. Ze woont daar nog steeds en is nu opbouwwerker in deze wijk. Na de moord op Van Gogh organiseerde ze samen met twee Marokkaanse collega's een demonstratie voor vrouwen tegen geweld. Ook doet ze, met gemengde gevoelens, mee aan de debatten over Islam en integratie die door het Rotterdamse gemeentebe-

stuur worden georganiseerd. Tijdens het gesprek heeft ze een hoofddoek om.

Soms draag je een hoofddoek en soms niet.

" Klopt. Ik heb nu de leisure-hoofddoek om, voor als je een slechte haardag hebt. Grapje. Ik ben een beetje aan het zoeken. Bij de hoofddoek gaat het niet om het kledingstuk. Dat is het zichtbare gedeelte. Maar hijab, de term voor gesluierde vrouw, is veel meer. Het is een bepaalde houding, een uitstraling en uiting van je spirituele link met Allah, of hoe mensen dat willen noemen. Een hoofddoek draagt bepaalde dingen met zich mee waarvan je je bewust moet zijn en die je ook moet toepassen. Daarnaast ben ik op zoek. Daarom doe ik hem wel eens op, om te kijken hoe het voelt. Ik voelde me altijd wel lekker hier in Nederland en in Rotterdam, met mijn werk en met mijn studie. Maar met Pim Fortuyn en 11 september veranderden er toch een aantal dingen. Je wordt steeds aangesproken als moslim en als Marokkaan. Op sommige dingen had ik gewoon geen antwoord. Ik ben wel opgegroeid als moslim maar sommige dingen wist ik niet. Ik nam dingen aan, ook van mijn ouders die het van een lokale imam in Marokko hadden gehoord. Toen zij hier in Rotterdam waren kregen ze het mee van een imam die uit Syrië of Egypte was overgevlogen. Nu ben ik meer zelf op zoek naar wat islam eigenlijk is. Ik wilde het voor mezelf interpreteren, met behulp van internet en boeken. Maar van boeken moet je wel weten wie ze schrijft: het is een wereld van verschil of je een westerse boek leest over een bepaald onderwerp of een traditioneel boek. Ik studeer nu ook aan de Islamitische Universiteit Rotterdam, Arabisch en Islamitische Wetenschappen, met Biografie van de profeet, Koranwetenschappen e.a. Ik onderzoek welke dingen ik doe omdat ik dat cultureel heb meegekregen en welke dingen bij mijn geloof horen."

Cultuur en religie worden door elkaar gehaald in de discussie over islam?

" De discussie over de positie van de vrouw is een voorbeeld. In bepaalde culturen zijn man en vrouw niet gelijkwaardig. Maar in het geloof is dat wel degelijk zo. De religie is vaak een mannenwereld geweest die uitleg heeft gegeven. Op school leer ik dat vrouwen al eeuwen geleden in zaken waren en les gaven aan mannen. Als er dan nu zo bekrompen wordt gedaan en gezegd wordt dat vrouwen niet mogen werken of naar school gaan, dan heeft dat voor mij niets te maken met geloof.

In Nederland wordt ook gezegd dat man en vrouw gelijk zijn. Dat is iets anders. Man en vrouw zijn niet gelijk. Ik kan kinderen krijgen en jij niet. Ik geloof in de schepping, waarin dingen in paren zijn geschapen, met een dag en een nacht, water en land, en man en vrouw. Man en vrouw hebben samen een bepaald doel en een bepaalde rol in het leven en ze vullen elkaar aan. Mannen en vrouwen zijn dus niet gelijk. Ze zijn gelijkwaardig. De vrouw heeft als mens recht op kennis en ontwikkeling. Ze heeft recht om zich te ontplooiën, een eigen mening te hebben, een bedrijf te beginnen, haar kinderen op te voeden, en ook om thuis te blijven als ze dat wil. Dat is geloof."

Na de moord op Van Gogh heb je samen met twee Marokkaanse collega's een demonstratie georganiseerd voor vrouwen. Hoe ontstond dat initiatief?

" Het was verschrikkelijk wat er gebeurde. In de eerste plaats de moord natuurlijk. Maar ook wat daarna gebeurde, scholen die in brand werden gestoken. In de media waren vooral mannen aan het woord: wethouders, woordvoerders en voorzitters. Ik miste de bijdrage van Marokkaanse vrouwen. De vrouwen hier in de wijk waren bang, voor hun kinderen en voor zichzelf. Dat de moord werd gepleegd door een Marokkaan betekent niet dat je daarvoor als Marokkaan verantwoordelijk bent. Je moet je niet verant-

niet alleen voor

woordelijk voelen, maar je werd wel verantwoordelijk geacht. Voor die vrouwen was er geen plek waar ze dat kwijt konden, wel onder elkaar, maar niet publiek. Ik zat daar zelf ook mee. Met twee collega's zocht ik naar een manier om daar uiting aan te geven. We wilden laten zien dat vrouwen een mening hebben en zich willen laten horen.

We zijn gaan bellen en kregen veel respons. We verwachtten niet dat er honderden mensen zouden komen. Demonstreren is voor mij al een grote stap, laat staan voor de generatie van mijn moeder. 'Ga je de straat op, stad in, met dozen?!' Dat is voor hen een stap te ver. Er kwamen zo'n zestig vrouwen. Het was verschrikkelijk koud. We hadden afgesproken om in witte kleding te gaan, maar wit is zomerklleding. Die vrouwen stonden daar stonden te kleumen met spandoeken met 'VREDE' er op. Het was geweldig. We haalden de voorpagina van het Rotterdamse Dagblad met een grote foto. Onze boodschap was: vrouwen voor vrede en tegen geweld. We wilden ook naar buiten brengen dat fysiek geweld niet de enige vorm van geweld is. Reacties van ministers na de moord op Van Gogh naar bepaalde bevolkingsgroepen zijn ook een vorm van geweld. Discriminatie en uitsluiting is ook geweld en heeft grote effecten op hoe mensen zich voelen, als persoon en ook in hun wijk."

Julia nam het initiatief als drie vrouwen, op persoonlijke titel, en niet namens een organisatie.

"De demonstratie kwam voort uit iets waar wij mee zaten. Als je iets met organisaties doet wordt het veel lastiger. Je krijgt discussie over de leuzen en het programma. Ik dacht: ik sta hiervoor, dit is mijn signaal. Wie zich solidair voelt met mij en met mijn twee

collega's die loopt mee. We zijn drie dames die zich het lot van vrouwen aantrekken. We hebben het groepje uitgebreid via ons eigen mailsysteem. We hebben geen naam. Ons motto is Vrouwen voor vrede, en dat is lekker breed.

Er deden wel veel mensen mee van organisaties waarmee we contact hebben zoals

'Als je kunt putten uit verschillende culturen heb je extra mogelijkheden en meer voelsprietten'

het Platform Buitenlanders Rijnmond, de Heuvel (jongerenwerk) en SONOR (opbouwwerk). Er waren ook scholieren van het Albada College. Het was heel gemixt, autochtoon, Surinaams, Marokkaans, Turks. Ook wethouder Van den Anker was er. Ze zei later: ook deze vrouwen wijzen het islamisme af. Maar daar hadden we helemaal niets over gezegd.

De demonstratie heeft een breder netwerk opgeleverd met contacten met andere initiatieven als Kom niet aan mijn burens, Stop de hetze, en Rotterdammers uit overtuiging. Mensen kunnen elkaar vinden. Via het tv-programma B en W zijn we in contact gekomen met andere groepen in het land. Daar kwam ik een meisje tegen dat verschillende type mensen aan elkaar wil koppelen om samen iets te doen op 2 november 2006. Opzet is dat je contact legt met mensen die je nog niet in je netwerk hebt. Ik heb met haar afgesproken dat we elkaars vriendin worden. Zij heeft geen Marokkaanse vriendinnen en ik heb geen Nederlandse. Persoonlijke contacten tussen mensen zijn belangrijk. Mensen moeten een ander beeld zien dan dagelijks vanaf het tv-scherm de woonkamer in suist over die criminele

Marokkanen. Als je een Marokkaan kent of een Marokkaanse vriendin hebt die gewoon vertelt over dagelijkse dingen, dan merk je dat je dezelfde problemen, wensen en behoeftes hebt. Dat brengt mensen samen. 'Netwerken' is het keyword. Sinds kort ben ik ook lid van het ICSL, Intercultural School for Leadership. Werkwijze is om jonge mensen tot 30 jaar met verschillende achtergronden bij elkaar te brengen in een 'network of trust'. We werken als groep van personen. Het is wel de bedoeling dat we op een gegeven moment een soort organisatie worden. Initiatiefnemers zijn stichting Lokaal, Stimulans en de Islamitische

Universiteit Rotterdam. Verder doen Ronald Giphart en Rene Kronenberg mee. We hebben een weekend doorgebracht met een mediatraining en een interreligieuze dialoog met moslims, christenen, joden, hindoes, atheïsten. Ze zijn er heel goed in geslaagd om een groep mensen bij elkaar te brengen met wie het goed klikt, iedereen is ook heel actief op zijn eigen terrein. Het levert een geweldig netwerk op. We willen een ander geluid laten horen en laten zien dat het ook op een andere manier kan. Als wij als mensen met verschillende achtergronden en interesses samen iets kunnen neerzetten dan moet de Rotterdamse samenleving dat ook kunnen. Je hoeft het niet met elkaar eens te zijn, maar je moet leuke manieren vinden om het met elkaar oneens te zijn. Ik vind de toon in de stad op het moment verschrikkelijk. Ik vind het verbijsterend en beledigend wat wethouders zeggen over bepaalde groepen. Daar willen we iets aan doen door te laten zien dat het ook op een andere, vriendelijke manier kan."

Islam debat, dissonanten en andere geluiden

De gemeente Rotterdam organiseert een groot opgezet debat over Islam en Integratie. Wat vind je daarvan?

“Ik zat in een voorbereidingsgroepje voor de gesprekken van Marokkanen van het Platform Buitenlanders Rijnmond.

Voorafgaand aan het publieke debat werden expertmeetings en onderlinge discussies georganiseerd voor Marokkanen, Turken en Somaliërs. Bedoeling was 'noten kraken in eigen kring'. In de discussie van Marokkaanse vrouwen gebeurde dat ook. Vrouwen zijn directer en we hadden goede sprekers die heel direct in discussie gingen. Maar toen ik de stellingen zag voor het publieke debat kreeg ik rillingen. Islam wordt alleen neergezet als probleem en als belemmering voor integratie. Zo wordt tijdens de debatten ook over gepraat door de wethouders Van den Anker en Pastors van Leefbaar Rotterdam.

Dat kan niet. We hebben scheiding van kerk en staat, en door het optreden van de wethouders zeg je als overheid toch bepaalde dingen over een geloof. Ze moeten kijken naar sociale en economische problemen. Dan kun je oplossingen vinden. Zoals er nu over gepraat wordt gaat het niet. Zelfkritiek geldt niet alleen voor Marokkanen en voor moslims, maar ook voor de rest van de Rotterdamse samenleving. Dat mis ik in de publieke debatten.

Het debat is helemaal niet open, er is geen gelijkwaardigheid. Als één van de deelnemers zich steeds moet verdedigen heb je geen debat. De eerste fase was veel opener. Het Platform Buitenlanders deed mee bij de organisatie van de interne discussie maar heeft geen invloed op de publieke debatten. Die worden georganiseerd door het Projectbureau Sociale Integratie van de gemeente. Een fout is ook dat SPIOR, het overkoepelend orgaan van islamitische organisaties, is overgeslagen. Argument was dat SPIOR belemmerend zou werken voor de discussie.

Het eerste publieke debat heb ik boycot. Maar toen hoorde ik wat er gebeurde en dat mensen probeerden om dingen terug te zeggen. Toen ben ik ook maar gegaan om te zien wat er gebeurt. De debatten zijn een

De gemeente Rotterdam organiseerde dit voorjaar publieke debatten over Islam & Integratie. Ook de wethouders Geluk (CDA), Pastors en Van den Anker (Leefbaar Rotterdam) leverden een bijdrage met een persoonlijk essay. (www.rotterdam.nl/islam)

Doel van de debatten is 'de sociale cohesie te versterken en vooroordelen en misverstanden weg te nemen'. Dat lukte onvoldoende naar het oordeel van het CDA dat zich ongelukkig toonde over de toonzetting van de Leefbaar-wethouders in het debat.

De verhoudingen werden op scherp gezet door een interview van Pastors in de Metro van 12 maart 2005. Een citaat: 'In sommige wijken van de stad is meer dan de helft moslim. Stel dat daar een moslimpartij de bijna-meerderheid krijgt, en als dan ook nog die idioten van Groen Links of zo politiek correct mee gaan zitten doen, heb je voordat je het weet heel rare tafelen. Veelwijverij, eerwraak, gedwongen huwelijken, onderdrukking van vrouwen, nou dat moeten we natuurlijk niet hebben, hè?'

Pastors overleefde een motie van wantrouwen in de gemeenteraad, maar moest zijn bijdrage aan het islamdebat bekopen met een zwijgplicht. Op voorstel van het CDA sprak de raad uit dat de wethouder zich met uitspraken over de islam moet beperken tot 'de beleidsterreinen waarvoor hij eerstverantwoordelijk is' en dat zijn uitspraken 'in overeenstemming moeten zijn met het voorgestane collegebeleid'.

PvdA-raadslid Jantine Kriens verzet zich tegen 'het theologiseren van maatschappelijke problemen': 'Door te roepen dat in de islam mannen en vrouwen ongelijkwaardig zijn word je stekeblind voor het feit dat de meeste jonge moslims die de debatten bijwonen die waarde gewoon onderschrijven. Veel erger is dat je met deze invalshoek de feitelijke onderdrukking van vrouwen die wel degelijk plaatsvindt, verengt tot een religieuze vraagstuk. Niet Allah of de koran slaat vrouwen; het zijn mannen die dat doen.' (www.pvdarotterdam.nl/jantine)

Ook diverse maatschappelijke organisaties in de stad willen een andere toon. 'Rotterdamers uit overtuiging' verzet zich tegen 'opgedrongen wijzij tegenstellingen, cynisme over de multiculturele samenleving, stigmatisering van 'kansarmen' en onderscheid tussen gewenste en ongewenste bewoners'. April is de maand van 'opbouwende debatten en opwekkende verhalen over Rotterdam als kosmopolitische stad'. (www.rotterdamers-uitovertuiging.nl)

Signalering van radicalisering

De gemeente Rotterdam wil gerichte informatie verzamelen 'over het exacte aantal vatbare en radicaliserende jongeren en de locaties waar ze zich ophouden; daarbij is expliciete aandacht nodig voor de verbanden tussen intelligente radicale jongeren en de zogeheten 'losers.' (Actieprogramma tegen radicalisering Meedoen of Achterblijven, 2005, gemeente Rotterdam) Ook jongerenwerkers en opbouwwerkers wordt gevraagd om 'radicalisering' te signaleren.

René van der Voorn, directeur van de opbouwwerkorganisatie SONOR, vindt dit het verkeerde thema voor het opbouwwerk. Opbouwwerk zit niet op repressiekant maar houdt zich bezig met het scheppen van een goed leefklimaat en empowerment van mensen. De bijdrage ligt vooral in het bevorderen van een goed samen wonen en samen leven. Dat vraagt een vertrouwensrelatie met bewoners.

Van der Voorn: "Het is onjuist om van opbouwwerkers te vragen informatie te verschaffen over radicale personen of groepen. Dat valt buiten de functie en daar zijn we ook niet voor gekwalificeerd."

Als opbouwwerkers benaderd zouden worden met een dergelijke vraag kunnen ze een beroep doen op steun van de organisatie. In de recente gedragscode van SONOR staat dat de instelling haar medewerkers bescherming biedt bij opdrachten waarbij sprake is van ethische dilemma's.

Als verdachte ontwikkelingen worden waargenomen is de weg om dat bespreekbaar te maken binnen SONOR. In overleg met de directie wordt de informatie gewogen en wordt bezien welke stappen nodig zijn. Dat is niet de verantwoordelijkheid van een individuele werker maar van de organisatie.

De gemeente wil ook screenings-protocollen ontwikkelen voor personen die beroepsmatig werken met jongeren (jongerenwerkers, opbouwwerkers). De SONOR directeur hierover: "We hebben onze eigen beoordelingsnormen voor aanstelling van medewerkers. We kijken, naast competenties, naar levensgeschiedenis en visie en vragen een open democratische houding. Toetsing daarvan is onze verantwoordelijkheid als instelling en niet van een opdrachtgever."

Vanouds geldt dat de opbouwwerkfunctie kan niet worden gecombineerd met partijpolitieke activiteiten binnen het werkgebied. Dat geldt ook voor een actieve rol in bij voorbeeld een moskeevereniging.

soort mediacircus geworden. Kijk: Rotterdam durft zo'n debat aan! Het debat wordt gebruikt om moslims nog verder zwart te maken en tegenover andere bevolkingsgroepen te zetten. Er wordt ook angst gezaaid. Door wethouder Pastors in een interview de Metro bij voorbeeld. Hij heeft het over het gevaar van grote concentraties allochtonen, of van 'moslims' (voor hem is dat hetzelfde blijikbaar), die in bepaalde wijken moslimpartijen gaan oprichten en de sharia invoeren (zie kader). Als een wethouder dit soort dingen zegt, waar is dan de grens?

Via de debatten zou je mensen moeten bereiken die bepaalde vooroordelen hebben over de islam, soms ook racistisch zijn. Die zie je niet echt, op een klein groepje aanhangers van Pastors na die zich niet stil kunnen houden. Wie je ook moet hebben zijn de mensen die op de grens staan om zich af te keren en zeggen: rot op met je samenleving, ik regel het zelf wel. Over die groep maak ik me echt zorgen. Dat zijn vooral jongeren, soms goed opgeleid, die door mechanismen in de samenleving niet aan bod komen. Als je radicalisme wil tegengaan moet je het niet op deze manier doen. De tegenstellingen worden vergroot."

Opvallend is dat veel vrouwen zich actief mengen in de discussie.

"De ontwikkeling van vrouwen gaat vaak veel harder. In het welzijnswerk hebben we daaraan bijgedragen, met koffieochtenden en inloop voor vrouwen, veilig, goed geregeld tijdens schooltijden van de kinderen. Die mannen zijn we eigenlijk een beetje uit het oog verloren. Nu roepen ze zelf dat ze zich een beetje achtergesteld voelen. Emancipatie vanuit het Westen gezien was om vrouwen op eenzelfde plaats te krijgen als de mannen. We hebben dat hier voor de allochtone vrouwen gedaan. En nu is de vrouw de man eigenlijk vooruit gehold. Ze weet gewoon vaak veel meer. Dat zie je ook bij het debat. Ze zijn er en ze doen hun mond open, met flair. Het is wel het groepje mensen dat vaak naar dit soort bijeenkomsten gaat. Clubs als Ettaouid, Eurabia, AEL, de overkoepelende studentenvereniging

werven. Grappig is dat het debat gaat over islam en integratie, maar dat je voornamelijk Marokkaanse moslims ziet."

Levert de islam belemmeringen op voor integratie?

"Ik zie islam in de eerste plaats als kans en een mogelijkheid om mensen aan te spreken. Islam is een leefwijze, een way of live die voorschrijft hoe je je leven kunt inrichten, tot in de kleine dingen. Daarom kun je islam ook gebruiken om mensen aan te spreken en te stimuleren. Als je mensen aanspreekt vanuit de islam herkennen ze dat. Dat werkt soms beter dan als je vanuit Westerse ogen kijkt naar problemen. Bij gesprekken over opvoedingsproblemen doe ik dat wel eens. Vrouwen hebben er wat aan als je islam neemt als ingang. Moslims hier in Nederland beleven hun religie vaak op een bepaalde manier. En die islam is doordrenkt met cultuur en traditie die niets te maken heeft met islam. Dat is heel lastig, want hoe moet je dat uit elkaar halen. Daarvoor is kennis nodig van de islam, bij niet-moslims maar ook bij de moslims zelf. Het gaat om tradities die ze hebben meegekregen van hun ouders en die al eeuwen oud zijn, maar die niets te maken hebben met islam. Door een groep te bestempelen als 'moslims' kun je gaan denken dat hun gedrag voortkomt uit de islam. De overheid doet daar zelf aan mee door bepaalde groepen stelselmatig 'moslim' te noemen. Maar hun gedrag komt vaak voort uit andere dingen. Je moet vooral kijken naar sociaal-economische omstandigheden. Je hebt te maken met laag opgeleide mensen die leven van een uitkering, wonen in te kleine huizen met veel kinderen. Dat betekent dat er bepaalde maatschappelijke problemen zijn die je ook aantreft bij andere groepen die in eenzelfde situatie verkeren. Als je er zo naar kijkt kun je problemen oplossen. Nu krijg je weerstand. Ik voel me aangevallen en andere mensen ook. Ze keren zich af van de samenleving en gaan terug in het hokje waar je ze uit wilt halen. De overheid wil dat we integreren. Maar ik vind behoud van eigen identiteit bijna voorwaarde om te integreren. Ik heb OALT en Arabische les gehad en boeken gelezen. Ik merk bij heel veel jongeren dat ze niet weten wie ze zijn. Ze spreken bijna geen

Marokkaans, Berbers of Arabisch. Als je niet weet waar je vandaan komt kun je ook niet je plek vinden in een nieuwe omgeving. Ik weet heel goed waar ik vandaan kom, wat mijn cultuur is en welke normen en waarden daarmee gepaard gaan. Aan sommige normen heb ik lak omdat ik ze gewoon niet goed vind.

Ik heb in heel veel discussiegroepjes gezeten met jonge mensen en we hebben allemaal hetzelfde. We haten sommige van die tradities, we kunnen daar niets mee. Ook bij normen en waarden in de Nederlandse samenleving kan ik switchen. Een centrale waarde als 'individualisering' heeft goede kanten, maar het collectieve vanuit mijn cultuur heeft ook veel voordelen. Je kunt op iemand terugvallen. Het is vreselijk als oude mensen een week dood in huis liggen voordat ze worden gevonden. Dat is een verlengde van individualisme, kostte wat kost op eigen benen staan en los staan van een soort geheel. Deel uitmaken van een geheel vind ik belangrijk."

'Door een groep te bestempelen als 'moslims' kun je gaan denken dat hun gedrag voortkomt uit de islam'

Is sociale controle een belemmering voor een vrije ontwikkeling?

"De sociale controle is heel erg een roddelcultuur. Roddelen is een van de verboden in het geloof. Individualisme en collectivisme zijn uitersten die allebei niet goed zijn. Als ik daar een middenweg in vind maakt mij dat een beter mens. Als je kunt putten uit verschillende culturen geeft je dat extra kansen en mogelijkheden. Je hebt meer voelsprietten. Bezoeken aan Marokko zijn voor mij echt een eye-opener. Als ik in Marokko ben en ik vergelijk dat met wat er in Nederland over Marokkanen wordt geschreven dan denk ik: waar ben ik in godsnaam. Komen die mensen in Nederland hier vandaan? Wat Marokkanen die hier wonen vergeten is dat ze dingen nog steeds doen zoals vroeger. Dat is migratie-problematiek. Nederlanders die naar Australië zijn gegaan hebben dat ook en schrijven nog kaartjes met 'God zij met u'. Dat doet hier niemand meer. Sinds de jaren zeventig toen de meeste

Marokkanen hier kwamen is Marokko enorm ontwikkeld. In een grote stad zie je veel minder traditioneel geklede dames dan hier. Of dat nu een pluspunt is of niet, het is wel een verschil. Ook de omgang met kinderen is heel anders. Als je dan hier terugkomt denk je: zijn dit ook Marokkanen?"

Hoe kunnen we ons weren tegen de politieke islam?

"Als je als moslimjongere een goede opleiding hebt en je spreekt de taal, maar je kunt geen stageplek vinden, geen baan, je mag niet naar binnen in de discotheek, en je wordt steeds met wantrouwen benaderd, dan ontstaan er problemen. Jongens kunnen vaak nergens naar toe. Thuis is het te klein, je mag niet op straat hangen want we hebben noodwetten hier in de buurt waardoor je wordt opgepakt als je met meer dan twee personen bij elkaar staat. Er is soms ook discriminatie in het onderwijs. Het kan niet waar zijn dat zoveel allochtone kinderen zo dom zijn dat ze naar het vmbo moeten. Als je als jongere iets wilt maar je wordt tegengewerkt door negatieve beeldvorming over de groep waarbij je wordt ingedeeld in dit individualistische land kan ik me voorstellen dat je

tureluurs wordt.

Dit werkt de politieke islam in de hand. Dit soorten mensen azen op jongens die zijn afgeknapt op de samenleving en nergens meer naar toe kunnen. Dan komt er iemand die zeg, broeder het kan ook anders. Zo begint het. Ze bieden een club waar je bij kunt horen. Er is zelfs een kledingstijl nu. Je laat je baardje groeien, zo'n hoogwaterbroek aan en een lange jurk. Daar kun je bij gaan horen. Ik weet niet hoeveel jongeren daarvoor vatbaar zijn, maar het kan jongeren aanspreken omdat ze zich ergens tegen willen verzetten of omdat ze erin geloven."

Ook hoog opgeleide jongeren blijken vatbaar. Hoe zie je dat?

"Ik kijk naar mezelf. Ik heb een hbo-opleiding. Ook ik raak gefrustreerd als ik niet wordt aangesproken als individueel persoon maar als lid van een groep; niet op wat ik zelf kan maar op wat er gedacht wordt over 'de Marokkanen'. Ik zie dat jongeren worden gediscrimineerd en belemmerd in

'Frustratie en angst vormen een gevaarlijke mix'

hun ontwikkeling. Je raakt gefrustreerd als je niet voor vol wordt aangezien en harder moet rennen dan anderen. Als frustratie samengaat met angst ontstaat een heel gevaarlijke mix. Angst ontstaat omdat je denkt: wat gaat er gebeuren, hoe worden moslims in de toekomst benaderd als alles zo maar gezegd mag worden. Je voelt je na een tijdje vogelvrij.

Je moet een manier vinden om die frustratie kwijt te raken. Ik zet mijn frustratie om iets positiefs. Ik omarm de islam en wil leren wat is, en wat dat betekent voor mij. Het is voor mij heel positief. Ik leer een nieuwe taal, het Arabisch is geweldig, het is een heel andere manier van denken. Het is ook ontspannend, we krijgen ook kalligrafie en islamitische kunst. Dat is heel leuk. Ik kan mijn frustratie omkeren. Maar dat komt ook omdat ik een baan heb, een inkomen en een huis. Ik kan een auto kopen als ik dat wil, ik kan die studie betalen. Iemand die een hoge opleiding heeft maar afhankelijk is van een uitkering, of zelfs geen uitkering heeft omdat hij geen tomaten wil plukken wat moet van de sociale dienst, ik kan mijn voorstellen dat die gefrustreerd raakt en dat is zwak uitgedrukt."

Zelforganisaties en moskeeën moeten zich meer open stellen is een van de stellingen in de discussie.

"Ik heb ook wel kritiek op sommige zelforganisaties waar al jaren dezelfde mensen aan het roer staan en jongeren niet aan bod komen. Hetzelfde geldt voor moskeebesturen. Mensen die er nu zitten willen hun plek, hun status en macht niet verliezen of durven anderen het niet toe te vertrouwen. Jongeren voelen zich soms ook niet geroepen om tussen de oudjes te gaan zitten en starten dingen voor zichzelf op. Ze nemen initiatieven buiten bestaande organisaties om en vormen eigen netwerken en groepen. Er zijn ook voorbeelden waarbij jongeren wel actief zijn binnen een bestaande organisatie, zoals de Marokkaanse zelforganisatie Ettaouid en Dar al-Arqaam, een organisatie in het vrouwenhuis die dingen door voor jonge moslima's. Maar moeten die clubjes allemaal bij elkaar in één organisatie of mag je apart gaan zitten? Je mag je in de Nederlandse samenleving vrij organiseren. Je hebt bejaardensoosjes en je hebt ook de padvindsters. Dat mag. Sommige zelforganisaties mogen zich het lot van jongeren meer aantrekken. Het is heel goed als vaders zich afvragen wat er met hun zonen gebeurt en wat ze zelf kunnen bijdragen.

De discussie over de eigen verantwoordelijkheid van ouders mag je voeren, als je het maar op een open manier doet. Je kunt zelforganisaties betrekken, maar je moet niet komen met een oplossing maar met een vraag en echt bereid zijn om te luisteren. Dan moet het lukken want ook daar zijn mensen die progressief zijn en vooruitgang willen. Soms kunnen ze het niet en weten ze niet hoe ze het moeten doen, of worden ze door anderen tegengehouden."

Het gemeentelijke Actieprogramma tegen radicalisering wil opbouwwerkers en jongerenwerkers inschakelen bij de signalering van radicale groepen en personen in de wijk.

"Nou, spannend. Ik vind het echt van de zotte dat ik nu als opbouwwerker in de hoofden van mensen moet gaan kijken wie er wel eens aan denkt 'om deze samenleving omver te werpen met geweld'. Hoe wil je dat in de praktijk doen?

Ik zie wel jongeren die ineens een baard laten groeien, moet ik dat signaleren? Ik ben zelf een jongere die een herleefde interesse heeft voor islam. Als dat radicalisme is ben ik radicaal.

Het is natuurlijk iets anders als je zou horen dat iemand plannen maakt voor een gewelddadige actie. Maar denk je dat ik daar als opbouwwerker bij ben?

Binnen SONOR, de instelling waar ik werk, wordt een discussie gevoerd over een gedragscode van opbouwwerkers. Daar komt bij voorbeeld aan de orde hoe je je moet opstellen als een omstreden organisatie ruimte wil huren. Zeg je dan: als ze niet hier bij elkaar komen doen ze het ergens anders. Of zeg je: ik wil er meer van weten want ik ben het niet eens met hun filosofie. En hoe doe je dat dan? Daar moet je het over hebben. Je moet per keer kijken wat

de situatie is. Voor een opbouwwerker is het belangrijk dat je een team om je heen hebt waar je dit soort dilemma's kunt bespreken."

Wethouder Van de Anker zei op een bijeenkomst over extremisme onder moslims dat ook het welzijnswerk 'verziekt' is.

"Mevrouw Van den Anker doet soms verre-gaande uitspraken, maar ze kan het niet waar maken. Bepaalde dingen trek ik me niet meer aan. Als meneer Pastors zegt: integratie moet van één kant komen, dan ga ik niet eens meer luisteren. Dat is wel een bepaalde mentaliteitsverandering. Onze ouders hadden het idee dat ze hier te gast waren en zich moesten aanpassen. Anders moet je hier maar niet komen. Ik heb een andere instelling. Ik heb dezelfde rechten en dezelfde plichten als ieder ander. Ik ben gewoon burger van dit land. Dat betekent dat ik van alle rechten die we samen hebben afgesproken mag profiteren. En ik mag worden aangesproken op mijn plichten. Maar ik ga niet zeggen, ik ben er later bijgekomen, last in first out, dus ik moet maar mijn doekje afdoen of andere dingen inleveren. Nee, we moeten het samen doen. Meneer Pastors begrijpt het nog niet."

'Je moet leuke manieren vinden om het met elkaar oneens te zijn'

Werkwerf Culemborg: een soci

In de ecologisch wijk EVA-Lanxmeer te Culemborg heeft Het Werfhuis haar hoogste punt bereikt. De bouw ervan gebeurt met hulp van wat de initiatiefnemers de 'sociaal-culturele bouwplaats De Werkwerf' noemen.

In de zomer van dit jaar zal deze vernieuwende bouwplaats naar een andere plek in Culemborg verhuizen en zo mogelijk een volgende project beginnen, namelijk de Werfterp.

Het Werfhuis van de waleskant

Gedetailleerde regelgeving, straffe projectplanning en vertragende bureaucratie verhinderen dat de stroom van het leven meandert, opspat, onderduikt, buitendijks gaat. Om de een of andere reden heeft de Europese cultuur een moeizame verhouding tot verrassingen gekregen. Angst voor het onverwachte is folklore geworden. Marien Faasse zoekt juist de verrassingen van het leven. Hij is architect. Of nog beter: hij is allang niet meer alleen architect, maar ook een initiator. Of nog beter: hij is allang niet meer alleen een initiator, maar, zoals hij zelf zegt, inmiddels ook 'facilitator'. Via het eerste is hij het tweede en via het tweede is hij het derde geworden. Hij wil alle drie tegelijk zijn, want dat is de enige manier om een vruchtbare omgang met de verrassingen van het leven te krijgen.

Zo is het ook met de projecten die hij onderhanden heeft. Want eerst was er het project Werfhuis, toen kwam het project Werkwerf erbij en vervolgens ontstond het

project Stationswerf. Als laatste kwam nog de Werfterp. Van het een wilde het ander komen en Marien Faasse zei er geen nee tegen (bijvoorbeeld omdat architecten nu eenmaal geen biografische facilitators zijn). Het interessante aan de benadering van Marien Faasse en de vele anderen die er inmiddels graag mee te maken hebben, is dat met resultaat tegenwicht wordt geboden aan de dwang van regels, planning en controle.

Het Werfhuis: een oertype

Het Utrechts Nieuwsblad spreekt niet onwelwillend van een 'alternatief bolwerk'. En zo ziet het er ook uit voor de zondagmiddagwandelaar die in Culemborg onvoorbereid langs de bouwplaats van het Werfhuis komt. Wat zij of hij ziet is om te beginnen een gebouw in wording, een 'sociaal-ecologisch' huis dat bestaat uit drie woningen, een schoollokaal en een architectenbureau. Eén van de woningen is

nadrukkelijk voor een bejaard persoon bedoeld. Het Werfhuis, een ontwerp van Marien Faasse en zijn collega Jasper Cremer, beoogt wonen, werken en leren in één samenhang te brengen.

Maar het huis is ook 'ecologisch', hetgeen onder meer betekent dat met ecologisch verantwoorde materialen wordt gebouwd en dat de energievoorziening duurzaam is. Het huis is als een kruising op te vatten tussen een grootstedelijk gebouw en een boerderij. Zo zijn er een deel en een erf die de organische overgang vormen van de natuurlijke omgeving in de grootstedelijke functie van wonen, werken en leren. Ook in ander opzicht kan van een kruising worden gesproken: het gebouw verenigt noord en zuid. De houtbouwwijze die traditioneel in Scandinavië wordt gebruikt, rust op het steen dat in het warme zuiden altijd gangbaar is geweest.

In de ogen van Marien Faasse is het Werfhuis in Culemborg een 'oertype' dat in

iaal-culturele bouwplaats

V.l.n.r.: Jasper Cremes, Metien Faasse, Edwin van Gent

andere gedaanten op andere plaatsen en met andere functies kan worden herhaald. Het biedt een architectonische oplossing voor problemen die kenmerkend zijn voor de westerse samenleving, zoals de kloof tussen grootstedelijke cultuur en landelijke natuur, die tussen de generaties (een bejaardenwoning en een schoolklas in één ruimtelijk verband) en die tussen wonen en werken. Het Werfhuus opent een ervaringsdomein, een leeromgeving, waarin de vraagstukken van de moderne tijd kunnen worden geleefd en aangepakt. De sociale en ecologische eigenschappen maken het Werfhuus tot een actueel Europees gebouw.

De Werkwerf: een culturele bouwplaats

Maar de toevallige voorbijganger ziet nog meer. Op een steenworp afstand van het Werfhuus bevindt zich een bonte verzameling van bouwsels, barakken, schuren, hutten, en tot voor kort caravans. Er is een huis gebouwd van stobalen, een huis van leem,

een lange metalen boogloods, een hut van kinderen. In een ruime houten barak is voorlopig onder andere het schooltje gehuisvest – een Vrije School, 'alleen nog vrijer', aldus juf Daniëlle Buijsman – dat komende herfst in het Werfhuus zal intrekken. Op een doordeweekse dag bevolken circa twintig kinderen van alle leeftijden het terrein, dat verder ook nog leefruimte biedt aan kippen, konijnen, een hond en de nukkige bok Tobias. En aan wat Marien Faasse 'wereldburgers' noemt.

De verzameling barakken, loodsen, dieren en mensen draagt de gemoedelijke naam De Werkwerf. De Werkwerf is een 'culturele bouwplaats' waarmee het Werfhuus op een ambachtelijke wijze wordt gerealiseerd. Zoals de Batavia-werf een schip bouwde, zo bouwt de Werkwerf een huis. Naast hoofdaannemer Biologische Bouw Collectief (BBC) speelt de Werkwerf de rol van onderaannemer. De Werkwerf neemt de BBC zoveel mogelijk werk uit handen. En omdat de BBC

per uur wordt betaald en de medewerkers van De Werkwerf zich meestal als vrijwilligers beschouwen, worden de kosten van de bouw aanmerkelijk gedrukt. Daartoe nadrukkelijk via de website van De Werkwerf uitgenodigd, bleken vanaf de zomer van 2004 mensen vanuit de hele wereld op De Werkwerf af te komen om voor kortere of langere tijd mee te helpen aan de bouw van Het Werfhuus of om eigen initiatieven te ontwikkelen. Zo waren er mensen uit Polen, Japan, Peru, de Verenigde Staten, Bulgarije, Korea, Estland, Ierland, Australië, Tsjechië, Oostenrijk, Spanje, Griekenland, Duitsland, België en Frankrijk. Een aantal van die mensen zijn inmiddels 'vaste' Werkwerfers geworden, bezit hun eigen zelfstandig bedrijf op te zetten. De Werkwerf biedt een veelzijdig netwerk en de nieuwe Werkwerfers rekenen erop dat de contacten blijvend zijn

Bouwers en vrijbuiters

Edwin van Gent is één van die mensen. Na avontuurlijke jaren op de grote vaart en minstens zo avontuurlijke jaren als drugsverslaafde ging hij op zoek niet iets 'anders'. Uiteindelijk kwam hij bij de Werkwerf terecht, waar hij vooral geïnteresseerd raakte in de bouw van Het Werfhuus. Inmiddels is hij een soort van algemeen coördinator geworden, die de bezoekers informeert, motiveert en helpt bij het vinden van een plekje in de bouw van Het Werfhuus. Voor dit werk wordt hij betaald.

Edwin van Gent: "De Werkwerf heeft in mijn ogen twee poten. De eerste poot betreft de bouw van Het Werfhuus; de tweede richt zich meer op wat je netwerken zou kunnen noemen. Het gaat bij het laatste vaak om vrijbuiters die voor zichzelf iets willen ontdekken of doen. En zo is het ook in De Werkwerf: als je er wilt schilderen, kun je schilderen en als je hout wilt bewerken kun je hout bewerken. Soms lopen deze twee werelden niet echt synchroon, wat wel eens lastig is. Want ja, vrijbouter willen zijn en tegelijk een groot huis moeten bouwen, zijn

Een blik over de Werkwerf met op de achtergrond het Werfhuis

nu eenmaal twee verschillende dingen. Ik heb in mijn werk sterk met de spanning tussen die twee werelden te maken. Maar niet-temin is het vóór alles echt leuk. Er wordt hier over van alles en nog wat gepraat en in dit opzicht is De Werkwerf echt een broedplaats voor nieuwe ideeën."

Met handeligen filosoferen

Marien Faasse: "Ik wilde van de bouw van Het Werfhuis een procesmatige gebeurtenis maken, een event, dat zich uitstrekt in de tijd, een sociale ruimte dus. De basis ervan bestaat uit het idee met vrijwilligers te werken die iets anders terugkrijgen dan geld. Dit idee is inderdaad vruchtbaar gebleken, omdat de vrijwilligers op zoek bleken te zijn naar ervaringen, contacten en nieuwe ideeën."

De Werkwerf is als gezegd inmiddels een plek voor een hele reeks van initiatieven en verknoppingen met bestaande initiatieven. Er verschijnen 'Wwoofers' (world wide opportunities on organic farms), schoolklassen die een Peruaans leemhuis willen bouwen, mensen die een nieuw associatief-rente-loos economisch systeem (Citizens-Multinational) verwelijken, opvoeders die meer willen weten over het schoolklasje, enzovoorts, enzovoorts. En tegelijk wordt aan het Werfhuis gebouwd.

De Werkwerf heeft een faciliterende betekenis. Rembrandt Modderkolk, een voormalige 'backpacker', fungeert onder andere als

huismeester die alle mensen aan hun werken slaapplekjes helpt. Hij staat voor wat Edwin van Gent hierboven de tweede poot noemde. Zijn enorme netwerk in ecologisch Nederland heeft hij via de maandelijkse 'netwerkersdoendagen' mede naar Culemborg gebracht. Mensen die nog in het praastadium van een project zijn, kunnen op de netwerkersdoendagen alvast proeven aan de concrete realisering en zich duurzame en soms experimentele technieken eigen maken.

Marien Faasse: "Het lukt de vrijwilligers, die uit alle windstreken komen, opvallend goed in een open sociale omgeving hun eigen ding te vinden en te doen. Zij hebben een feilloos baken voor het vinden van de adequate balans tussen geven en nemen. Het verrassende is dat nooit wordt gediscussieerd over wat de een of de ander doet. Het wordt eenvoudig geaccepteerd, wat dertig jaar geleden in die vorm beslist niet mogelijk was geweest. Het gaat op De Werkwerf in de regel om mensen die niet met woorden filosoferen, maar met handeligen."

De Stationswerf: 'open spaces'

De Werkwerf groeide en groeide en kampte al gauw met ruimtegebrek. Direct naast het NS-station van Culemborg, nog geen kilometer van De Werkwerf verwijderd, ontstond vervolgens in de herfst van 2004 de Stationswerf. In een grote fabriekshal,

gekraakt door de Stichting Bedrijvigheid, begon Rembrandt Modderkolk hout op te slaan. En snel bleek dat de fabriekshal ook bij uitstek geschikt was voor de verdere ont-plooiing van de ambachtelijke activiteiten van De Werkwerf.

Erik Lemmens, schilder en smid, werd zich er in gesprekken met Duitse Wwoofers van bewust dat hier een mogelijkheid lag om zijn kunstzinnige werk meer in een maatschappelijke omgeving uit te oefenen. Hij richtte er een werkplaats in. En Hjalmar Sigurjonsson, jarenlang betrokken bij de voorbereidingen van De Werkwerf, richtte vanuit zijn klussenbedrijf een houtwerkplaats in.

Anderen volgden. Na een project met studenten van de Vrije Hogeschool dat in november met een Eco-manifestatie werd afgesloten, is de Stationswerf nu ook een cultuurcentrum. Onder leiding van kunstnares Alicia Falvey - 'er moeten meer Open Spaces worden gecreëerd' - wordt gewerkt aan het nieuwe project. Zij heeft als jonge kunstnares een aanpak die aan Joseph Beuys doet denken. Met haar kunst schept zij sociale ruimten waarin iets kan gebeuren.

Ergernissen

Ondertussen was er een probleem ontstaan. De Werkwerf had van de gemeente Culemborg toestemming gekregen tot 1 januari op het terrein bij Het Werfhuis te

Werkwerfterrein. Rechts Rembrandt-Modelwolk die de kip voedt.

bivakkeren. De termijn liep dus snel af, terwijl de bouw van Het Werfhuis nog niet was voltooid. Bovendien waren er bij de ambtenaren van Culemborg een paar kleine ergernissen ontstaan die te maken hadden met niet gelegaliseerde bouwsels (zoals het Peru-huis) en slaappleaatsen waar geen vergunning voor was verleend.

Na enig heen en weer kreeg De Werkwerf toestemming tot de zomer van 2005 op het terrein te blijven. Omdat De Werkwerf ook na de zomer van 2005 verder wil, worden inmiddels gesprekken met de gemeente gevoerd. Ondertussen is met de burgemeester, de betrokken wethouders en met ambtenaren van de afdeling Ontwikkeling een 'positief beleidsontwikkelingstraject' ingezet voor de toekomst. En in de toekomst kan De Stationswerf uiteraard – voor overigens een beperkte tijd – uitkomst bieden. Inmiddels heeft de Werkwerf toestemming gevraagd voor de bouw van een low-budget hostel om de vele gasten een goedkoop onderkomen te bieden.

Herintreden in duurzaamheid

De vierde stap wordt door De Werfterp gevormd. Aan de rand van de wijk Evalanxmeer bevinden zich bouwkaavels die buitengewoon geschikt zijn voor de inrichting van een moderne terp: een bebouwde kunstmatige verheffing in het landschap. De ene zijde van de terp moet een sociale kern worden met bedrijven en woningen; de

andere zijde moet uit kantoren gaan bestaan. Inmiddels heeft Arta, een antroposofische instelling voor verslavingszorg, serieuze belangstelling getoond voor dit project. Arta kan zich voorstellen op de terp woningen en bedrijfjes te bouwen, die voor de ex-verslaafden een hulp kunnen zijn bij het herintreden in het maatschappelijke leven.

Maar ook een aantal Werkwerfers kunnen zich voorstellen op de terp een definitief plekje in te richten. Samen met Arta zou zelfs het oorspronkelijke ideaal gestalte kunnen krijgen: een definitieve Werkwerf, die aanhoudend kan worden bezocht; een soort van 'werktoeleidingplaats' dus, met als doel mensen te helpen bij het herintreden in duurzaamheid. De projectgroep van de gemeente die verantwoordelijk is voor de betreffende kavels liet aan Marien Faasse weten open te staan voor inrichtingsvoorstellen.

Sociale kruisbestuiving

Van het een komt het ander. Het Werfhuis is het breekijzer dat de rest in beweging heeft gebracht. De Werkwerf, de Stationswerf en de Werfterp vormen een doorgaande golvende beweging, waarin het eenvoudige principe van de ontmoeting werkzaam is. Alles wat gebeurt, gebeurt omdat iemand vanuit zichzelf iets wil en dat aan anderen kenbaar maakt. De Werkwerf is het resultaat van een levensfilosofie waarin iedere vorm

van institutionele abstractie wordt vermeden.

Marien Faasse: "Als mensen dicht bij elkaar zijn, fysiek maar ook emotioneel, worden fantastische dingen mogelijk. Mensen kunnen elkaar vrijzetten, op sporen wijzen, tot bloei brengen. Je merkt op de Werkwerf dat de verschillen tussen mensen enorm groot zijn, maar het hoeft niet te hinderen, mits je er geen punt van maakt. Het maakt ook niet uit waar iemand vandaan komt. De taal van de handeling begrijpt iedereen. Op de Werkwerf is direct wereldburgerschap aan de orde."

Het is allang niet meer nauwkeurig vast te stellen waar het proces van de Werkwerf eindigt. Het vertakt zich in de onoverzichtelijkheid van honderden biografieën die verder gaan. Inmiddels is de Werkwerf een uitvalsbasis geworden voor vergelijkbare initiatieven in Polen, Estland, Amerika. Als eenmaal het creatieve principe van de sociale kruisbestuiving is begrepen, werkt het overal.

Projectontwikkelaar overbodig

Interessant is de financiering van het geheel. Doordat het om een almaar doorgaand proces gaat, dat iedere dag weer verrassingen brengt, is een sluitende financiering vooraf niet mogelijk. Ontmoetingen zijn nu eenmaal niet te plannen. Er moet dus een wijze van financieren worden ontwikkeld die net zo lenig is als het leven zelf.

Marien Faasse: "De mooiste bloemen groeien nu eenmaal op arme grond. Je hebt vertrouwen nodig dat iets moois mogelijk is, ook als de middelen beperkt zijn. Ik heb vaak zien gebeuren dat de mooiste vrijwillige impulsen vrij komen juist door geldgebrek. Financiële schaarste hoeft niet per se een probleem te zijn, integendeel, het verdiept vaak de betrokkenheid van mensen. En het wekt nieuwe vaardigheden. Het schept draagvlak in de mensen zelf. Financiële schaarste kan tot verlamming leiden, als je gelooft dat zonder geld niets mogelijk is. Hoe minder geld, hoe meer vertrouwen je nodig hebt." En: "Dit soort ondernemen gaat stapje voor stapje. Als je wilt kun je het poken noemen: je zet in op een ontwikkeling waarvan je het verloop niet kent, maar waarop je vertrouwt, omdat je op het leven vertrouwt. Je houdt in positieve zin rekening met verrassingen, kruisingen, onverwachte wendingen. Je doet juist niet wat een projectontwikkelaar of een bank doet: het proces zeker stellen door het vooraf dicht te spijkeren. Mensen die met een gangbare financiële blik naar de initiatieven van de Werkwerv kijken, houden vaak hun hart vast. Maar je kunt je hart ook in positieve zin vasthouden. Het zijn de draden tussen de harten van mensen die de projectontwikkelaar overbodig maken."

Goed bedoelde chaos

Jasper Cremer is collega van Marien Faasse. "Veel mensen, inclusief ikzelf, vragen zich af

waarom ik al zo lang als architect bij deze goed bedoelde chaos betrokken ben", verklaart hij. "Architectuur gaat immers over orde, structuur, vorm, materiaal en helaas vaak ook over geld, over al die zaken dus die hier constant ter discussie staan. Maar misschien ben ik er juist daarom bij betrokken. Op het scherpst van de snede vragen we ons aanhoudend af welke dromen, motieven, ideeën, verlangens en behoeften nu daadwerkelijk zo existentieel zijn, dat ze niet tijd maar ruimte moeten worden, architectonisch moeten worden, met alle consequenties van dien. De architectuur beantwoordt niet alleen de vraag naar woonruimte, maar wordt ook geconfronteerd met het overweldigend complexe maatschappelijke proces dat zich rondom de productie van ruimte afspeelt. Dat proces moet worden gestuurd, en wel in tweeledige zin. Het is gericht op de productie van daadwerkelijke fysieke, architectonische ruimte, maar ook op een sociale ruimte die in zichzelf niet architectonisch is, maar anders is, en daardoor de architectuur en al haar institutionele kaders voortdurend ter discussie stelt en uitdaagt tot een duurzame kwalitatieve tellingname. Het Werfhuus is het eerste resultaat van deze krachttoer, met leermomenten, een paar keer slikken, zeker, maar ook met genoeg bevestiging om te weten dat het een stap verder kan."

De gemeente Culemborg lijkt het geheel met een voorzichtige belangstelling te

bezien. De eco-wijk is bedoeld voor bepaalde experimenten, maar ongewoon is het allemaal wel, ook enigszins rommelig en ongrijpbaar. De barakken, hutten en loods- en zien er niet bepaald voornaam en representatief uit, maar aan de andere kant blijken de ambtenaren niet ongevoelig voor de charmante gemoedelijkheid die ervan uitgaat. Bovendien is het Werfhuus in architectonisch opzicht inmiddels een trekpleister van allure geworden. Het contact met de lokale overheid wordt door de Werkwerfers als constructief ervaren. Er kan veel van de ambtenaren geleerd worden, bijvoorbeeld op het gebied van de veiligheid. Marien Faasse: "We komen echter ook het robotmatige tegen, dat vaak eigen is aan de bureaucratie. We dagen de politici uit op basis van een visie te besturen en gericht op initiatief. De regels in Nederland zullen constructief moeten worden omgebogen om duurzame vernieuwingen mogelijk te maken."

www.werkerf.nl
www.werfklas.nl
www.worldwharf.org
<

Mantelzorg

economisch bezien

Economische evaluaties van de gezondheidszorg moeten meer rekening houden met mantelzorg: zorg verleend door familie en vrienden. Dit om te voorkomen dat zorglasten verschuiven van de collectieve sector naar de private sfeer van zorgvragers en hun mantelzorgers. Dit stelt Bernard van den Berg die op 14 januari 2005 promoveerde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, in zijn proefschrift *Mantelzorg: een economische benadering*.

Binnen een verouderende samenleving met een terugtrekkende overheid worden steeds meer zorgtaken op de schouders van mantelzorgers gelegd. Beleidsmakers moeten op de hoogte zijn van economische aspecten van mantelzorg die door het informele karakter van deze zorg vaak verborgen blijven. Het onderzoek van Bernard van den Berg geeft inzicht in een aantal van deze aspecten, zoals de relatie tussen het aanbieden van mantelzorg door familieleden en vrienden en hun andere economische activiteiten; de betekenis van mantelzorg voor economische evaluaties van de gezondheidszorg; en de economische gevolgen van de introductie van persoonsgebonden budgetten (pgb's).

Wanneer mantelzorg niet wordt meegenomen in economische evaluaties van de gezondheidszorg bestaat het risico dat collectieve zorglasten ongemerkt naar de private sfeer van zorgvragers en hun mantelzorgers zullen verschuiven. Om dit te voorkomen stelt de promovendus een methode-

voor om de hoeveelheid verrichte mantelzorg te meten en deze vervolgens te waarderen met een bedrag tussen de acht en zestien euro per uur.

Mantelzorgers blijken relatief vaker mensen te zijn zonder dan met betaald werk. Voor mensen die mantelzorg verlenen naast een betaalde baan heeft de hoeveelheid betaald werk geen invloed op de hoeveelheid mantelzorg die ze verlenen.

Beleidsmakers kunnen zich beter richten op de keuze van potentiële mantelzorgers tussen betaald werk en mantelzorg, dan op de hoeveelheid betaald werk die mantelzorgers verrichten.

Mensen met een persoonsgebonden budget (pgb) kopen meer private zorg in dan mensen die zorg in natura ontvangen. Voor de consumptie van mantelzorg en reguliere thuiszorg is er geen verschil tussen beide groepen. De manier waarop het pgb op dit moment in Nederland is vormgegeven, leidt tot te hoge prijzen voor zorg. Dit is op te lossen door het vrij besteedbare bedrag te verruimen, waardoor mensen met een pgb geprikkeld worden om hun zorg tegen zo laag mogelijke prijzen in te kopen.

Het betalen van mantelzorg blijkt niet te leiden tot minder zelfwaardering of plezier in het werk bij de mantelzorger. Evenmin is er een negatief effect op de emotionele relatie tussen mantelzorger en zorgvrager. Er lijkt zelfs een positief verband te zijn tussen het betalen van mantelzorg en het belang dat deze zorg volgens de mantelzorger heeft.

Promotor: prof.dr. F.F.H. Rutten, Economie van de gezondheidszorg en medische technology assessment

Naar aanleiding van het proefschrift is een rapport samengesteld door Erasmus MC en instituut voor Medische Technologie Assessment (iMTA) in samenwerking met het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM).

B. Van den Berg, N.J.A. van Exel, G.A.M. van den Bos, M.A. Koopmans, W.B.F. Brouwer; *Mantelzorg en persoonsgebonden budget. Een situatieschets van mantelzorgers bereikt via leden van de vereniging van budgethouders Per Saldo. iMTA rapport 0.29 & RIVM rapport 282701004; Rotterdam: Erasmus MC, iMTA 2003.*
Voor een kopie van het rapport: www.bmg.eu/imta/reports

Meer informatie: Bernard van den Berg, Erasmus MC -iMTA, Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam
tel: 010 - 408 86 23; e-mail: b.vandenbergh@bmg.eur.nl

<

Buurt en bewoners floreren

Utrechts project wil baten uitdrukken in euro's

Baten van bewonersparticipatie zijn vaak in beschrijven-de zin wel aannemelijk te maken, maar moeilijk te vertalen in harde cijfers. In de Utrechtse flatwijk Overvecht start dit voorjaar een project waarbij de Vereniging Nieuw Utrecht in samenwerking met de gemeente en het ingenieursbureau Witteveen+Bos een instrument wil ontwikkelen dat inzicht geeft in kosten én baten, zodat zelfbeheer gerichter kan worden gestimuleerd.

Zelfbeheer in groen is een goed initiatief dat ontzettend veel oplevert, maar door de noodzaak tot bezuinigen in het beleid wordt afgeremd, aldus Marijke Orthel van Nieuw Utrecht, een vereniging die vernieuwende initiatieven in Utrecht stimuleert. Vorig najaar bracht de vereniging 'Bijzonder Groen, tien tuinverhalen uit Overvecht' uit, een fotoboek over bruikleentuinen: stukjes grond die bewoners van de gemeente of de woningbouwcorporatie in bruikleen hebben gekregen en zelf beheren. "De tuinen zijn een enorm succes," aldus Marijke Orthel.

"Bewoners hebben vaker contact met elkaar en vinden dat de wijk er leuker uitziet. Ze voelen zich meer betrokken bij hun woonomgeving en weten beter de weg naar overheid en instellingen te vinden." De tuinen hebben kortom een positieve invloed op sociale cohesie, leefbaarheid en woonkwaliteit.

Met het boek 'Bijzonder Groen' worden niet alleen de beheerders van de tuinen in het zonnetje gezet, het is ook bedoeld om professionals te laten vertellen over het positieve effect van de bruikleentuinen, en vooral om nog veel meer bewoners te stimuleren tot nieuwe (zelfbeheer)initiatieven. "Voor een succesvolle uitbreiding van zelfbeheer is het wel belangrijk dat er iemand de regie voert," aldus Marijke Orthel. "Dat zou bijvoorbeeld de gemeente kunnen zijn." In de praktijk wordt in Utrecht zelfbeheer zoveel mogelijk ondersteund, maar uit angst 'dat iedereen dat wil' neemt de gemeente een afwachtende rol aan. Het wordt als te hoge kostenpost gezien. "Verrassend genoeg heeft de gemeente geen overzicht van de werkelijke kosten van zelfbeheer, laat staan van de baten," zegt Marijke Orthel. "In de praktijk is de waarde ervan wel duidelijk, maar daar heb je op beleidsniveau weinig aan. Bovendien lijken initiatieven die de leefbaarheid in de buurt verhogen vaak alleen maar een kostenpost, omdat de opbrengsten op andere balansen verschijnen."

Buurtgroen

Voor Nieuw Utrecht was dit reden te zoeken naar een passende vervolgstap. Samen met de gemeente Utrecht en het ingenieursbureau Witteveen+Bos start de vereniging een project waarin wordt geprobeerd zowel kosten als baten van zelfbeheer in kaart te brengen. Als onderzoeksobject dienen drie pilotprojecten voor buurtgroen die dit voorjaar in Overvecht van start gaan. De projecten passen in het Groenstructuurplan Overvecht en zijn ontwikkeld door de gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling. "In de pilot gaan we op zoek naar de voorwaarden en de kosten/baten van groenbeheer door bewoners," aldus Jeroen Schenkels van Stadsontwikkeling. "De gemeente Utrecht doet al vanaf het midden van de jaren tachtig redelijk veel aan zelfbeheer. Vooral in Overvecht is vrij veel ervaring met buurtprojecten waarin bewoners participeren in het inrichten en beheer van de openbare ruimte. De resultaten zijn over het algemeen heel positief, maar de kosten worden als hoog ervaren." Voor de gemeente aanleiding te proberen middels een pilot (financieel) inzicht te krijgen in kosten en baten van bewonersinbreng. "We willen proberen de meerwaarde van zelfbeheer aan te tonen, laten zien dat fysieke projecten ook in sociaal opzicht iets opleveren, dat er misschien wel meer baten zijn dan kosten en die in geld uitdrukken. Want geld is een waarde die iedereen begrijpt." De gemeente wil daarnaast

bij zelfbeheer in groen

Foto: Paul Goffard, illustratie: J. J. Kroon, Groen, ten tuinverhalen uit Overvecht

met de pilots via een verbeterde kwaliteit van het openbaar groen ook de leefkwaliteit verbeteren.

Kosten-batenanalyse

Op haar zoektocht naar een methode kosten en baten van zelfbeheer inzichtelijk te maken kwam de gemeente dankzij Nieuw Utrecht uit bij Witteveen+Bos. Dit ingenieursbureau heeft veel expertise op het gebied van kosten-batenanalyses (KBA), met name voor grote infrastructurele projecten zoals de Amsterdamse Noord-Zuidlijn. Bij een analyse worden alle aspecten waaraan mensen waarde hechten voor zover mogelijk in geld uitgedrukt en opgeteld. Uitgangspunt is de landelijk verplichte OEI-leidraad¹. OEI staat voor Overzicht Effecten Infrastructuur. Sinds december is deze leidraad aangevuld met een door Witteveen+Bos ontwikkelde richtlijn om water, bodem en natuur mee te wegen in kosten-batenanalyses van infrastructurele projecten.

"We proberen maatschappelijke kosten-batenanalyses (MKBA's) verplicht te krijgen bij grote infrastructurele projecten," vertelt Jeroen Schenkels. "De methodiek biedt echter ook mogelijkheden om kosten en baten in sociale, kleinschalige projecten te meten." In het verleden is wel al onderzoek gedaan naar de baten van bewonersparticipatie, aldus Schenkels. Hij doelt daarbij op de in 2001 bij het LCO verschenen verkenning

'Zichtbare kosten onzichtbare baten', waarin van dr. J. Te Velde en R. Ruijterman een poging deden de baten van bewonersparticipatie in kaart te brengen. "Wat zij in hun verkenning stellen, pakken wij in de pilot weer op en gebruiken dat om een methode te ontwikkelen. Of dat zal lukken weten we niet, maar het moet een keer gedaan worden."

Landelijk instrument

Wil de gemeente met de pilot onder andere inzicht krijgen in de (on)mogelijkheden voor financiering van duurzame bewonersinbreng in het groen, Nieuw Utrecht beoogt in de pilot daarnaast een landelijke toepasbaar instrument te ontwikkelen. "We willen zachte effecten van leefbaarheid en omgevingskwaliteit vertalen in posten voor een balans," legt Marijke Orthel uit. "Ziet een buurt er bijvoorbeeld leuker uit, dan is dat van invloed op de waarde van de huizen. En in buurten waar mensen zich prettiger voelen, is het verloop minder, waardoor huizen minder lang leeg staan. Dat levert weer voordelen op voor woningbouwcorporaties. Door verbeterde onderlinge contacten zijn mensen minder eenzaam en hoeven minder vaak op beroep te doen op hulporganisaties als de thuiszorg. En vernielingen en zwerfvuil komen minder voor, waardoor de gemeente minder werk heeft in een wijk," somt Marijke Orthel op. "Bovendien is de kwaliteit van de tuinen door de persoonlijke aandacht van de bewoners van een niveau dat de gemeente niet kan

halen. Het openbaar groen is mooier voor minder geld, en de gemeente hoeft geen heesters meer te verzorgen."

De ervaringsgetallen uit de analyse kunnen beleidsmakers toepassen op MKBA's van geplande projecten. Zo is het mogelijk te voorspellen wat een projecten zal gaan kosten of opleveren. "Als de uitkomst van een MKBA een maatschappelijk verantwoorde investering oplevert, kunnen overheden, woningbouwcorporatie of welzijnsinstelling groen-zelfbeheerprojecten actiever stimuleren." Want dat mag het uiteindelijke resultaat worden: meer projecten van zelfbeheer in groen, waardoor zelfbeheertuintjes zich letterlijk als een bloemenzee over de stad verspreiden, met in hun kielzog alle voordelen die dat met zich meebrengt voor leefbaarheid en sociale cohesie.

Het boek *Bijzonder Groen, tien tuinverhalen uit Overvecht* is voor 10 euro (inclusief verzendkosten) te bestellen bij Nieuw Utrecht via info@nieuwutrecht.nl. Meer informatie: www.nieuwutrecht.nl

¹ In een OEI staan naast de kosten van aanleg en onderhoud, de effecten van de infrastructuur op de bereikbaarheid, economie, de veiligheid, natuur en het milieu. Relevante informatie uit verschillende rapportages, waaronder de Milieu Effect Rapportage, worden in een OEI gebundeld en aangevuld met andere informatie. Een OEI is een document waarin alle maatschappelijk effecten van een infrastructuurproject overzichtelijk en bondig op een rij staan. <

Het ontstaan van de

Naar aanleiding van een armoedeonderzoek in de Rotterdamse wijk het Oude Westen ging het opbouwwerk er met bewoners aan de slag een van de aanbevelingen uit het rapport -activiteiten/projecten die armoede draaglijker maken- te realiseren. Zo groeide het idee voor een 'Ruilwinkel'. Opbouwwerker Sjaan Schaap doet in dit artikel verslag van het ontstaan van deze winkel en de rol van het opbouwwerk in dit proces.

In 1997 werd in de Rotterdamse wijk het Oude Westen (een eerste ringswijk, dat wil zeggen een wijk waar vanaf 1975 stadsvernieuwing plaatsvond) op verzoek van Actiegroep het Oude Westen een armoedeonderzoek gedaan. Aanleiding voor dit verzoek waren de contacten van opbouwwerkers met een aantal éénuoudergezinnen die problemen hadden op materieel (schulden) en immaterieel gebied (relationele problemen in gezinsverband). Een snelle berekening van de maandelijkse inkomsten (bijstand) en uitgaven liet zien dat er per maand niet meer dan (toen nog) driehonderd gulden overbleef om van te eten en te drinken.

In het Oude Westen wonen in totaal ongeveer 11.000 mensen waarvan 65 procent van niet-Nederlandse afkomst is. Het is een zeer kinderrijke wijk. In eerdere onderzoeken werd de heterogene stabiliteit van het Oude Westen geroemd. De wijk ligt pal tegen het centrum en er zijn voorzieningen (Lantaarn Venster, Nighttown) die een stedelijke functie hebben. Daarnaast zijn er twee drukke en unieke winkelstraten die zich dwars door de wijk heen slingeren (West Kruiskade en de

Nieuwe Binnenweg). Het Oude Westen kent een grootstedelijke problematiek in de vorm van drugsoverlast, parkeeroverlast en bezoekeroverlast (van horeca en uitgaansgelegenheden). Met een onderzoek wilden we te weten komen hoe groot deze problematiek was, wat bewoners er zelf aan deden en wat de woningbouwcorporatie ermee deed. Het lukte het opbouwwerk om zowel de gemeente als de woningcorporatie zover te krijgen het armoedeonderzoek mee te financieren. Er werd een onafhankelijk onderzoeksbureau (Zoutman en Kassels) ingehuurd en daarnaast een klankbordgroep gevormd bestaande uit bewoners, een opbouwwerker, de woningcorporatie en de gemeente. Onderzoekers en klankbordgroep hadden regelmatig bijkomsten die werden gebruikt om te rapporteren, over en weer te informeren, te adviseren, en wat het opbouwwerk betrof, ook te werken aan het vergroten van de aandacht voor de armoedeproblematiek in het Oude Westen. Daarnaast wilde het opbouwwerk te weten komen wat en op welke wijze er iets aan armoedebestrijding gedaan kon worden.

In het onderzoek werden niet alleen bewoners geïnterviewd, ook de basisscholen, het wijkpastoraat, het maatschappelijk werk en het buurthuis werden bevraagd over de problematiek. Dit bracht gegevens naar voren waardoor niet alleen in termen van 'schulden en huurachterstanden' over armoede werd gepraat, maar het ook duidelijk werd wie er nog meer mee te maken hadden of kregen. De basisscholen vertelden dat het steeds vaker voorkwam dat kinderen niet trakteerden wanneer ze jarig waren, dat de ouderbijdrage terugliep en soms helemaal niet betaald werd, dat de bijdrage voor het jaarlijkse schoolreisje ieder jaar door minder ouders betaald werd. Uit het onderzoek kwam naar voren dat vooral de alleenstaande AOW-ers met een kleinpensioentje (vaak alleenstaande vrouwen) en éénuoudergezinnen risicogroepen waren. Voor beide groepen gold dat vooral het perspectief op snelle verbetering ver te zoeken was vanwege de immobiliteit op de arbeidsmarkt. En dat daardoor opgelopen schulden nauwelijks of nooit afgelost konden worden.

Op verschillende manieren kon gebruik worden gemaakt van de gegevens van dit onderzoek:

- * Armoede werd opnieuw gezien als een probleem waar niet alleen de 'armoedzaaiers' voor verantwoordelijk waren. Maatschappelijke verantwoordelijkheid voor deze groepen mensen was ook nodig. Het lukte om op deze manier meer onderhandelingsruimte te creëren in individuele kwesties rond huurschulden.
- * Er werd (op termijn) een gratis sportpas gerealiseerd voor alle kinderen die op de basisschool zaten.
- * Voorzieningen dicht in de buurt die een bijdrage leverden aan het verlichten van armoede werden gekoesterd en veilig gesteld (de volkstuinencomplexen op vijf verschillende binnenterreinen).
- * Een groep bewoners werd geïnteresseerd om samen met het opbouwwerk een Ruilwinkel op te zetten.

Het opzetten van de Ruilwinkel

Het opbouwwerk kende een aantal vrouwen die in het verleden had aangegeven iets te willen doen met het thema armoede. Deze dames werden uitgenodigd op een bijeenkomst waar ook het armoederapport werd gepresenteerd. Een van de uitkomsten van deze bijeenkomst was dat er een groep (bewoners) aan de slag zou gaan om te onderzoeken of één van de aanbevelingen uit het rapport te realiseren viel. Deze aanbeveling betrof het concretiseren van activiteiten/projecten om armoede draaglijker te maken. In eerste instantie dachten en werkten de vrouwen aan ruilbeurzen, maar al snel kwamen we tot de conclusie dat we iets 'blijvends' wilden hebben. In die tijd was er in Rotterdam één Ruilwinkel, in de wijk Feijenoord. Het opbouwwerk nam contact op met de initiatiefnemers van deze ruilwinkel, de SVR (Stichting Vrijwilligers Rotterdam). Na ampel beraad werd de initiatiefneemster uitgenodigd op één van de bijeenkomsten van de vrouwen, waar ze onder andere het Lets-systeem waarmee de Ruilwinkel werkt, kon uitleggen. De volgende stap was een bezoek aan de Ruilwinkel in Feijenoord, waarna twee vrouwen er een ochtend meedraaiden. Zij waren heel enthousiast en konden de rest van de groep

Ruilwinkel

uitleggen en overtuigen hoe leuk en nuttig een Ruilwinkel zou zijn in het Oude Westen.

De lobby kon beginnen!

Doordat het armoederapport op 'hoog' niveau was besproken bij de woningcorporatie, was daar ook bekend dat we terug zouden komen met concrete voorstellen. Het opbouwwerk nam het initiatief tot een bijeenkomst met medewerkers van het hoofdkantoor en het wijkkantoor van de woningcorporatie. Op deze bijeenkomst waren de vrouwen en de oprichtster van de Ruilwinkel in Feijenoord aanwezig. Deze laatste kon immers op grond van een ontwikkelde praktijk vragen beantwoorden, kritiek pareren en aarzeling wegnemen. De woningcorporatie gaf te kennen sympathiek te staan ten opzichte van het project, maar wilde niet alleen de financiële verantwoordelijkheid dragen. Daarnaast stelde de coporatie als voorwaarde dat het opbouwwerk en/of de Actiegroep verantwoordelijk voor en aanspreekbaar zou zijn op de organisatie en het (uiteindelijke) functioneren van de Ruilwinkel.

Met dit gegeven in onze zak schreven we een projectplan. De oprichtster van de Ruilwinkel kon een indicatie geven van de totale kosten, dus kon er ook snel een begroting worden gemaakt. Met dit projectplan en de toezegging van de woningcorporatie schreef het opbouwwerk fondsen aan. Om vrijwilligsters enthousiast te houden werd afgesproken dat zij alvast een cursus 'Ruilwinkelier' konden volgen. Sommigen van hen volgden ook een introcursus 'omgaan met de computer' bij het Buurthuis in de wijk.

Uit strategisch oogpunt werd gewacht met een afspraak met de lokale politiek. Het opbouwwerk schatte in dat de politiek meer genegen zou zijn tot instemming en (structurele financiële) steun voor het project als er naast ideëel draagvlak ook duidelijkheid over de financiering van het grootste deel van de (éénmalige) investeringskosten zou zijn. Pas toen dat zo goed als zeker was, is een afspraak gemaakt. Samen met bewoners en de initiatiefneemster van de Ruilwinkel van Feijenoord werd het projectplan voor een Ruilwinkel in het Oude Westen voorgelegd aan de politiek, met

daarbij de vraag om voor de periode van twee jaar garant te staan voor de financiering van twee 'banenpoolers'. Doordat we konden laten zien dat het winkelpand al was geregeld - afgestaan door de woningbouwcorporatie in een 'om niet regeling', voorlopig voor twee jaar - en dat er geld was voor de verbouwing en de inrichtingskosten, kon de politiek eigenlijk niet meer achter blijven. Zij accordeerden het aantrekken van twee banenpoolers voor dit project. Tussen het eerste initiatief tot aan de daadwerkelijke opening van de Ruilwinkel zat een jaar. Deze tijdsperiode was vanaf het begin een bewuste keus (van het opbouwwerk). Hoe meer tijd er zit tussen het bedenken van het idee en de uiteindelijke realisatie ervan, des te groter de kans dat de interesse vermindert en bewoners en potentiële financiers afhaken. Het maken van tempo was vanaf het begin dus een bewuste keus. Hetzelfde geldt voor de keuze de initiatiefgroep klein, overzichtelijk en daardoor gemotiveerd te houden. Pas toen duidelijk werd dat de Ruilwinkel kans van slagen had, werd er een breder publiek voor geïnteresseerd. Dit gebeurde onder andere door interviews in de krant (en) en door mond-tot-mond reclame. In het projectplan stelden we dat we binnen twee jaar zeker tweehonderd mensen lid zouden maken van de Ruilwinkel. Nog voordat de Ruilwinkel een half jaar draaide nam het honderdste lid een bloemetje in ontvangst. De tweehonderd leden werden binnen een jaar binnengehaald, en inmiddels zijn het er 355. De Ruilwinkel in het Oude Westen bestaat nog

steeds en is een redelijk zelfstandig draaiende voorziening. In 2004 is er een omzet gehaald van ongeveer 5000 punten en er zijn zo'n 950 transacties geweest.

De auteur is opbouwwerker bij Sonor (Stichting Onderneming Opbouwwerk Rotterdam)

Een Ruilwinkel is een winkel waar goederen 'verhandeld' (lees: geruild) worden en waar je betaalt door middel van punten. Ook diensten kunnen verhandeld worden (voorlezen, hond uitlaten, bijles geven et cetera.) Wie klant wil worden, moet lid zijn. Iedere klant wordt geregistreerd en ontvangt een pas met een klantnummer. Bij de persoonlijke registratie worden de goederen en de diensten die je inbrengt genoteerd. Op de goederen die je inbrengt komen je klantnummer (eigenaar) te staan en het aantal punten (de prijs). Om de transacties op gang te brengen mag ieder beginnend lid vijftig punten in de min staan. Ook al is de Ruilwinkel ontwikkeld als project om armoede draaglijk te maken, is er toch bewust voor gekozen geen inkomensgrens te stellen aan klanten. Iedereen die in de wijk woont kan lid worden.

De maatschappelijke

Op de hierna volgende pagina's vindt u de samenvatting van het rapport van het Wetenschappelijk Instituut van het CDA 'Investeren in de toekomst'. Dit rapport zoekt naar een manier om juridisch en maatschappelijk recht te doen aan instellingen die (volgens de auteurs) noch tot het marktsegment, noch tot de 'civil society' kunnen worden gerekend. Deze instellingen, zoals scholen, ziekenhuizen, verzorgingstehuizen et cetera vervullen echter wel maatschappelijke kerntaken. In het CDA-rapport wordt dan ook gezocht naar een nieuwe constructie waarbinnen deze instellingen kunnen functioneren, waarbij aan een aantal eigentijdse vereisten kan worden voldaan. Aan deze eigentijdse vereisten zoals 'good governance', toezicht op het toezicht van de instelling en een democratischer organisatiestructuur kan beter worden voldaan indien de instelling een juridische vorm krijgt die dat voorschrijft.

Drs. Paul Dijkstra (VOF De Verandering) en **Mr. Paul Kuijpers (oud-directeur PON en organisatie-adviseur)** schreven beiden een kort commentaar op deze samenvatting.

Investeren in de samenleving

Een verkenning naar de missie en positie van de maatschappelijke ondernemingen

De maatschappelijke onderneming is 'in'. De laatste jaren vindt in brede kring een gedachte wisseling plaats over de positie en inrichting van maatschappelijke organisaties die in het domein tussen (beter is: naast) markt en overheid optreden en belangrijke maatschappelijke diensten verlenen. De discussie over de bestuurlijke inrichting van de maatschappelijke onderneming staat al enige tijd op de agenda van maatschappelijke organisaties zelf (Netwerk Toekomst Maatschappelijke Ondernemingen, Aedes, Nederlandse Vereniging van Ziekenhuizen), van adviesinstanties (SER, WRR, SCP), van de politiek (kabinet-Balkenende II) en van de wetenschap.

De belangstelling voor de maatschappelijke onderneming kent verschillende achtergronden. Het rapport staat stil bij:

- De noodzaak van een professioneel bestuur van instellingen.

Scholen, ziekenhuizen, verzorgingsinstellingen, woningcorporaties et cetera moeten professioneel worden geleid. Dat stelt eisen aan de slagkracht en deskundigheid van besturen enerzijds, anderzijds is er behoefte aan goede verantwoordingsstructuren. Veel van de huidige verenigingen en stichtingen hebben op dit moment beide onvoldoende institutioneel geborgd.

- Het belang dat de maatschappij heeft bij (de verankering van) ideëel gedreven particulier initiatief.

Maatschappelijke verbanden kennen een sociale doelstelling. Zij zijn er primair voor de ander. Zij dragen daarmee bij aan het vertrouwen van mensen en van afnemers. Zij zijn het ankerpunt voor de belangeloze inzet van veel vrijwilligers en daarmee voor altruïsme en wederkerigheid. Het komt er daarom op aan om professionaliteit en idealisme met elkaar te verbinden: ook institutioneel en rechtspersonenrechtelijk.

Professionalisering is alleen goed in te bedenken als ook de professionele bestuurders worden aangesproken op het realiseren van de sociale doelstellingen waarvoor de instellingen staan en waarvoor zij in het leven zijn geroepen.

- De behoefte aan ondernemerschap bij non-profitinstellingen.

Er is een groeiende behoefte bij maatschappelijke organisaties om te kunnen ondernemen, met het oog op hun sociale doelstellingen. Dat heeft te maken met een behoefte aan groeiend professioneel bewustzijn, met de behoefte aan zelfstandigheid, met kritischer wordende afnemers en met een snel veranderende samenleving.

- De politieke en maatschappelijke wens om de eigen verantwoordelijkheid van maatschappelijke instellingen te verstevigen. Dat vraagt om organisaties die deze taken ook bestuurlijk aankunnen. Het vraagt ook om een verschuiving van overheidstoezicht en -controle naar toezicht en verantwoording vanuit en jegens de samenleving zelf.

- De noodzaak om een eigen positie te hebben naast commerciële instellingen.

In toenemende mate opereren non-profitinstellingen in gebieden waar ook commerciële instellingen actief zijn of -gaandeweg- een plek krijgen (media, zorg, onderwijs). Dat levert niet alleen ordeningspolitieke vragen op. Naarmate er meer sprake is van vraagstukken en van marktwerking is het voor de maatschappelijke onderneming van belang om zich duidelijk te kunnen afficeren als een niet op winstuitdeling gerichte instelling. Om vertrouwen wakkend met die reputatie te kunnen werken, is het niet alleen van belang dat de maatschappelijke onderneming wordt erkend, maar ook zo wordt gestructureerd dat zij het beoogde vertrouwen ook waard is. Dat vraagt om rechtspersonenrechtelijke waarborgen voor verantwoording, toezicht, professionaliteit, et cetera.

- De noodzaak van een modernisering van het rechtspersonenrecht.

onderneming

Evenals in de sfeer van het ondernemingsrecht valt met betrekking tot non-profit instellingen een behoefte te constateren aan een modernisering van het rechtspersonenrecht. Het institutionele domein naast staat en markt is, ook in rechtspersonenrechtelijke zin, de laatste decennia teveel verwaarloosd. Op de schaalvergroting die zich voltrok, op de professionalisering van instellingen, op het wegvallen van de spontane inbedding van het oude particulier initiatief in de zuilen, met hun vanzelfsprekend gedeelde waarden en normen, is nog niet het juiste antwoord gevonden. Inmiddels zijn veel directies bestuurders van de stichtingen geworden en is de verantwoording beperkt tot raden van toezicht die vaak via cooptatie tot stand komen. Ook het Netwerk Toekomst Maatschappelijke Ondernemingen stelt dat de hernieuwde opkomst van maatschappelijk ondernemerschap nog niet wil zeggen dat het concept van de maatschappelijke onderneming daarmee ook voldoende is erkend en ontwikkeld.

De opstellers van het rapport vatten de maatschappelijke onderneming op als een onderneming;

- die is vormgegeven als privaatrechtelijke rechtspersoon;
- die een maatschappelijk doel nastreeft dat vervlochten is met (ofwel deels parallel loopt met) het algemeen belang;
- die goederen en diensten voortbrengt; en
- waarvan het financiële overschot (de 'winst') niet wordt uitgekeerd, maar geheel wordt aangewend voor het realiseren van het maatschappelijke doel dat de onderneming nastreeft. Thans mogen 'gewone' verenigingen winst maken, maar zij mogen deze niet verdelen onder haar leden. Een uitkeringsverbod is er tevens voor de stichting. Daar ligt dan ook het essentiële verschil met de commerciële onderneming die een winststroom heeft en erop gericht is het rendement of overschot uit te keren. Bij een maatschappelijke onderneming is dat anders. Winst maken is bij hen mogelijk, maar het uitkeren en het maximaliseren daarvan passen

niet bij het karakter van de maatschappelijke onderneming.

Maatschappelijke ondernemingen verstrekken op een reguliere basis diensten en prestaties waarvoor prijzen in rekening worden gebracht. Onder de definitie vallen daarom niet:

- *vrijwilligerswerk*: Dit werk ontbeert het ondernemingskarakter en de prestatie vindt in de regel ook niet plaats vanuit een duidelijk gestructureerde rechtspersoon. Wel is het zo dat zich rond de maatschappelijke onderneming, vanwege haar exclusieve genichtheid op een sociaal doel, veel vrijwilligerswerk afspeelt. De onderneming nodigt daartoe uit vanwege haar structuur en doelstelling;
- *charitatieve instellingen*; en
- *de civil society*: dit concept verwijst naar allerlei vormen van sociale initiatieven van burgers, vaak met een informeel karakter. Maatschappelijke ondernemingen maken dus wel deel uit van de civil society, maar tot de civil society horen ook het vrijwilligerswerk en de charitas. De termen dekken elkaar dus niet.

Maatschappelijke ondernemingen verstrekken op basis van eigen inzichten en risico, prestaties en diensten die in de regel op sociaal-grondrechtelijk terrein liggen. Het zijn dus geen:

- overheidsorganisaties, ook niet als zij mede een wettelijke taak vervullen of optreden op een terrein waar de overheid vanwege de sociale grondrechten een inspanningsverplichting heeft. Onder de definitie vallen daarom niet organen die publieke taken uitvoeren;
- zelfstandige bestuursorganen: zij zijn op afstand gezette overheidsorganen;
- overheidsinstellingen, -diensten of -bedrijven die feitelijke overheidswerkzaamheden verrichten zoals de politie, het openbaar onderwijs, de arbeidsvoorziening et cetera;
- publiekrechtelijke stichtingen - veelal gemeentelijk - zoals openbaar onderwijs, sportaccommodaties, sociaal-culturele instellingen et cetera; en

- uitvoeringsorganen voor de sociale verzekeringen en ziekenfondsen.

De opstellers van dit rapport nemen afstand van de stelling dat organisaties die inkomsten van de overheid ontvangen en geen commerciële diensten aanbieden dan wel diensten buiten het overheidsbudget aanbieden geen maatschappelijke ondernemingen kunnen zijn.

Maatschappelijke ondernemingen streven niet naar winstmaximalisatie om die winst vervolgens aan aandeelhouders uit te keren. Onder de definitie vallen daarom niet:

- bedrijven die gericht zijn op winstuitdeling; en
- de op winst gerichte ondernemingen, die maatschappelijk verantwoord willen ondernemen.

Maatschappelijke ondernemingen streven ook niet primair naar winstmaximalisatie om deze vervolgens ten goede te laten komen aan leden en/of aandeelhouders.

Onder de definitie vallen daarom niet de coöperaties en onderlinge waarborg maatschappijen.

De kwetsbaarheden van maatschappelijke ondernemingen liggen bij:

- het toezicht op de mate waarin maatschappelijke ondernemingen met voldoende professionaliteit, sociale ambitie en met ondernemingszin worden bestuurd en geleid en de onhelderheid over de vraag wie of welk orgaan daarop moet toezien;
- de bestemming van het eventuele financiële overschot ('winst'). Het dient bestemd te zijn voor (innovatieve) investeringen in de maatschappelijke doelstellingen van deze onderneming.

Maar theorie en praktijk moeten natuurlijk wel op elkaar aansluiten. Het financiële overschot ('winst') is ook te gebruiken voor eigen salarissen, voor een riante huisvesting, voor stevige onkostenvergoedingen, voor

kapitaalaccumulatie die ten koste van het sociale doel gaat et cetera. Het debat over de salarissen van bestuurders van ziekenhuizen et cetera hangt hiermee samen;

- het rekruteren van mensen die zich betrokken weten bij de doelstellingen van de maatschappelijke onderneming (het equivalent van de aandeelhouders bij de kapitaalvennootschap);
- de toegang tot de kapitaalmarkt dan wel het kunnen aantrekken van vreemd vermogen. Zeker als de maatschappelijke onderneming in een veld moet werken waar sprake is van competitie met commerciële instellingen en niet in staat is om met eigen vermogen en productiemiddelen (zoals bijvoorbeeld onroerend goed) te werken, kan het een nadeel zijn dat er geen relatie is met de kapitaalmarkt;
- de juridische vormgeving van de vereniging en stichting kent voor een goed functionerende maatschappelijke onderneming ontoereikende regels wat betreft de winstbestemming, de verankering van het maatschappelijke doel, de spelregels voor good governance, het functioneren van bestuur en toezicht, de betrokkenheid van belanghebbenden, de verslaglegging en aansprakelijkheid. Meer in het algemeen geldt voor de vereniging dat zij vaak gepaard gaat met een vrijwilligersbestuur dat formeel en wettelijk gezien veel verantwoordelijkheden draagt, maar materieel veel mandateert aan de directie van een instelling. Een zwak element in de stichtingsvorm is bijvoorbeeld, dat alle macht en bevoegdheid kan worden geconcentreerd bij één orgaan (in casu het bestuur) dat volstrekt autonoom is. Daarmee ontbreken de checks and balances die vennootschappen en, in zekere mate, de vereniging wel kennen. Het is belangrijk deze kwetsbaarheden te ondervangen. Goed functionerende maatschappelijke ondernemingen zijn immers belangrijk voor de samenleving. Zij zorgen voor sociale bindingen, moedigen altruïsme aan en versterken de maatschappelijke verantwoordelijkheid op domeinen die noch door de markt, noch door de overheid moeten worden gedomineerd. Ook bieden zij mensen de mogelijkheid om hun vrijheidsrechten te verwakelijken.

Rechtsvergelijking

Rechtsvergelijking leert dat in verschillende landen een eigen regeling is getroffen voor de maatschappelijke onderneming (zoals in

België, Frankrijk, Tsjechië, Italië, Verenigd Koninkrijk (althans Engeland en Wales), Zuid-Afrika en de Verenigde Staten). In sommige landen betreft de juridische vormgeving een afzonderlijke rechtspersoon (de Tsjechische OPS en de Amerikaanse NFPC), in andere landen vormt de maatschappelijke onderneming een modaliteit van een bestaande rechtspersoonsvorm (de Belgische VSO, de company limited by guarantee met een ontheffing en de toekomstige CIC in het Verenigd Koninkrijk alsook de Incorporated association not for gain in Zuid-Afrika). In weer andere landen is een predikaat in het leven geroepen, dat wordt toegekend aan bestaande rechtspersonen die aan zekere, aanvullende vereisten voldoen (de Franse association reconnue d'utilité publique en de Italiaanse ONLUS, welk laatste predikaat ook aan niet-rechtspersonen kan worden toegekend).

Binnen de Belgische regeling voor de VSO en de toekomstige Britse regeling voor de CIC bestaat voorts ruimte voor een zekere winstuitkering; in alle overige regelingen is winstuitkering uitgesloten. De toegestane winstuitkering is beperkt tot een wettelijk maximum, dat het rapport aanduidt als een maatschappelijk rendement. Binnen de genoemde rechtsstelsels is uitkering van zo'n maatschappelijk rendement evenwel van belang geacht vanwege de ondernemingsrechtelijke aard van de maatschappelijke onderneming en om de verdere ontwikkeling van maatschappelijke ondernemingen te bevorderen. In alle buitenlandse regelingen is de juridische vormgeving als maatschappelijke onderneming gekoppeld aan bepaalde fiscale voordelen. Gegevens over de werking van de regelingen in de praktijk zijn schaars.

Juridische vormgeving: een modaliteit in het Burgerlijk Wetboek

Wat betreft de juridische vormgeving kiest het rapport er niet voor om in het Burgerlijk Wetboek een nieuwe rechtspersoonsvorm in het leven te roepen. De opstellers van het rapport pleiten voor een modaliteitsregeling voor in elk geval de stichting en de vereniging. De wetgever zou er tevens voor kunnen kiezen om de maatschappelijke onderneming te regelen als modaliteit van vennootschappen. De opstellers willen een ontwikkeling in die richting zeker niet uitsluiten. Alsdan aanvaardt de overheid dat de maatschappelijke onderneming, een dan overigens wel wettelijk te maximeren, maat-

schappelijk rendement om het verstrekte kapitaal uitkeert. De regeling kent regels terzake van de winstbestemming, de verankering van het maatschappelijke doel, de spelregels voor good governance, het functioneren van bestuur en toezicht, de betrokkenheid van belanghebbenden, de verslaglegging, de aansprakelijkheid en het recht van enquête.

Investeren aantrekkelijk maken

De commissie pleit ervoor na te gaan welke fiscale handreikingen er moeten komen voor maatschappelijke beleggen. Bezien zou moeten worden of personen die investeren in deze ondernemingen naar analogie van de fiscale regeling die bestaat voor beleggingen in sociaal-ethische fondsen in aanmerking kunnen komen voor de vrijstelling voor hun 'maatschappelijke beleggingen' in box 3 (met een maximum van €51.390 (bedrag 2004)).

Daarnaast zou de belegger ook in aanmerking kunnen komen voor de heffingskorting die geldt voor het beleggen in sociaal-ethische fondsen (vermindering van te betalen inkomstenbelasting van 1,3 procent over maatschappelijke beleggingen). Donaties moeten uiteraard fiscaal behandeld worden als giften. De financiële wederkerigheid die met de beleggingen kan ontstaan versterkt de sociale inbedding van de maatschappelijke onderneming, geeft openingen voor ideële betrokkenheid en draagt daarmee bij aan het sociale kapitaal van de samenleving. Ook vraagfinanciering kan een stevige bijdrage leveren aan meer betrokkenheid bij een organisatie.

Toezicht

Voor wat betreft het toezicht is het zaak om de taken en de positie van bestuur en raad van toezicht in de wet te preciseren en vast te leggen dat er toezicht op het toezicht komt. De opstellers bepleiten een 'vergedering van deelnemers' die toeziet op het behartigen van de statutaire doelstelling van de instelling en die de organisatie overigens van advies kan voorzien. Daarbij valt onder meer te denken aan de lange termijnvisie van de instelling, marktpositie en fusie, samenwerking met andere instellingen en reorganisaties. Bij dit toezicht gaat het om mensen of instellingen die uit hoofde van de sociale doelstelling van de maatschappelijke onderneming betrokken zijn. Anderzijds zijn er de belanghebbenden. Bij deze tweede categorie gaat

het om degenen die een direct belang kennen bij het opereren van de maatschappelijke onderneming. De vergadering van deelnemers stelt de jaarrekening vast, benoemt de leden van de raad van toezicht, heeft een enquêterecht en keurt de statuten goed.

Voorts kan zij gevraagd en ongevraagd advies geven en betrokken worden bij de strategie van de onderneming. De genoemde betrokkenheid is voor de maatschappelijke onderneming van groot belang; zij vormt een bron van "maatschappelijke legitimatie" voor de onderneming. Voor wat betreft het rekruteren van mensen die zich betrokken weten bij de maatschappelijke onderneming en haar doelstellingen geldt dat hier een zorgplicht van de onderneming komt te liggen. De opstellers realiseren zich dat vooral het rekruteren van ideële betrokkenen (deelnemers) een lastige aangelegenheid is nu tijd een schaars goed is. Toch zijn de structurele voorwaarden voor betrokkenheid wel voor verbetering vatbaar. Naarmate maatschappelijke organisaties meer speelruimte krijgen, neemt hun maatschappelijk belang toe. Dat kan een basis zijn om meer mensen voor het werk te interesseren. Ook kan het aantrekkelijker gemaakt worden voor mensen om in financiële zin in deze ondernemingen te investeren, via donaties en soms via kapitaalverstrekking.

Belanghebbenden zijn bijvoorbeeld de werknemers, afnemers en subsidiërende overheden; personen en instanties die elk vanuit een eigen optiek gerechtvaardigde eisen stellen aan het handelen van een maatschappelijke onderneming. Hun gerechtvaardigde belangen worden gediend via hun eigen kanalen: de ondernemingsraad, geschillenbeslechtscommissies, ombudsfuncties, cliëntenraden, samenwerkingsvormen tussen maatschappelijke ondernemingen, publiekrechtelijke randvoorwaarden en het overheidstoezicht op de naleving daarvan. In sectorwetgeving of via de statuten kan bepaald worden dat deze direct belanghebbenden (in casu de diensten afnemende doelgroepen, bijvoorbeeld de ouders rond een school en de werknemers) of andere maatschappelijke organisaties waarmee men een relatie heeft een speciale positie krijgen in relatie tot de raad van toezicht, of de vergadering van deelnemers (adviesfunctie, een zetel in het orgaan et cetera). De overheid hoort niet bij de categorie belanghebbenden waarom het hier gaat, omdat zij een eigen publiekrechtelijke

positie met daarbij passende bevoegdheden heeft.

De relatie tot commerciële instellingen

Een belangrijk aandachtspunt dat zich rond vraagfinanciering, de maatschappelijke onderneming en gereguleerde marktwerking in bijvoorbeeld de zorg en het onderwijs aftekent, is de ordeningspolitieke vraag naar de relatie met de commerciële ondernemingen. Die discussie speelt momenteel in de zorg, het onderwijs (leerrechten en open bestel), de wereld van de omroepen (zeker bij een meer functiegerichte benadering zoals de WRR voorstelt). Het voordeel van het ook toelaten van commerciële instellingen wordt in de regel gezocht in:

- het feit dat afnemers meer mogelijkheden krijgen om zelfstandig een keuze te maken bij wie men elementaire dienst afneemt;
- het feit dat competitie zorgt voor meer doelmatigheid en innovatie bij alle ondernemingen (of die nu wel of niet op winstuitdeling zijn gericht); en
- het vergroten van het aanbod van diensten.

Daar staat tegenover dat:

- het winstmotief kan strijden met de kwaliteit van de dienstverlening (een en ander is weer sterk afhankelijk van de inzichtelijkheid van het aanbod);
- commerciële ondernemingen zich exclusief richten op de uit een oogpunt van winst interessante deelmarkten, bijvoorbeeld geen complexe zorg of dure studies (waar nauwelijks vraag naar is), zullen aanbieden of op interessante doelgroepen (de slimme leerlingen) en bijvoorbeeld de vormingsaspecten in het onderwijs minder waarderen. Als maatschappelijke ondernemingen dat wel doen, zal dat hen op achterstand plaatsen; en
- het winstmotief de betrekkingen tussen student en onderwijsinstelling, tussen patiënt en zorgverlener et cetera, zodanig kan gaan inkleuren dat typische kenmerken van deze relatie (toewijding, vorming et cetera) zullen verdwijnen.

Een en ander impliceert dat, voor wat betreft de opstellers van het rapport, op deze maatschappelijke domeinen in elk geval pas sprake kan zijn van profit- en non-profitinstellingen als aan belangrijke randvoorwaarden is voldaan. Het rapport noemt er enkele:

- Maatschappelijke ondernemingen

moeten in staat worden gesteld hun niet op winstuitdeling gerichte karakter ten volle te benutten. Reden waarom het zo zinvol is om hen een aparte positie in het NBW te geven. Het 'etiket' van de maatschappelijke onderneming krijgt op die manier maatschappelijke betekenis en impact in de (eventuele) competitie met commerciële instellingen. Met de aanbevelingen uit deze studie willen wij hen daarbij als het ware juridisch een steuntje in de rug geven, namelijk door de kenbaarheid van de maatschappelijke onderneming te vergroten en het eigen (niet op winstuitdeling gerichte) karakter vast te leggen en inzichtelijk te maken;

- De eisen die gesteld worden rond de kwaliteit van de elementaire diensten moeten niet alleen voor alle partijen gelijk zijn, maar bovendien verhinderen dat op de bovengenoemde deelmarkten teveel 'cherry-picking' ontstaat. Ook de ordening van het veld moet daarop zijn toegesneden (geen risicoselectie in de zorg, een bekostiging die kruissubsidie onnodig maakt et cetera). Dat is uit een oogpunt van marktordening van belang.
- Wezenlijker is uiteraard dat de afnemers recht hebben op kwalitatief toereikende diensten;
- Maatschappelijke ondernemingen moeten, voor zover er competitie is, kunnen werken met reële prijzen. Als de kosten die gemaakt worden voor, uit een commercieel oogpunt, onaantrekkelijke voorzieningen (bijvoorbeeld niet breed aansprekende studierichtingen, maar richtingen die wel een maatschappelijke functie hebben, inclusief de kosten voor overhead) niet worden vergoed, plaatst hen dat op grote achterstand. Als zij de voorzieningen met kruissubsidies moeten betalen, dan komen zij op achterstand te staan ten opzichte van die commerciële instellingen die deze diensten niet aanbieden.

<

De maatschappelijke onderneming, een paar ontbrekende schakels in het CDA-rapport 'Investeren in de samenleving'

Het CDA-rapport 'Investeren in de samenleving' bespreekt het domein tussen overheid en markt. Maatschappelijke organisaties anders dan overheid en markt die belangrijke publieke diensten leveren worden gekarakteriseerd als maatschappelijke ondernemingen. In het rapport gaat het vooral om vragen rond de bestuurlijke inrichting daarvan. Het rapport gaat voorbij aan de essentie van het ondernemen zelf en aan de burger als eerstbelanghebbende bij de dienstverlening van publiek belang. Met het opnemen van deze dimensies als wezenlijk voor de maatschappelijke onderneming zou het rapport aanzienlijk winnen aan visie. Het zou het vermogen van de maatschappelijke onderneming als innovatieve kracht in de samenleving zeer ten goede komen. Een innovatieve kracht in economische zin, maar vooral ook als vervolmaking van de democratie

De maatschappelijke onderneming als motor voor economische innovatie en optimale deelname van de burger

Europa definieert drie belangrijke economische sectoren: overheid (belastingen), de markt (winst) en de Civil Society (de wereld van waarden, de wereld van de burger). In

de Civil Society heeft zich in de loop van de vorige eeuw een reeks van organisaties gemanifesteerd die over het algemeen doelen van algemeen belang nastreven en die worden gefinancierd en gedragen door burgers. In dit veld is zich ook de maatschappelijke onderneming gaan ontwikkelen. In deze ondernemingen is het maken van winst ondergeschikt aan het dienen van een publiek belang. Deze ondernemingen maken een relatieve groei door in termen van werkgelegenheid vergeleken met door de overheid gestuurde organisaties en de markt.

Vooraf daar waar de verzorgingsstaat minder is ontwikkeld dan in (globaal) Noord-Europa bloeit de maatschappelijke onderneming. Veelal via overheidsmaatregelen in wetgevende sfeer (inrichting van specifieke rechtspersonen), fiscale aanpassingen en financiering dan wel subsidiëring, verstrekking van opdrachten op voorwaarden. Het reguliere bedrijfsleven (de commercie, de markt) wil ook nog al eens faciliteren dan wel participeren in de financiering. Wat dat betreft is overal zichtbaar hoe zowel overheid als markt geïnteresseerd zijn in de maatschappelijke onderneming als uitvoerder van werk in het publieke belang. Maar dan moet de eigenheid van de maatschappelijke onderneming vorm krijgen en zeker worden gesteld als een eigen vorm naast overheid en markt, als een ondernemende, economische factor binnen het scala van wat de Civil Society aan initiatieven voortbrengt.

Waar de maatschappelijke onderneming een publiek belang dient of dat nu in de vorm is van goederen, diensten, producten in welke zin dan ook, zal ze professioneel, efficiënt en op inkomens en winst gericht moeten kunnen werken. In welke mate dat direct aan belanghebbenden, medewerkers, participanten ten goede moet komen dan wel aan innovaties op het eigen deelgebied, de sector als geheel, de maatschappelijke doelstelling in brede zin wordt gereguleerd

door de mate waarop het de doelstelling van de onderneming optimaliseert en het draagvlak vergroot.

Dat draagvlak heeft alles te maken met de mate waarin de onderneming de burger dient en de wijze waarop de onderneming mede door de burger wordt gedragen. Een maatschappelijke onderneming zonder participatie van de belanghebbende burger verwordt weer tot een ambtelijke onderneming en daar moeten we nu net vanaf. In dit opzicht zit de maatschappelijke innovatie nu juist in de mate waarop de burger participeert en profiteert. Het is dan ook hierin dat de oplossing voor het democratisch tekort gezocht moet worden en de democratie zich kan vervolmaken.

Naast markt en overheid de maatschappelijke onderneming

Het hele privatiseringsvraagstuk en het particulier initiatief ten dienste van het publiek belang wordt in het licht van het voorgaande opeens een stuk beter te benaderen als de maatschappelijke onderneming een eigen status krijgt naast markt en overheid. Maar dan moeten het wel echte ondernemingen zijn en hun draagvlak mede ontlenen aan de manier waarop ze in relatie staan tot de burger. In dat licht is de inventarisatie zoals gedaan in het CDA-rapport 'investeren in de samenleving' op bijna alle aangegeven punten zinnig om te zetten in beleid. Het rapport signaleert vrijwel alle aspecten om oplossingen voor te vinden in juridische, fiscale zin, in termen van good governance tot omgang met winst en burgerparticipatie. Het zou het doelmatig gebruik van overheidsmiddelen en werk maken van de betrokkenheid van de verantwoordelijke burger. Het vraagt natuurlijk nogal wat op het terrein van de modernisering van het rechtspersonenrecht. Ongetwijfeld verschilt hoe dat vorm kan krijgen voor kleinere ondernemingen of voor grootschalige bedrijven.

Hier ligt een belangrijke opgave om vanuit een goed programma van eisen de juridi-

sche, fiscale en sociale architectuur van deze ondernemingen vorm te geven. In de maatschappelijke onderneming mits goed vormgegeven kan de derde sector zichtbaar worden als economische factor naar eigen aard en strekking.

Waar de overheid via politieke aansturing de middellange termijn bestrijkt met

behulp van belastinggeld en de profit/commerciële sector primair de korte termijn voor ogen heeft, daar kan de maatschappelijke onderneming het publieke belang op lange termijn dienen.

Het samenspel tussen deze drie sectoren kan alleen gedijen in duidelijk afgebakende positie en verankering in wet en samenle-

ving, daarmee ontstaat de Trias Economica: overheid, markt en maatschappelijke onderneming.

<

Tekst: Paul Kuijpers

Ondersteboven

Het begrip 'maatschappelijke onderneming' was mij niet bekend. Ik wist dat er zo iets bestond als maatschappelijk ondernemerschap, maar ik dacht dat dit betrekking had op de sociale kanten van het ondernemerschap, op de ethische gezindheid van de particuliere ondernemer. Een recent rapport van het WI (Wetenschappelijk Instituut van het CDA) heeft me echter uit de droom geholpen.

Dit rapport afficheert zich als een verkenning naar 'de missie en de positie van maatschappelijke ondernemingen'. In het confessionele kamp was men gewend te spreken over organisaties van het particulier initiatief of over particuliere instellingen. Maar dat is blijkbaar uit de tijd. De maatschappelijke onderneming bestaat echt. De evolutie heeft zich voortgezet. De stap van het diaconaat van de vrijwilliger naar het gesubsidieerde instellingswezen is nu gevolgd door de introductie van de maatschappelijke onderneming.

De professionalisering van de organisatie dwingt nu tot de professionalisering van de leiding. En de institutionalisering moet nu, zoals het rapport zegt, worden geborgd. Wat niet gezegd wordt is dat er een nieuwe technologie van besturen is ingevoerd en

dat de instellingen onder het regime van een markt- en bedrijfsmodel zijn gebracht. Wat ook niet gezegd wordt is dat de context van de instellingen een fundamentele verschuiving heeft ondergaan. Het oude particulier initiatief telde zich onder de hoede van de subsidiariteit en de soevereiniteit in eigen kring en markeerde daarin zijn positie tegenover de overheid. De maatschappelijke onderneming positioneert zich in de markt en zoekt een eigen profiel ten opzichte van de in die markt opererende commerciële instellingen.

De vraag dringt zich op, wat de raison van deze nieuwe configuratie is. Waarom zijn instellingen ondernemingen geworden? Waarom hebben zij de overheid ingeruild voor de markt? Het antwoord op die vragen is bekend. Het heeft weinig zin om het hier nog eens te herhalen. Maar het blijft intrigerend om te weten of men zich wel gerealiseerd heeft dat de keuze voor de ideologie van de markt en het vrije ondernemerschap de grondslag en het ethos van het particuliere initiatief fundamenteel heeft geraakt. Verdraagt de ratio van de markt en van een ondernemingsgerichte wijze van werken zich met de ratio van maatschappelijke functies als onderwijs, hulpverlening en medische zorg? Het is duidelijk, dat dit in de klassieke, levensbeschouwelijk geïnspireerde instellingen niet het geval was. Maar het is niet ongerechtvaardigd om te stellen dat de ordening van vraag en aanbod, zoals de markt die kent, niet strookt met de schema's waarbinnen een georganiseerd antwoord gegeven wordt op de behoeften aan zorg en huisvesting, aan groei en ontwikkeling, aan cultuur en maatschappelijke participa-

tie. De markt bestaat uit producenten (ondernemers) en consumenten (afnemers). Ondernemen is investeren, produceren, scoren en afrekenen. Voor maatschappelijke organisaties gelden andere codes. De kern is de betrekking tussen mensen. Het handelen binnen die betrekking wordt bepaald door kennis, ervaring, sensibele zorg en vertrouwen. Kwaliteiten, die niet passen in het bedrijfsmodel van management en marktsturing. Door te kiezen voor dat model negeert het WI de specifieke hoedanigheden van de maatschappelijke instellingen. Het rapport is niet alleen erkenning maar een perfectionering van de maatschappelijke onderneming. Een van de meest nefaste gevolgen van het rapport is dat het met zijn pleidooi voor het versterken van de professionele leiding van de maatschappelijke onderneming de positie van de professionals van de uitvoering verzwakt. De keuze voor het ondernemerschap heeft er toe geleid dat deze groep in toenemende mate onderworpen is aan een regime van centrale sturing, dat de maatstaven voor de leiding van de organisatie niet ontleent aan het primaire proces (aan de praktijk van de uitvoering) maar aan bedrijfskundige modellen en centraal vastgestelde protocollen en programma's. De samenstellers van het rapport hadden er beter aan gedaan de werkelijke professionals in de organisatie te behoeden voor de certificatie van de idolen van het nieuwe management.

<

Conferentie Weven aan Samenleving

Leren van

Door drs. Peter Voogt

In deze inleiding maakt Peter Voogt gebruik van informatiebronnen die al eerder hebben geleid tot een voorbeeld, zoals bijvoorbeeld op de laatste Vakconferentie Opbouwwerk, november jl. In deze inleiding is de informatie nog ietwat verfijnd en meer toegespitst op het opbouwwerk.

In het Haagse Madurodam werd onlangs het succesvolle project 'Weven aan samenleven' afgesloten met een geanimeerde conferentie waar diverse sprekers acte de presence gaven. Ook werd de toolkit 'Gereedschapskist voor kleinschalige sociale initiatieven' gepresenteerd en overhandigd aan VWS-directeur Marie-José Smulders (die staatssecretaris Clemence Ross vertegenwoordigde). Halverwege het programma kregen de aanwezigen een aangename verrassing voorgeschoteld: de 'live' ondertekening van een intentieovereenkomst voor de oprichting van een werkcoöperatie van vrouwen bij Moedercentrum De Koffiepot. In het programma was daarnaast volop ruimte voor discussie met twee Haagse gemeenteraadsleden. Kortom, een conferentie met een opvallend gevarieerd programma.

De middag stond onder voorzitterschap van drs. Bert Middel, Eerste Kamerlid (PvdA) en voorzitter van de klankbordgroep van 'Weven aan samenleven'. In zijn openingswoorden vestigde hij de aandacht op de houding van de zich terugtrekkende overheid en de (dienstengevolge) oprukkende markt. Hij memoreerde het ontstaan van het project 'Weven aan samenleven' en wijdde lovende woorden aan het adres van initiatiefnemer Wil van de Leur. In een maatschappelijke constellatie zoals hierboven geschetst, is het van uitnemend belang projecten uit te voeren die het burgerinitiatief versterken. De mensen zelf moeten in staat worden gesteld initiatieven te nemen, aangezien in onze samenleving de burger steeds meer object is.

In het kader van 'Weven aan samenleven' werd in 2002 het boek 'Dragers en schragers' gepubliceerd, in 2003 gevolgd door de 'Grote kleine kansen-atlas' en het cahier 'Ontgeening in tijden van vraagsturing en accountability'. Dit jaar verscheen 'Kunst in de wijk' dat, evenals de toolkit, op de conferentie voor het eerst beschikbaar was (zie elders in dit nummer). Volgens Middel speelt de gemeente in allerhande projecten en initiatieven die door burgers worden bedacht een cruciale rol, vandaar dat op de conferentie ook een discussie met enige gemeenteraadsleden was geagendeerd.

Als eerste kwam drs. Peter Voogt aan het woord met zijn inleiding 'Leren van Weven aan Samenleven' (WAS).

Uitgangspunt voor zijn analyse vormen de maatschappelijke ontwikkelingen. Relevante maatschappelijke ontwikkelingen die een taakstelling vormen voor het opbouwwerk zijn: ontgroening, vergrijzing en verkleuring van de bevolking. Ook het toenemen van de groep achterblijvers in de maatschappij vraagt om een inzet die de effecten van de krimpende verzorgingsstaat kan compenseren. Voorts is er sprake van een grilliger overheidsbeleid, die maakt dat mensen niet als vanzelfsprekend op bepaalde voorzieningen (meer) kunnen rekenen. Maatschappelijke ontwikkelingen die kansen scheppen voor effectiever opbouwwerk zijn bijvoorbeeld: het feit dat vele burgers eraan wennen om meer eigen verantwoordelijkheid te nemen. Ook wordt diezelfde burger veel mondiger en is geneigd en in staat tot het plegen van meer maatschappelijke inzet, dit laatste onder andere ook gestimuleerd door meer vrije tijd.

Op basis van het bovenstaande kan men zich afvragen waarom juist het opbouwwerk meer betrokken zou moeten raken bij burgerinitiatief. Vanuit de professe streeft het opbouwwerk een aantal sociale doelen na, waaronder het meetrokken van de achterblijvers en het werken aan de integratie van groepen die er moeite mee hebben dit op eigen kracht te bereiken. De inzet van opbouwwerkers is gericht op het bevorderen van het sociaal weefsel (de binding tussen mensen) en het slaan van bruggen tussen sterke en zwakke groepen in de samenleving en tussen culturen.

Samenleven groot succes

Weven Aan Samenleven ('WAS')

Tot nu toe is er weinig opbouwwerk betrokken bij de ondersteuning van burgerinitiatief. In de praktijk zien we drie mogelijkheden:

- * Mag niet: gemeente wil alleen ondersteuning bieden aan kansarme groepen die zich niet zelfstandig kunnen organiseren
- * Kan niet: opbouwwerkinstellingen hebben te kampen met een dichtgetimmerd programma gericht op leefbaarheid dat geen ruimte laat voor andere werkzaamheden
- * Wil niet: gemeente en/of het opbouwwerk ziet weinig mogelijkheden (bij zwakke groepen) om het burgerinitiatief te stimuleren.

De rol van de *opbouwwerker* is een principeel andere dan die van andere adviseurs. De opbouwwerker neemt de initiatiefgroep als vertrekpunt bij het eventueel opstarten van een groep. Het zwaartepunt in de aandacht van de opbouwwerker ligt bij zwakke groepen, maar hij legt een verbinding met sterkere. De opbouwwerker houdt de vinger aan de pols: hij houdt overzicht (inspringen als 'missing member') en werkt aan behoud van de voortgang. Hij opereert als coach van dragers en schragers. De opbouwwerker spant zich in om groepsprocessen positief aan te sturen en bewaakt de outputgerichtheid van initiatiefgroepen. Hij is voor langere tijd betrokken bij een initiatief(groep) en het doel van zijn werkzaamheden is verzelfstandiging van de groep.

De andere *adviseurs* werken volgens een heel ander stramien: zij nemen de vraag als vertrekpunt en richten zich uitsluitend op sterke groepen omdat de slagingskans van een initiatief dan groter is. Hij stelt zich op als een specialist en kruipt vanuit die kennisachtergrond in een adviseurrol. De groepsinspanningen worden continu getoetst aan de uitvoerbaarheid van de

doelstelling. Zijn betrokkenheid is in de regel van korte duur en bij aanvang is de groep die hij begeleidt al zelfstandig.

Vanuit de ervaringen die zijn opgedaan met WAS, kan men gemeenten aanraden om het opbouwwerk de ruimte te geven om burgerinitiatief te ondersteunen (niet alleen 'zwakke groepen'). De welzijnsinstelling kan op het hart worden gedrukt om het opbouwwerk 'eigen ruimte' te geven om burgerinitiatief te bevorderen/steunen en deze niet te 'onteigenen'. Aan het opbouwwerk kan met klem worden voorgehouden: Besef dat je een doorslaggevende rol hebt om verzelfstandiging te bereiken en zie dat als doel!

Vanuit diezelfde ervaringen, opgedaan met WAS kan over de rol van het opbouwwerk het volgende worden opgemerkt: De opbouwwerker moet oog hebben voor de groep én het individu (hij is begeleider én coach). De dynamiek van de groep moet bepalend zijn voor de gevolgde werkwijze, niet het doel van de welzijnsinstelling. De opbouwwerker moet ervoor waken de groep af te schermen (het doodknuffelen van de lovebaby). Indien nodig moet de samenstelling van de groep bijgestuurd worden, de opbouwwerker moet dan aanvullende kwaliteiten zoeken. De opbouwwerker moet zijn eigen deskundigheid op peil houden: oog voor groepsdynamiek én individuele groeiprocessen, reflectie op eigen rol, kennis van en aanboren van faciliteiten elders, ontwikkelingsstadia van een burgerinitiatief.

De WAS gereedschapskist voor burgerinitiatief is:

Bestemd voor zowel opbouwwerker als deelnemers. Gebruik het voorzover het op je weg komt.

"Wanneer een burger een goed idee had over het verbeteren van de samenleving, werd dat tot nu toe vaak overgenomen door een instelling of dergelijke, waarna de initiatiefnemer grip verloor op zijn eigen project. De gereedschapskist is er voor de burgers om zelf hun eigen ideeën mee uit te werken.

Het sociale weefsel wordt versterkt, er worden bruggen geslagen tussen zwakkere en sterkere groepen en tussen verschillende culturen. Dit voorwaarde is een belangrijke rol van de opbouwwerker. Deze moet als het ware de minderheidsgroepen opvoeden, zo leren ze om zelf verantwoordelijkheid te nemen zodat ze ook zelfstandig aan het werk kunnen.

Het is ook belangrijk dat de burgers gemotiveerd blijven voor allerlei initiatieven, dat ze niet hun eisen bij bijvoorbeeld welzijnsorganisaties neerleggen, maar dat ze er ook zelf deel aan nemen."

(Lizzy ter Horst, eerstejaars CMV, Hogeschool De Horst)

Het is een interessante collectie om eens door te struinen om ideeën op te doen. Voor groepen is het een aanrader: het bevat een motivatiespel. Geef het cadeau aan initiatieven die je waardeert. Het opbouwwerk moet zich primair profileren als een steunfunctie voor strevende groepen.

Drs. Ing. Jaap Draaisma overhandigt de toolkit aan VWS-directeuz Marie-José Smulders

Na de powerpoint presenteerde drs. ing. Jaap Draaisma de toolkit aan het publiek. In het project 'Weven aan samenleven' was hij betrokken bij de landelijke ondersteuning van circa twintig projecten. De bij deze projecten betrokken burgers die op de conferentie aanwezig zijn worden door hem speciaal begroet. Uit de ervaringen met deze projecten blijkt dat de verzelfstandiging van deze initiatieven vaak spaak loopt vanwege de belemmeringen die worden opgeworpen door de gemeente of de welzijnsinstellingen. De door Draaisma begeleidde pilots probeerden die belemmeringen te omzeilen om zodoende een goed 'recept' voor verzelfstandiging uit te vinden. In het algemeen wordt er veel gewerkt met vrijwilligers bij diverse projecten, maar vrijwilligers doen alleen maar uitvoerend werk en haken na een tijdje af. Bij burgerinitiatieven is er sprake van verantwoordelijke burgers, die dus ook verantwoordelijkheid op zich nemen voor de continuïteit van een project. Enige dagen van te voren had staatssecretaris Ross aan de VNG een 'kist' overhandigd voor de uitvoering van de WMO door gemeenten. Draaisma vond de door hem gepresenteerde toolkit (Gereedschap voor de actieve burger) een stuk concreter van inhoud. Hij stelde dus voor de Weven aan samenleven-toolkit in de plaats van de 'abstracte kist' van Ross aan te bieden aan de gemeenten. Hierna overhandigde hij een exemplaar aan mevrouw Smulders van VWS die in de plaats innam van de staatssecretaris.

In haar bedankwoord erkende Smulders inderdaad het belang van de toolkit, maar kon er niet onderuit nog even te benadrukken dat die 'andere' kist natuurlijk ook een belangrijk instrument was. De WAS-toolkit

was volgens haar zeer bruikbaar voor allerhande initiatieven, al was het alleen maar omdat de toolkit een neerslag vormt van de ervaringen die zijn opgedaan door bestaande projecten van mensen zelf, vaak met ondersteuning van het opbouwwerk.

Volgens Marie-José Smulders past de toolkit goed in de WMO, die immers geen blauwdrukken bevat die aan de gemeenten worden opgelegd. Gemeenten moeten zelf hun activiteiten in het kader van de WMO bepalen en in dat proces is de toolkit een waardevol instrument.

Na de pauze waren er nog twee inleidingen geagendeerd waarvan er één verviel. Wil van de Leur offerde zijn spreektijd op voor een verrassing, namelijk de ondertekening van de intentieverklaring door Thuiszorg Meavita en de 'werkcoöperatie van vrouwen bij de Koffiepot' i.o., Welzijn Laak en het LCO. In een korte mondelinge inleiding legde hij uit dat het hier gaat om opdrachten voor in totaal 6750 arbeidsuren die zijn gegeven aan de vrouwen van de werkcoöperatie. Dit voornemen werd ter conferentie bekrachtigd via de ondertekening van de intentieverklaring.

Na de ondertekening volgde een cultureel intermezzo bestaande uit een dansgroep 'op leeftijd', 'Zang, dans en gezelligheid' uit Den Haag die overtuigend liet zien dat men ook op hoge leeftijd nog veel plezier kan halen uit beweging.

Om de lezers toch op de hoogte te brengen van de inhoud van de inleiding van Van de Leur (die tijdens de conferentie werd uitgereikt) hebben we deze in dit verslag opgenomen.

Sociale architectuur maatschappij

Door Wil van de Leur

In de maatschappelijke ontwikkeling tekenen zich drie hoofdlijnen af. Twee daarvan, de demografische en de sociaal-economische ontwikkelingen worden voortdurend onder de loep genomen. Maar de derde ontwikkelij, die van de sociale architectuur, blijft stelselmatig onderbelicht. Alsof de organisatiekarakteristieken van het samenlevingsgebouw er niet toe doen. Hieronder wordt betoogd dat het tijd is te breken met die verwaarlozing. Aan de onderkant van het samenlevingsgebouw kan het opbouwwerk veel nuttig frontlinienetwerk verzetten.

De demografische ontwikkeling

- vergrijzing/ontgroening
- interculturalisering

Deze wijzigingen in de bevolkingsamenstelling voltrekken zich gelijktijdig en met ondermeer als karakteristiek dat er territoriale concentraties zijn waar groene alloctonen en grijze autoctonen de dragers van de interculturalisering zijn; leefbaarheidvragen die goeddeels sociaal-cultureel van aard zijn, krijgen een harde sociaal-economische component door de afslanking van de verzorgingsstaat.

De sociaal-economische ontwikkeling

- afslanking verzorgingsstaat
- vergrote inkomensverschillen
- toenemende internationale interdependentie

Deze ingrijpende wijzigingen in beleid en realiteit leiden tot afname van de kwaliteit van het bestaan bij lage en lagere middeninkomensgroepen; de onvrede daarover richt zich niet alleen op politiek en overheden, maar leidt (menselijk gesproken) tevens tot frustraties en verwijten aan andere groepen; de demografische ontwikkeling vormt hierbij een multiplier.

De sociale architectuur ontwikkeling

- schaalvergroting in alle sectoren
  - verwaarlozing menselijke maat: kleine schaal
  - verbroken verbindingen
- Onderling verbonden micro/meso/macro-

Architectuur als appij uitdaging

organisatievormen zijn verdwenen en hebben plaats gemaakt voor macro-instanties; 'interactive control' is vervangen door 'managerial control'; over en weer zijn macro en micro niet meer in touch; acties als vraagsturing en klant-vriendelijkheid dienen ter compensatie; de ontstane onherbergzaamheid en anonimiser-ing en daaraan verbonden (gedrags-)ontre-geling wordt te lijf gegaan met veiligheids-maatregelen.

De maatschappelijke uitdaging

De demografische (dubbel-)ontwikkeling maakt dat veel standaardproducties en regels van instanties in mismatch zijn met wat nodig is. In sociale architectuurtermen was het altijd zo dat aangaande nieuwe noden en uitdagingen in de maatschappelijke werkelijkheid nieuwe sociale arrangementen tot ontwikke-ling kwamen die dan later of een eigenstan-dig bestaan gingen leiden, of deel uit gingen maken van het instrumentarium van organisa-ties en instanties.

De alom geïnstalleerde schaalvergroting op alle terreinen heeft evenwel deze sociaalarchi- tectonische dynamiek in de kiem gesmoord: de 'Wet van het volumebehoed' is voor grote instanties een soeverein principe. En dus wor-den ontkiemende nieuwe sociale arrange- menten en initiatieven onteigend ten bate van de continu teit en productiviteit van instanties en instituten. Maar het is van belang dat nieuwe sociale arrangementen tot ontwik- keling komen. Zij dragen immers niet alleen bij aan de oplossing van een specifiek pro- bleem, maar ook aan weven aan samen leven, zij maken nieuw sociaal weefsel aan. Als kris- tallisatiepunt hebben zij een belangwekkende integratieve betekenis. Vanwege de ingrijpen- de demografische veranderingen is kleinscha- ligheid als component van de sociale architec- tuur een stevige uitdaging.

Extra is dat de sociaal-economische ontwikke- ling en het beleid er toe leiden dat een stevi- ge portie dienstverlening verlegd wordt: men- sen worden geacht meer eigen verantwoor- delijkheid te nemen, individueel of samen meer taken ter hand te nemen. Mensen/bur- gers worden daardoor toenemend producent (of coproducent) van diensten,

Ook dit vraagt om ontwikkelingslagen die een zwaartepuntverlegging in de sociale architec- tuur faciliteren. In de staande sociale architec- tuur zijn mensen, burgers een 'factor', maar wat zich aftekent is de noodzaak van een sociale architectuur waarbinnen zij een positie kunnen ontwikkelen als 'actor', als producent en coproducent van leefbaarheid en de kwal- teit van het bestaan.

Dit vraagt om een veeljarige, betrokken en competente investering in het support van coöperatieve initiatieven van mensen, burgers die verantwoordelijkheid willen nemen voor de kwaliteit van het (samen)leven en bestaan op velerlei terrein. Een investering die uit de aard der zaak niet tot verantwoordelijkheid gemaakt kan worden van macro- instanties.

De positie van het opbouwwerk

Het opbouwwerk is de sociale professe bij uitstek om bijdragen te leveren aan de nood- zakelijke 'rebalancing' van de sociale architec- tuur aan de onderkant van het samenlevings- gebouw. Allereerst horizontaal waar het gaat om inventief support aan coöperatieve zelfini- tiatieven en organisaties van mensen en bur- gers op allerlei terrein.

Maar ook waar het verticaal gaat om het her- stel van verbroken verbindingen tussen de kleine en grotere schaal, tussen mensen en instanties, instellingen en bedrijven. In haar recente rapport 'Steden in Balans' pleit het CDA-bestuur voor betrokken en competente opbouwwerkers met voldoende middelen gedurende een langere periode. En benadrukt dat de kwaliteit aan het front moet staan en niet in het management moet zitten.

Dat is een positieve intentie, terwijl overigens de bezuinigingen gewoon doorgaan. Pieter Winsemius (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid) onderschreef onlangs de betekenis van het opbouwwerk. Maar stelde tevens vast dat het opbouwwerk vanuit een zwakke institutionele welzijnscontext ope- reert. Reden voor hem om aanhaking van het opbouwwerk bij 'solide' zaken als politie of woningcorporaties te suggereren. Winsemius legt beslist de vinger op een zere plek. Maar hoewel het opbouwwerk succesvol

met de politie kan samenwerken (zoals in de koppeltrajecten van opbouwwerk en politie in sociale zelfredzaamheid) en ook met woning- corporaties (die ook wel als co-financier optre- den) is een andere sectorale onderbrenging geen oplossing.

Voor het opbouwwerk is de noodzakelijke bandbreedte die van de community, de samenlevingsverbanden van mensen, bur- gers. Beleidsmatige erkenning van die positie en taakstelling, prioriteit voor het frontlinie- werk en een kwaliteitsimpuls liggen meer in de rede.

De zuiderburen hebben dit wettelijk geregeld in het 'Decreet voor de Samenlevingsopbouw':

Aangezien in ons land op stapel staande wet- geving een heel ander parcours loopt, zijn toegesneden beleidsprogramma's voor de hand liggend. De missie van het opbouwwerk heeft veel raakpunten met die van het vrijwil- ligerswerk en het support daaraan, zoals de nadruk op civil society.

Lokaal en landelijk lijken dan ook allianties van opbouwwerk en vrijwilligerscentrales een intrigerende uitdaging.

Op regeringsniveau kan de staande beleids- nota vrijwilligersbeleid uitgebouwd worden tot een document dat ook de samenlevings- opbouw omvat. Langs die lijn kan doel- treffend aangegeven worden dat de regering serieus in wil zetten op een nieuwe balans in de sociale architectuur en dat zij de integratie- ve en de countervailing betekenis van de klei- ne schaal daarin essentieel acht. Zodoende wordt het opbouwwerk weer hel- der gekoppeld aan de frontlinie en is er een nieuwe start voor een opwaardering van de nulde- en eerstelijns mogelijk

<

De Samenleving in de 21ste eeuw; kwaliteits

Inleiding van Dr Herman Wijffels, voorzitter SER en lid van de Raad van Advies van het LCO

Vanmiddag gaat het over het belang van het particulier initiatief. Hoewel ik niet zoveel weet over het opbouwwerk in de praktijk heb ik vanuit mijn positie een visie op het algemeen patroon van de samenleving en hoe Weven aan Samenleven daarin past. Het betoog is aldus opgebouwd: ik vertrek vanuit mijn verwachtingen van u als opbouwwerker, daarna beantwoord ik een paar vragen omtrent het waarom van een aantal zaken die gebeuren om vervolgens uit te komen bij de rol van burgerschap in onze samenleving en de rol van het opbouwwerk, zoals ik die zie.

Verwachtingen

Mijn verwachtingen van u zijn gebaseerd op de vooronderstelling dat het opbouwwerk deel uitmaakt van en instrumenteel is in een belangrijke vernieuwingsbeweging. Om de aard van deze vernieuwing inzichtelijk te maken is het een goed idee om even 'achterom' te kijken, dat wil zeggen: de geschiedenis in te duiken. Dat zie je momenteel ook in de samenleving gebeuren, in de vorm van het debat over de canon betreffende de Nederlandse geschiedenis. Alom leeft het besef dat we een beetje moeten weten waar we vandaan komen, anders weet je niet waar je naar toe moet. Ik signaleer dat er gelijkenis bestaat tussen wat er nu zoal gebeurt en datgene dat er in de periode rond de laatste eeuwwende in Nederland zoal passeerde. Het is geen toeval dat we tegenwoordig worden overspoeld met vieringen van 100-jarige jubilea, zoals van de FNV, de St. Natuurmonumenten

en bijvoorbeeld de Rabobank. Dat komt omdat er in die tijd (ruwweg honderd jaar geleden, dus) heel veel initiatieven tot stand zijn gekomen. De oprichting van de vakbeweging, allerhande cooperaties, scholen en woningbouwcorporaties mogen als voorbeeld gelden. Dat zie je tegenwoordig ook, bijvoorbeeld de opkomst van de NGO's, de non-gouvernementele organisaties (die overigens hun naam ontleen aan iets wat ze niet zijn, dat vind ik significant). Maar ook allerlei initiatieven op het gebied van Maatschappelijk Ondernemen alsmede talloze lokale initiatieven komen in de huidige tijd tot stand.

Het verschil tussen nu en een eeuw geleden is echter dat de maatschappelijke vernieuwing van toen tot stand is gebracht door elites. In onze tijd nemen burgers zelf het voortouw. Als kernbeweging van de twintigste eeuw wil ik het streven naar emancipatie aanmerken. In de eerste helft van de twintigste eeuw betrof dat de emancipatie van arbeiders, boeren, 'kleine luiden' en katholieken, een proces dat aan het eind van de negentiende eeuw al was begonnen. In de tweede helft van de twintigste eeuw, toen de verzorgingsstaat vorm kreeg in Nederland, werd deze een vehikel voor het toen gangbare emancipatiestreven, dat van een andere aard is. Het draait in de naoorlogse periode vooral om het zich vrijmaken door mensen, individuen, in een streven naar zelfontplooiing. Dat zou ik willen aanmerken als een vrijmakingproces in algemene zin.

Crisis

In de vorige eeuw was onze maatschappij georganiseerd op basis van het organisatorische paradigma van het industrialiserings-

model. De maatschappij was top-down georganiseerd en er bestond een stringente scheiding tussen denkers enerzijds en doeners anderzijds. De denkers vormden een kleine minderheid en waren de baas over de doeners, die minder schaars waren. Deze scheiding tussen denkers en doeners bepaalde de organisatiestructuur, niet alleen van onze economie maar van onze samenleving als geheel. Het opbouwwerk bijvoorbeeld, is oorspronkelijk ingesteld als instrument van de elite, de overheid, en heeft als zodanig een passende rol gespeeld in deze samenleving.

In de loop van de twintigste eeuw werd er meer welvaart gegeneerd en er kwam een op emancipatie gerichte verdeling van die welvaart tot stand. Maar ook kun je stellen dat in de loop van die honderd jaar de verhouding tussen denkers en doeners feitelijk is omgedraaid. Mensen nemen zelf beslissingen en dat wringt met de oude structuur. Dat leidt tot veel ongemak en onvrede, onder andere over de kwaliteit van de publieke ruimte, de dienstverlening en de arbeidsorganisatie. De individualisering heeft oude verbanden opgebroken en is aldus het startpunt van een nieuwe fase. In de twintigste eeuw zijn de instellingen weg gegroeid van de mensen via de schaalvergroting en dat heeft geleid tot vervreemding. Deze leidt tot veelgehoorde uitspraken als: "ze doen maar, daar boven aan de top." En: "zitten ze er voor zichzelf of voor ons?!" De instellingen leveren niet meer de door de mensen vereiste kwaliteit. Dat komt doordat instellingen een te beperkte samenhang vertonen en veelal op een verkeerde schaal opereren. Conclusie: de structuren voldoen niet meer omdat de mensen

Volle relaties tussen actieve burgers

zijn veranderd. Dit is wat de ik de crisis van de instituties zou willen noemen.

Omkering

Deze crisis van de instituties vraagt om een antwoord. Dat antwoord moet een aantal verschillende elementen bevatten, zoals de bevordering van directe democratie (referenda) bijvoorbeeld, een hervordering van sociale verantwoordelijkheid, de vermaatschappelijking van het onderwijs en de zorg en een vernieuwing in arbeidsorganisaties. Daarnaast moet de inhoud van het begrip 'burgerschap' worden aangepast aan de nieuwe tijd. We moeten de samenleving opnieuw opbouwen van onderop. Ik kom tot deze oplossingen van de crisis door een omkering van de optiek van waaruit wordt georganiseerd. In de twintigste eeuw haatterden we een top-down model, de noodzakelijke vernieuwing kan tot stand worden gebracht door een omkering van dit principe tot een bottom-up model. Dat houdt in dat de crisis van de instituties moet worden opgelost door de verbindingen tussen mensen van henzelf te laten zijn. Aldus ontstaan verbindingen waar mensen dan ook zelf verantwoordelijkheid voor dragen. Dit toekomstbeeld is ontstaan via de toepassing van de omkeringhypothese. Het antwoord op de vraag of het probleem kan worden gevonden door de probleemstelling vanuit twee optieken te bezien: vanuit de gebruikelijke en de tegenovergestelde. Die laatste werkt het best en leidt tot weliswaar een ongebruikelijke, maar een wel zeer effectieve strategie om het probleem op te lossen. Deze manier van kijken heeft nog niet de overhand in de maatschappij, het is echter wel een opkomende beweging die nu al op veel terreinen zichtbaar is. Via

een organische benadering kunnen we de volgende fase van de voortschrijdende emancipatie afleiden. Die volgende fase heeft als kenmerk dat de, in de eerdere fasen verworven vrijheid in verbinding wordt gebracht met het dragen van verantwoordelijkheid. We moeten zelf verantwoording dragen als burger, consument, ondernemer of werknemer.

Het gaat om het ontwikkelen van een samenleving van volwassen burgers die zelf verantwoordelijk zijn voor samenleven en het weefsel van die samenleving. Van een industriële maatschappij in de negentiende eeuw moeten we ons ontwikkelen, via het model van de verzorgingsstaat in de tweede helft van de twintigste eeuw, tot een staat van burgers. Het doel is een samenleving waarin het gedrag van burgers bepalend is voor de vormgeving van die maatschappij, dat kan alleen maar als burgers ook de kern vormen van de beweging er naar toe. Dat lijkt een hoopvol perspectief, maar die ontwikkeling gaat niet vanzelf. Er bestaat hevige tegenstand die wordt gegeneerd door een heersende coalitie van 'beheerders' van de gevestigde orde en diegenen die geen verantwoordelijkheid wensen.

Dat is de strijd die moet worden gevoerd. Dat is de reden waarom ik overal waar ik kom, burgers probeer te ondersteunen en hun initiatieven probeer te bevorderen. Het is een strijd ten behoeve van de totstandbrenging van betere verbanden en kwaliteitsvolle relaties tussen en betere voorzieningen voor burgers. De oude structuur is kwaliteitsarm, want mechanistisch en dus puur functioneel en van buitenaf opgelegd. De nieuwe structuren moeten vanuit de mensen zelf worden gevormd en aansluiten

op wat burgers willen. Dit vraagt ook om een actieve invulling van burgerschap, het is een tweezijdige beweging. De nieuwe samenleving moet integraal, opnieuw worden ontworpen vanuit de burger, opdat ontvoering wordt bewerkstelligd. Op verschillende terreinen is het van belang hier extra aandacht aan te schenken, zoals bijvoorbeeld op het terrein van de veiligheid, de kwaliteit van de publieke ruimte en de voorzieningen. Deze onderwerpen zijn in sterke mate bepalend voor de beleving van mensen van de samenleving in directe zin. Juist op die terreinen organiseren mensen zelf allerlei initiatieven, zoals bijvoorbeeld wanneer het om de kwaliteit van de leefomgeving gaat.

De instellingen voor onderwijs, zorg en woningbouw moeten in plaats van 'Haagse nederzettingen', weer voorzieningen worden die van de mensen zijn die die voorzieningen gebruiken. Er moet een structuur worden ingericht waarin verantwoording op horizontaal niveau plaatsvindt en niet aan een departement of een andere landelijke instantie. Dit alles vereist een actieve inbreng van burgers, slechts dan kan er een omkering van de piramide plaatsvinden. Deze beweging manifesteert zich al op vele terreinen, zoals natuurbeheer en voedselproductie. Weven aan Samenleven zit precies in de kern van deze huidige maatschappelijke ontwikkeling. Het opbouwwerk speelt via dit project een belangrijke rol in de ondersteuning van mensen en de stimulering om te komen tot een zo goed mogelijk resultaat. Via dit type projecten is het opbouwwerk drager en facilitator van een belangrijke maatschappelijke beweging.

bovenste twee foto's: De ondertekening van een intentie-overeenkomst voor de oprichting van een werkcöperatie van vrouwen bij Moedercentrum de Koffiepot

Het enthousiaste gehoor reageerde merkbaar geïnspireerd op de inleiding van Wijffels. Allerlei aanwezigen spoedden zich om zijn mening te vragen over de initiatieven waar ze zelf mee bezig zijn. De spreker was meer dan bereidwillig om op al die vragen in te gaan en de bottom-line van zijn commentaar was steeds dat de door hem gesignaleerde bewustwording in de maatschappij kon worden gekenschetst als een organische ontwikkeling die eigenlijk niet tegen te houden valt. Het gaat hier om een verdere ontwikkeling van het maatschappelijk bewustzijn, die er ook voor zal zorgen dat bijvoorbeeld particulieren hun eigendommen zullen aanwenden in dienst van de samenleving.

Waarop conferentievoorzitter Bert Middel afsluitend reageerde: 'dat ging erin als Gods water in een ouderling.'

Weven aan samenleven en gemeentepolitiek

Het volgende programma onderdeel, Weven aan samenleven en gemeentepolitiek, bestond uit een interview van Middel met twee (Haagse) gemeenteraadsleden,

waarbij ook de zaal werd betrokken. De geïnterviewde gemeenteraadsleden waren mevrouw Marieke Bolle (PvdA) en de heer Merdan Yagmur (VVD). Beiden kregen allereerst de gelegenheid om commentaar te leveren op de informatie die ze die middag tot zich hadden genomen.

Marieke Bolle constateerde dat het voorbeeld van de Werkcoöperatie nog eens overtuigend aantoonde dat er hele mooie dingen gebeuren in de Moedercentra, maar dat er nog meer kan. Volgens haar moet er ook nog veel meer gebeuren. Terreinen als zorg en veiligheid moeten onder regie van de bewoners komen. Daar was ze zelf ook al mee bezig.

De heer Yagmur wilde de aandacht vestigen op drie dingen:

- je moet nooit vergeten waar je vandaan komt en waar je heen wilt
- je moet je eigen levensopbouw goed in ogenschouw nemen
- er is een sterke ontwikkeling op gang naar een nieuwe samenleving.

Op de vraag van Middel wat de heer Yagmur hieraan kon bijdragen antwoordde

de laatste dat de gemeenteraad via het steunen van heel goede initiatieven veel voor elkaar kon krijgen. Als voorbeeld noemde hij een fietsenproject waarbij hij zelf betrokken was, samen met wijkbewoners. Op de vraag van de voorzitter 'hoe dat dan bij de PvdA zat', antwoordde Marieke Bolle dat er natuurlijk veel weerstanden zijn, zowel landelijk als lokaal. En dat politici wel eens de neiging hebben om zaken over de hoofden van de burgers heen te regelen. Om dit te doorbreken adviseerde ze dat de gemeenteraad zich allereerst moest inzetten om de rijksregels te omzeilen. Aldus kan de gemeente een experimenteeruimte scheppen. In deze ruimte gelden dan alleen de regels van de gemeente zelf.

Vanuit het publiek werden veel vragen gesteld over hoe initiatiefnemers het beste de gemeentepolitiek kunnen benaderen om succes te boeken in de vorm van gemeentelijke ondersteuning. Gemeentelijke medewerking is zeer gewenst maar in de praktijk komt het nogal eens voor dat burgerinitiatieven worden ontegenwoordig door de gemeente. Verschillende

"Weven
aan
Samenleven"

Burgerrits

Cultureel intermezzo

Dansgroep 'op leeftijd', 'Zang, dans en gezelligheid' uit Den Haag

Gemeenteraadsleden: Maxieke Bolle (PvdA) en Herdan Yagmur (VVD)

*"Zowel Jaap Draaisma als Herman Wijffels laten de 'bindingangst' van de burger langs komen, vooral wanneer het gaat om langere periodes. Ik merk dit ook bij mijzelf, en ik ben niet de enige. Ik vind het leuk om mij in te zetten voor bepaalde dingen, maar wil geen lange 'verplichtingen' aangaan. Wij hebben met ons emancipatieproces vrijheid verworven en laten dit niet zomaar meer afnemen. De burger moet er zelf baat bij hebben, anders wordt het al snel als 'tijdverpruising' gezien. Het inzetten voor de wijk of buurt heeft ook niet een optimaal imago. Dit is toch voor de softe mensen, voor huisvrouwen of voor de buurvrouw die alle roddels uit de wijk wilt weten? Natuurlijk denken niet alle mensen zo, maar het is toch handig om te realiseren... Ik denk dat, wanneer het initiatief uit de burger zelf moet komen, hij eerst deze obstakels moet overwinnen. Om deze te overwinnen zijn enkele dingen belangrijk zoals: laagdrempeligheid, openheid en stimulatie. De speech van Herman Wijffels is erg hoopgevend en ik denk ook zeker dat de burgermaatschappij de toekomst is, maar er moet nog veel gebeuren eer deze ontwikkeling van 'binnen uit komt'.
(Anneke Koenis, eerstejaars student CMV, De Horst, Driebergen)*

mogelijkheden passeerden de revue, zoals 'moeten burgers dan maar zelf een partij oprichten?' of 'is het mogelijk dat raadsleden projecten adopteren, zodat ze er een speciale band mee kunnen onderhouden?'. De genodigde gemeenteraadsleden hadden niet op elke vraag een pasklaar antwoord en probeerden te goeder trouw aan het publiek duidelijk te maken dat er onmiskenbaar beperkingen kleven aan het raadslidmaatschap ten aanzien van de mogelijkheid om burgers te ondersteunen in hun initiatief. Waarop voorzitter Middel dit item afslot door op te merken 'dat het niet meevalt'. Hij had wel eens iemand horen verzuchten 'dat er eigenlijk maar twee mooie dagen zijn in het leven van een raadslid: de dag dat je lidmaatschap aanvangt en de dag dat je er weer mee op mag houden.' Aansluitend volgde een muzikaal intermezzo en na afloop hiervan sloot de voorzitter de, mede dankzij zijn discussieleiding, zeer geanimeerde bijeenkomst af.

<

*"Ik heb nog nooit iemand zien weven met een gereedschapskist, maar ik mocht er een hebben dus ik vind het een goed iets. Het is een kartonnen doos met allemaal mapjes erin, morgen vertel ik wel wat er in die mapjes zit want dat weet ik nog niet. Het schijnt dat ze goed hebben gekeken naar wat er nu goed en fout gaat als mensen zelf iets voor elkaar willen krijgen. Soms lukt het zelfs zonder kist: er was een groep moeders die samen naar werk hadden gezocht, en die gingen nu een contract tekenen met de thuiszorg zodat ze voor hun mochten werken. Dat vind ik dus zó stoer. Gewoon niet zeiken en wat doen."
(Marein Baas, eerstejaars CMV De Horst, Driebergen)*

Kleine bedrijven en sociale ontwikkeling

Een verkenning van hun bijdrage aan de ontwikkeling van sociaal kapitaal in de buurt

In het tijdschrift *Social Development Issues* (nrs. 2 & 3 van 2004), een uitgave van IUCISD (Inter-University Consortium for International Social Development) stond een aardig artikel van Michelle M. Livermore over de bijdrage van kleine bedrijven aan de sociale ontwikkeling van de buurt.* In het Nederlandse opbouwwerk hoor je er niet zoveel over, maar de ontwikkeling van kleinschalige bedrijvigheid in de buurt kan ook in zekere mate worden 'gestuurd' opdat de sociale meerwaarde ervan wordt vergroot. Een korte impressie van het artikel.

Maar eerst even een paar definities van Robert Putnam, de vermaarde Amerikaanse socioloog en auteur van *Bowling Alone*, die laatst op bezoek was in ons land. Ter gelegenheid hiervan werd hij geïnterviewd door NRC Handelsblad (Zaterdag Bijvoegsel, 19 en 20 maart, 2005). In een latere studie probeert Putnam te duiden wat de waarde van sociaal kapitaal en wat het precies is. (*Better Together*) Er zijn volgens hem twee vormen van sociaal kapitaal die van belang zijn:

- Bonding social capital: verbindingen tussen mensen die veel met elkaar gemeen hebben. Deze banden van verbroedering bestaan vaak tussen familieleden, vrienden en migranten met dezelfde afkomst. Ze ontstaan zonder dat iemand daar veel moeite voor hoeft te doen.
- En er is Bridging social capital: overbruggende verbanden met mensen die niet vanzelfsprekend met elkaar in contact komen. Deze connecties zijn voor elke samenleving belangrijk, voor een veelkleurige samenleving zelfs cruciaal, maar

ze zijn veel moeilijker tot stand te brengen.

In het artikel van Livermore komen beide soorten sociaal kapitaal aan bod. Volgens haar is de ontwikkeling van bedrijvigheid in achterstandswijken een prima vehikel om het ontstaan en de uitbreiding van bridging social capital te bevorderen.

Samenvatting

Het ontwikkelingsperspectief in het sociale domein vraagt om interventies op nationaal en buurt niveau die kunnen resulteren in zowel sociale als economische ontwikkeling. Het vormgeven van economische interventies, met als oogmerk de bevordering van sociale ontwikkeling vereist een beter begrip van de verwevenheid van economische en sociale factoren. Ontwikkeling van bedrijvigheid is een economische ontwikkelingsstrategie die sociale en economische baten kan opleveren voor wijken. Behalve de in het algemeen bekende opbrengst van de ontwikkeling van bedrijvigheid, zoals het creëren van banen, is het ook mogelijk dat er een positieve impuls wordt geleverd aan de vermeerdering van het sociale kapitaal in de wijk. Dit via de inbreng van sociaal kapitaal door de eigenaren van de bedrijven. In het artikel wordt onder sociaal kapitaal verstaan: betrokkenheid bij de wijk en de aanwezigheid van veel relevante netwerkcontacten. In het artikel wordt empirisch aangetoond dat bedrijfseigenaren in een verarmde woonwijk sociaal bijdragen aan de buurt via hun betrokkenheid en via de waarde van hun sociale relaties.

Wanneer het gaat om de relevante netwerkcontacten van ondernemers, moet men in deze studie denken aan sociale of familie relaties. Deze relaties dragen bij aan 'overbruggende' relaties met mensen in hoge statusberoepen die buiten de wijk leven, waaronder raadsleden. Via deze sociale relaties verspreiden bedrijfseigenaren informatie en ondernemen zij acties waarvan bewoners profiteren.

De bedrijfseigenaren droegen ook bij aan het sociale kapitaal in de wijk via de bewonersorganisaties. Meer dan 50 procent van de respondenten was lid van een buurtor-

ganisatie. Bijna 33 procent was vrijwilliger in een buurtgroep en 40 procent sponsorde in geld of in natura. De bedrijfseigenaren bezochten ook de buurtvergaderingen, in het bijzonder die over buurt- en wijkverbetering.

Organisaties die zich bezighouden met economische ontwikkeling, met als doel het sociale weefsel in wijken te verstevigen, kunnen dat doen door veel aandacht te besteden aan die sociale meerwaarden. In het geval er financiële ondersteuning mogelijk is om nieuwe bedrijvigheid naar de wijk te lokken, of aanwezige bedrijven uit te breiden in achterstandswijken kunnen de ontwikkelaars een aantal dingen doen:

- men kan sociaal relevante bedrijven rekruteren en ondersteunen (een supermarkt kan sociaal waardevoller zijn dan een groothandel in auto-onderdelen, bijvoorbeeld)
- men kan programma's ontwikkelen om eigenaren in contact te brengen met bewoners (bijvoorbeeld via de bewonersorganisatie)
- men kan een bijdrage aan de sociale ontwikkeling van de wijk afdwingen via het bedrijfsplan
- en men kan programma's ontwikkelen om bedrijfseigenaren in contact te brengen met invloedrijke mensen buiten de wijk. (diverse ambtelijke en bedrijven netwerken)

In Nederland kennen we nog niet veel voorbeelden van dit type ontwikkeling. Dit hangt samen met het gegeven dat overheden niet geneigd zijn geld te steken in het aantrekken van kleine bedrijven in de buurt. Men beschouwt dit toch als een marktgebonden verschijnsel, waarbij de overheid niet mag, of kan investeren. In sommige landen is die scheiding minder rigide (GB, USA).

* Michelle M. Livermore, *Business Owners and Social Development: Exploring Their Communitarian and Network Social Capital*, *Social Development Issues*, Volume 28, Numbers 2 & 3 2004. Pp.39-53.

<

Nieuws voor de overheid: *de burger bestaat niet*

Onder deze titel publiceerde Wouter Bos (fractie-voorzitter PvdA, Tweede Kamer) onlangs een artikel in De Volkskrant. Het artikel is een verkorte versie van de FUTUR-lezing die hij op 6 april hield. FUTUR is het netwerk van jonge ambtenaren in Nederland.

In zijn lezing presenteert Bos vijf punten, aan de hand waarvan hij wil laten zien dat de overheid een andere houding moet aanpakken tegenover de burger. Basis van het betoog is dat burgers verschillend zijn en dat voorzittingen meer rekening moeten houden met diversiteit in hun aanbod. Hieronder volgen enige fragmenten uit het betoog.

De Nederlandse samenleving wordt steeds diverser. Maar publieke dienstverlening lijkt nog steeds geschoeid op de leest van *one-size-fits-all*. Dat gaat een keer mis. Op het moment dat de kwaliteit die burgers van de publieke sector verwachten, niet meer aansluit bij wat er wordt geboden; of op het moment dat private alternatieven beter scoren dan het publieke aanbod, zal die burger zijn geluk elders zoeken en zal de lust om belastingen en premies te betalen vroeg of laat afnemen. Zo bezien is een kwalitatief hoogstaande publieke sector een absolute voorwaarde voor het instandhouden van solidariteit. (...)

Het stellen van kwaliteitseisen aan de publieke dienstverlening in zo'n steeds diversere samenleving impliceert een onvermijdelijke relativisering van *one-size-fits-all* en gelijkheid; daar staat dan tegenover een noodzakelijke keuze voor maatwerk en differentiatie. Daar is het volgende voor nodig.

Een: schaalverkleining, decentralisatie en regelvergroving. Precies het omgekeerde van hoe politici van links tot rechts gewoonlijk op toenemende complexiteit en diversiteit reageren: namelijk met schaalvergroting, centralisatie en regelverfijning. In een samenleving waarin de burger niet bestaat maar ook de patiënt niet, moeten we leren meer vertrouwen te stellen in de wijkzuster dan in het regionale indicatie-orgaan.

Twee: meer waardering voor de uitvoerders van beleid. Dat betekent minder beleidsambtenaren en meer 'frontsoldaten'. Maar ook carrièrepatronen en arbeidsvoorwaarden waarin implementatie en uitvoering van een minstens zo grote waarde worden geacht als beleidsvorming. Hetgeen nu duidelijk niet het geval is, vergelijk de salarissen van leraren en schooldirecteuren maar eens met die van ambtenaren op het ministerie van Onderwijs.

Drie: geef mensen de keuze om te kiezen (*choice on choice*). Diversiteit betekent niet alleen dat inmiddels ruim 750 duizend mensen een universitair diploma op zak hebben, maar ook nog altijd dat er zo'n 1,4 miljoen volwassenaars in onze samenleving rondlopen die de basisschool als hoogste vorm van onderwijs hebben genoten. Op deze diversiteit heeft Nieuw Rechts niet zomin het antwoord gevonden als Oud Links. Oud Links ging uit van een gemiddelde burger die hulp en verzorging nodig heeft; een mensbeeld dat logischerwijs eindigde in doorgeschoten verzorgingsstaat-arrangementen. Nieuw Rechts zet daar een andere gemiddelde burger tegenover: eentje die zelfstandig is en prima voor zichzelf kan zorgen; een mensbeeld dat logischerwijs eindigt in een doorgeschoten waardering van keuzevrijheid, alsof iedereen niets liever doet dan ziektekostenpolis en energieleveranciers bekijken. Diversiteit vraagt ook hier om maatwerk.

Vier: een eind aan de meetbaarheids- en verantwoordingscultus. Het bedrijfseconomische model voor de overheid heeft gefaald en allerlei funeste gevolgen gehad. In het maatschappelijk werk zien we dat zelfs speeltuinleiders nu al uren moeten schrijven. In de jeugdzorg is men meer tijd kwijt aan rapportages dan aan jongeren. Bij de politie zien we hoe prestatie-indicatoren

strategisch gedrag uitlokken en preventie het onderspit dreigt te delven tegen repressie. Daar waar dienstverleners op afgerekend worden, daar gaan ze zich op richten. Of dat nu in het algemeen belang is of niet. De terugtrekkende overheid is daarmee vaak vooral een cosmetische operatie geweest. Een te grote bemoeienis vooraf werd simpelweg ingeruild voor een grotere controle achteraf. Het is het vervangen van bureaucratie en het belemmert kwaliteit om precies dezelfde redenen.

Meer ruimte voor het eigen professionele oordeel van de publieke dienstverleners is de enige manier om aan deze vicieuze cirkel te ontsnappen. Als de politiek en de hogere Haagse ambtenarij de uitvoerende professionals in de publieke sector echt meer ruimte en vrijheid willen geven, dan moeten diezelfde politiek en hogere Haagse ambtenarij ook echt een stapje terugdoen en niet via de achterdeur hun invloed proberen te behouden.

De consequenties hiervan zijn groot. Minder regels, meer openbaarheid, meer burgerparticipatie, -evaluatie en -toezicht. Minder permanent toezicht, meer toezicht via meerjarige vergunningen en licenties. Minder bureaucratie, meer verschillen. Minder gelijkheid, meer maatwerk.

Dat brengt me bij mijn laatste punt, vijf: fouten horen er bij. Niet dat die fouten nu niet voorkomen. Maar we voeden burgers op met de gedachte dat alle fouten te vermijden zijn door ons daar in Den Haag nog intensiever mee bezig te houden. (...) Misschien dat we nog eens moeten kijken naar hoe len Dales dat deed. Toen zij directeur werd van de Rotterdamse Sociale Dienst waren daar eerder onregelmatigheden geconstateerd. De standaardreactie is dan altijd: nieuwe controles verzinnen. len Dales deed precies het tegenovergestelde: zij schafte een aantal controlemechanismen af en maakte de dienst zelf verantwoordelijk voor het terugbrengen van het aantal klachten.

En dat werkte.

<

stimio De schakel in uw

communicatieketen

Een ideaal communicatie-concept

De communicatie-keten telt vele schakels. U heeft ideeën nodig en teksten, vormgeving, drukwerk, een congres, een videofilm of een Internet-site om die ideeën werkelijkheid te laten worden. Daarbij schakelt u specialisten in, zoals vormgevers, tekstschrijvers, drukkers, communicatie-adviseurs enz.

Maak daarbij gebruik van een beproefd concept. Bij u om de hoek, bij wijze van spreken. Eén adres, waar u met al uw wensen en vragen rond communicatie terecht kunt. Of het nu gaat om advisering of uitvoering, om kleine of grote projecten, om één dienst of product of een combinatie van meerdere diensten en producten. Aan u de keuze:

- teksten/interviews voor folders, brochures, tijdschriften en videoproducties
- advisering & uitvoering interne en externe communicatie
- coaching van pr-medewerkers
- beleidsadviesing & -implementatie, informatievoorziening & monitoring
- organisatie van conferenties & congressen
- samenstelling & productie van videofilms
- vormgeving, dtp & drukwerk

Flexibiliteit, kwaliteit, snelheid en creativiteit

Stimio bewijst al 15 jaar een uitstekende partner te zijn als het gaat om flexibiliteit, kwaliteit, snelheid en creativiteit. Bovendien beschikken wij door onze duurzame relaties met opdrachtgevers in de non profit-sector over de nodige ervaring en deskundigheid op beleids-terreinen als welzijn, gezondheidszorg, arbeidsmarktbeleid, minderhedenbeleid en onderwijs. Wij werk(t)en voor o.a.: de ministeries van VWS, Binnenlandse Zaken en Onderwijs & Wetenschappen, Arbeidsvoorziening Nederland, het Landelijk Centrum Opbouwwerk, JMW, de FIOM, de NP/CF, de NOT, Nederlands Politie museum, Compaq Nederland, SAP enz.

Geïnteresseerd in een vrijblijvende kennismaking?
Bel ons voor toezending van onze bureau-brochure
of voor het maken van een afspraak.

stimio

CONSULTANTS DRUKWERK & DESIGN BV

communicatie- & beleidsadviesing
informatievoorziening & monitoring
tekstschrijven & journalistieke producties
management conferenties & symposia
audio-visuele producties
vormgeving & dtp
drukwerk

HSA001000189
204
Tijdschriften MO

Stephensonstraat 7
4004 JA Tiel
Tel 0344 - 673485
Fax 0344 - 673486
www.stimio.nl